

**ТӨРИЙН (НИЙТИЙН) АЛБАНЫ ТОГТОЛЦОО БА ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН: АНГИЛАЛ,
УЛС ТӨРИЙН АЛБАН ТУШААЛТАНД ТАВИГДДАГ ШААРДЛАГА, ЁС ЗҮЙ,
САХИЛГА ХАРИУЦЛАГА**

(Харьцуулсан судалгаа)

*Г.Билгээ, Ц.Ариунаа, Д.Жигваагүнсэл,
О.Нарантуяа, П.Уранчимэг, Г.Уянга, Э.Энхтүвшин*

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

- I БҮЛЭГ. ТӨРИЙН АЛБАНЫ ТОГТОЛЦОО
- II БҮЛЭГ. ТӨРИЙН (НИЙТИЙН) АЛБАНЫ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН
(Герман, Гүрж, Казахстан, Литва, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Сингапур,
Турк, Франц, Хятад, Энэтхэг, Эстони, Япон)
- III БҮЛЭГ. ТӨРИЙН (НИЙТИЙН) АЛБАНЫ АНГИЛАЛ
(Герман, Гүрж, Казахстан, Литва, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Сингапур,
Турк, Франц, Хятад, Энэтхэг, Эстони, Япон)
- IV БҮЛЭГ. УЛС ТӨРИЙН АЛБАН ТУШААЛТАНД ТАВИГДАХ ШААРДЛАГА
(Герман, Гүрж, Казахстан, Литва, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Сингапур,
Турк, Франц, Хятад, Энэтхэг, Эстони, Япон)
- V БҮЛЭГ. УЛС ТӨРИЙН АЛБАН ТУШААЛТНЫ ЁС ЗҮЙ, САХИЛГА ХАРИУЦЛАГА
(Герман, Гүрж, Казахстан, Литва, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Сингапур,
Турк, Франц, Хятад, Энэтхэг, Эстони, Япон)

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Товчилсон үгийн жагсаалт

АА	Ажлын алба
БНКаЗУ	Бүгд Найрамдах Казахстан Улс
БНСУ	Бүгд Найрамдах Солонгос Улс
БНУ	Бүгд Найрамдах Улс
ГХЯ	Гадаад хэргийн яам
ЗГХЭГ	Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газар
ЕХ	Европын Холбоо
ТАЁЗХ	Төрийн албаны ёс зүйн хороо
ТГ	Тамгын газар
ҮАБЗ	Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөл

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Хүснэгтийн жагсаалт

- Хүснэгт 1. Төрийн (нийтийн) албаны эрх зүйн орчин, ангилал болон улс төрийн албан тушаалтанд тавигддаг шаардлага, ёс зүй, сахилга хариуцлагын талаарх харьцуулсан хүснэгт
- Хүснэгт 2. Карьерын болон албан тушаалын тогтолцооны харьцуулалт
- Хүснэгт 3. Казахстан Улсын төрийн захиргааны албаны “А” корпуст хамаарах албан тушаалын ангилал
- Хүснэгт 4. Казахстан Улсын төрийн захиргааны албаны “Б” корпуст хамаарах ангилал, дэд ангиллын байгууллагууд, зарим албан тушаал
- Хүснэгт 5. Герман Улсын нийтийн албанд анх ороход тавигдах шаардлага, насны хязгаар
- Хүснэгт 6. Казахстан Улсын ЗГХЭГ-ын орлогч дарга нар, Засгийн газраас томилогдсон сайд нарын нэгдүгээр орлогч, орлогч нарт тавигдах мэргэшлийн шаардлагууд
- Хүснэгт 7. Казахстан Улсын бүс нутаг, БНУ-ын ач холбогдол бүхий хотууд, нийслэл хотын захирагч нарт тавигдах мэргэшлийн шаардлагууд
- Хүснэгт 8. Казахстан Улсын мужуудын нийслэл-хотууд, мужийн ач холбогдол бүхий хотууд, мужийн районууд, хотын дүүргийн захирагч нарт тавигдах мэргэшлийн шаардлагууд
- Хүснэгт 9. Энэтхэг Улсын холбооны болон мужийн гүйцэтгэх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч албан тушаалтны томилдог зарим төрийн өндөр албан тушаалтнууд
- Хүснэгт 10. Хятад Улсын албан хаагчдын сахилга хариуцлагыг сайжруулах талаар хууль, журмуудын жагсаалт

Зургийн жагсаалт

- Зураг 1. Казахстан Улсын төрийн албан хаагчдын үндсэн ангилал
- Зураг 2. БНСУ-ын төрийн албан хаагчдын ангилал
- Зураг 3. Эстони Улсын төрийн албаны бүтэц, зохион байгуулалт
- Зураг 4. Япон Улсын төрийн албаны бүтэц

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

УДИРТГАЛ

Судалгааны зорилго

Гадаадын зарим улсуудын төрийн (нийтийн) албаны хууль эрх зүйн орчин, төрийн (нийтийн) албаны ангилал, мөн улс төрийн албан тушаалтанд тавигдах шаардлага, баримтлах ёс зүй, хүлээлгэх хариуцлагын талаарх асуудлыг судлахад оршино.

Судалгааны бүтэц

Судалгаанд төрийн албаны тогтолцоо сайтай Герман, Гүрж, Казахстан, Литва, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Сингапур, Турк, Франц, Хятад, Энэтхэг, Эстони, Япон зэрэг орнуудын төрийн (нийтийн) алба, албан тушаалтантай холбоотой асуудлуудыг дараах дөрвөн бүлэгт хуваан авч үзлээ. Үүнд:

- I бүлэг – төрийн албаны тогтолцоо;
- II бүлэг – төрийн (нийтийн) албаны эрх зүйн орчин;
- III бүлэг – төрийн (нийтийн) албаны ангилал;
- IV бүлэг – улс төрийн албан тушаалтанд тавигдах шаардлага;
- V бүлэг – улс төрийн албан тушаалтны ёс зүй, сахилга хариуцлага.

Түлхүүр үг

төрийн алба, нийтийн алба, иргэний алба, төрийн албан хаагч, улс төрийн албан хаагч, томилогддог албан тушаалтан, ангилал, мерит тогтолцоо, спойл тогтолцоо, ёс зүй, сахилга, хариуцлага

public service, civil service, government service, classification, public managers, ethics for officials, public service ethics, merit system, spoil system, career, position,

государственная служба, правительственная служба, общественная служба, гражданская служба, должности политических служащих, политические государственные должности, классификация, группы государственных служащих, квалификационные требования

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Энэхүү судалгаанд Герман, Гүрж, Казахстан, Литва, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс (БНСУ), Сингапур, Турк, Франц, Хятад, Энэтхэг, Эстони, Япон зэрэг 12 орны төрийн албаны хууль эрх зүйн орчин, төрийн албаны ангилал болон улс төрийн албан тушаалтанд тавигдах шаардлага, ёс зүй, сахилга хариуцлагын асуудлыг хууль тогтоомжоор хэрхэн зохицуулсан талаар тухайн орнуудын холбогдох хууль тогтоомжийн хүрээнд судалсан. Түүнчлэн төрийн албаны тогтолцоо, тэдгээрийн давуу болон сул талыг судалгааны явцад авч үзсэн болно.

Төрийн (нийтийн) албаны нэршлийн хувьд (II бүлэг) судалгаанд хамрагдсан 12 улсын 7 улс нь иргэний алба буюу civil service, 5 улс нь нийтийн алба буюу public service гэж нэрлэдэг байна.

Төрийн албаны тогтолцоо, тэдгээрийн онцлог ба ялгаатай талуудыг авч үзвэл (I бүлэг) Орчин үед төрийн албаны ерөнхий зарчимд суурилсан мерит болон спойл гэсэн хоёр тогтолцоо зонхилж байна. Мерит тогтолцоо нь төрийн албанд иргэдийг шударгаар өрсөлдүүлэн авах, мэргэжил, ур чадварт үндэслэн шатлан дэвших тогтолцоо юм. Спойл тогтолцоо нь улс төрийн намд үнэнч байдал, улс төрийн хэлхээ холбоогоор ажилд томилох, намын шалгуурыг үндэслэн томилдог байна.

Төрийн албаны эрх зүйн харилцааг судалгаанд хамрагдсан улсуудад Үндсэн хууль (Герман, Казакстан, БНСУ, Сингапур, Турк, Франц, Хятад, Энэтхэг, Япон), Төрийн албаны тухай хууль болон улс төрийн албан тушаалтанд тавигдах шаардлага, томилгоотой холбоотой харилцааг тусгайлсан дүрэм, журам (Гүрж, Казакстан, БНСУ, Турк, Эстони, Хятад, Япон)-аар зохицуулж байна.

Үндсэн хуульд төрийн алба нь ард түмэнд үйлчлэх, иргэд төрийн албанд орох ижил тэгш боломжтой байх, төрийн албанд томилогдон ажиллаж байгаа хэнийг ч ажлаас халахыг хориглох, аливаа ялгаварлан гадуурхал, дарамтаас ангид байх, улс төрийн хувьд төвийг сахих зэрэг төрийн албаны харилцаанд баримтлах суурь зарчмыг зохицуулжээ.

Төрийн албаны хуулиар төрийн (нийтийн) албаны мэргэшсэн, тогтвортой, ил тод, хариуцлагатай төрийн албыг төлөвшүүлэх зорилт, төрийн албаны ангилал, албан хаагчийн статус, төрийн албаны ерөнхий болон тусгай шалгалт, томилгоо, ёс зүй, сахилга хариуцлагын асуудлыг нийтлэг зохицуулсан байна.

Харин Төрийн албаны ёс зүйн харилцааг тусгайлсан хууль тогтоомжоор (БНСУ, Сингапур, Хятад, Энэтхэг, Эстони, Япон), төрийн албан хаагчийн сахилга хариуцлагатай холбоотой харилцааг Төрийн албаны тухай хуульд заасан нийтлэг зохицуулалтаас гадна тусдаа хуулиар (Сингапур, Хятад, Энэтхэг) зохицуулдаг жишиг байна.

Төрийн (нийтийн) албаны ангиллын хувьд (III бүлэг) судалгаанд хамрагдсан улсуудад харилцан адилгүй ангилжээ. Төрийн албаны тухай хуульд зааснаар зарим улсад төрийн албыг улсын (төрийн) алба, нийтийн алба, орон нутгийн нийтийн алба, эмнэлгийн нийтийн алба, төрийн захиргааны болон засгийн газрын төрийн алба гэж ангилсан (Гүрж, Сингапур, Франц, Хятад, Энэтхэг, Эстони) бол төрийн албан хаагчийн хувьд карьерын, төрийн захиргааны, улс төрийн, төрийн үйлчилгээний, үндэсний болон орон нутгийн, хөдөлмөрийн гэрээгээр ажиллах албан хаагчид (Герман, Казакстан, Литва, БНСУ, Турк, Япон) гэж ангилсан байна.

Төрийн албан хаагчид буюу карьерын, төрийн захиргааны, мэргэжлийн, үндэсний болон орон нутгийн төрийн албан хаагчид нь Төрийн (нийтийн) албаны тухай хуулийн дагуу шатлан дэвших зарчмаар албан тушаал дэвших, сонгон шалгаруулалтын үндсэн дээр томилогдож, тогтвортой ажлын байраар хангагдах албан хаагчид байна. Энэ нь манай улсын төрийн захиргааны болон төрийн тусгай албан хаагчтай дүйж байна.

Мөн төрийн албыг дээд, ахисан, дунд, доод гэсэн дөрвөн түвшинд нийтлэг ангилж байна. Түвшин тус бүр нь зэрэглэлд ангилагдана.

Төрийн улс төрийн албан хаагч нь томилох (сонгох), халах болон үйл ажиллагаа нь улс төрийн хувьд шийдвэрлэх шинж чанартай, улс төрийн зорилго, зорилтыг хэрэгжүүлэх үүрэгтэй байдаг бөгөөд мерит болон төрийн жинхэнэ албан хаагчийн статуст хамаарахгүй байна.

Судалгаанд хамрагдсан орнуудын хувьд улс төрийн албан хаагчийг томилогддог болон сонгогддог албан тушаалтан гэж хоёр ангилж байна. Улс төрийн албаны сонгогддог албан тушаалд сонгуулийн хууль тогтоомжийн дагуу сонгогддог парламентын гишүүн, Ерөнхийлөгч, орон нутгийн засаг захиргааны нэгжийн дарга болон бусад албан тушаалтан хамаарна. Харин томилогддог албан тушаалтны хувьд улс орнууд харилцан адилгүй зохицуулсан байдаг бөгөөд зарим улсад томилогддог албан тушаалтны жагсаалтыг тусгайлан баталсан байдаг. БНСУ-д улс төрийн албан тушаалтанд Үндэсний Ассамблейн гишүүд, Ерөнхийлөгч, засаг захиргааны нэгжийн дарга болон боловсролын байгууллагын дарга нар хамаардаг. Томилогддог албан тушаалтны хувьд төрийн өндөр албан тушаалтан гэж нэрлэх бөгөөд сайдаас дээш түвшний түүнтэй дүйцэх албан тушаалтан хамаарна. БНСУ болон Япон улсад улс төрийн албан тушаалтан нь Үндэсний төрийн албаны тусгай албанд хамаардаг байна.

Улс төрийн албан тушаалтанд тавигдах шаардлагын хувьд (IV бүлэг) төрийн албан хаагчдад тавигддаг нийтлэг шаардлагаас гадна тусгай шаардлага тавьдаг (Герман, Казакстан, Литва, БНСУ, Турк, Хятад, Энэтхэг), тусгай шаардлага тавьдаггүй (Гүрж, Франц, Япон), салбарын зохицуулалттай (Эстони) гэсэн хэлбэрүүдтэй байна. Улс төрийн албан тушаалтанд тавигдах дараах нийтлэг шаардлагууд байна. Үүнд:

- Боловсролын байдал (Герман, Казакстан, Турк, Хятад)

- Тусгай сургалтад хамрагдсан байх (Герман, Литва, БНСУ)
- Ажилласан жилийн шаардлага (Герман, Казакстан, БНСУ, Турк, Хятад)
- Насны шаардлага хангасан байх (Герман, Казакстан)
- Тусгай шалгалтад тэнцсэн байх (Герман, Казакстан, БНСУ, Япон)
- Тусгай мэргэшлийн шаардлагад нийцсэн байх (Казакстан, БНСУ, Хятад, Турк)

Казакстан улсад улс төрийн албан тушаалд тэтгэврийн насны хүнийг томилох эрх зөвхөн БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгч, БНКаЗУ-ын Дэд Ерөнхийлөгчид байдаг бөгөөд Засгийн газраас томилогддог албан тушаалтанд тавигдах шаардлагыг албан тушаал бүрээр нарийвчлан тогтоосон байдаг бол Сингапур улсад Ерөнхийлөгчөөс томилогддог албан тушаалтны жагсаалтыг гаргасан байна.

Зарим улсын онцлог зохицуулалтаас дурдвал, Хятадад намын удирдах албан тушаалтан байх, тухайн албан тушаалд тохиромжтой байх, олон нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдсөн байх, ардчилсан төв үзэлтэй байх болон коммунист намын дүрэмд заасан шаардлагыг Засгийн газрын удирдах албан тушаалтан хангасан байхыг шаарддаг бөгөөд онцгой чадвар болон ажлын шаардлагыг харгалзан томилж болно. Мөн зарим улсад гадаад хэлний мэдлэг, эрүүл мэндийн байдал зэрэг нэмэлт шаардлага тавьдаг байна.

Улс төрийн албан тушаалтны томилгооны хувьд нээлттэй сонгон шалгаруулалтаар (Литва, БНСУ, Эстони, Япон), улс төрийн итгэлцэл буюу өрсөлдөөнгүйгээр (Литва, БНСУ, Хятад), Ерөнхийлөгчөөс шууд томилох (Сингапур, Энэтхэг) гэсэн аргуудыг хэрэглэж байна.

Улс төрийн албан тушаалтны ёс зүй, сахилга хариуцлагын хувьд (V бүлэг) улс төрийн албан тушаалтны ёс зүйтэй холбоотой харилцааг зохицуулсан байдлыг авч үзвэл төрийн албан хаагчдын нэгэн адил нийтлэг зохицуулалттай (Гүрж, Казакстан, Литва, БНСУ, Турк, Франц, Хятад, Япон), тусгай зохицуулалттай (Гүрж, Сингапур, Эстони) гэсэн хэлбэртэй байна.

Харин сахилга хариуцлагын хувьд төрийн албаны тухай хуулийн дагуу нийтлэг зохицуулалттай (Гүрж, Литва, БНСУ, Турк, Энэтхэг, Япон), тусгай зохицуулалттай (Герман, Казакстан, Франц, Эстони), салбарын зохицуулалттай (Хятад) байна.

Сахилга, хариуцлагын хувьд төрийн албан хаагчдад нийтлэг байдлаар эрүүгийн хариуцлага, сахилгын арга хэмжээ, захиргааны хариуцлага ногдуулж байна.

Судалгааны үр дүнг Хүснэгт 1-ээр хураангуйлан танилцуулсан болно.

Хүснэгт 1. Төрийн (нийтийн) албаны эрх зүйн орчин, ангилал болон улс төрийн албан тушаалтанд тавигддаг шаардлага, ёс зүй, сахилга хариуцлагын талаарх харьцуулсан хүснэгт

№	Улсын нэр	Төрийн (нийтийн) албаны хуулийн нэр	Төрийн (нийтийн) албан ерөнхий ангилал	Улс төрийн албан тушаалтанд тавигдах шаардлага		Улс төрийн албан тушаалтанд зориулсан зохицуулалт	
				Ерөнхий	Тусгай	Ёс зүй	Хариуцлага
1.	Герман	Нийтийн албаны тухай хууль (public service)	- албан тушаалын буюу карьерын албан хаагч - хөдөлмөрийн гэрээгээр ажиллах албан хаагч	Байгаа	Байгаа	-	Тусгай
2.	Гүрж	Төрийн албаны тухай хууль (public service)	- улсын алба - нийтийн алба	Байгаа	Байхгүй	Нийтлэг болон тусгай	Нийтлэг
3.	Казахстан	Төрийн албаны тухай хууль (civil service)	- төрийн улс төрийн албан хаагч - төрийн захиргааны албан хаагч	Байгаа	Байгаа	Нийтлэг	Тусгай
4.	Литва	Төрийн албаны тухай хууль (civil service)	- төрийн захиргааны албан хаагч - төрийн үйлчилгээний албан хаагчид	Байгаа	Байгаа	Нийтлэг	Нийтлэг

5.	БНСУ	Төрийн албаны тухай хууль (public service) Орон нутгийн төрийн албаны тухай хууль	<ul style="list-style-type: none"> - мэргэжлийн төрийн албан хаагч - тусгай мэргэжлийн төрийн албан хаагч 	Байгаа	Байгаа	Нийтлэг	Нийтлэг
6.	Сингапур	Төрийн албаны тухай хууль (public service)	<ul style="list-style-type: none"> - зэвсэгт хүчин - нийтийн алба - хууль зүйн алба - цагдаагийн алба 	-	-	Тусгай	-
7.	Турк	Төрийн албан хаагчдын тухай хууль (civil service)	<ul style="list-style-type: none"> - төрийн албан хаагч - гэрээт ажилтан - түр ажилтан 	Байгаа	Байгаа	Нийтлэг	Нийтлэг
8.	Франц	Төрийн нийтийн албаны эрх зүйн байдлын тухай хууль (civil service)	<ul style="list-style-type: none"> - төрийн нийтийн алба - орон нутгийн нийтийн алба - эмнэлгийн нийтийн алба 	Байгаа	Байхгүй	Нийтлэг	Тусгай!
9.	Хятад	Төрийн албан хаагчийн тухай хууль (civil service)	<ul style="list-style-type: none"> - ерөнхийлөн хамаарах төрөл - тусгай мэргэжлийн төрөл - засаг захиргааны хууль хэрэгжүүлэх 	Байгаа	Байгаа	Нийтлэг	Салбарын зохицуулалт
10.	Энэтхэг	Бүх Энэтхэгийн үйлчилгээний тухай хууль (civil service)	<ul style="list-style-type: none"> - Бүх Энэтхэгийн төрийн алба - төв засгийн газрын төрийн алба 	-	Байгаа	Нийтлэг	Нийтлэг
11.	Эстони	Төрийн албаны тухай хууль (civil service)	<ul style="list-style-type: none"> - төрийн захиргааны алба - төрийн бусад алба 	Байгаа	Салбарын зохицуулалт	Тусгай	Тусгай
12.	Япон	Үндэсний төрийн албаны тухай хууль, Орон нутгийн төрийн албаны тухай хууль (public service)	<ul style="list-style-type: none"> - үндэсний төрийн албан хаагч - орон нутгийн төрийн албан хаагч 	Байгаа	Байхгүй	Нийтлэг	Нийтлэг

**ТӨРИЙН (НИЙТИЙН) АЛБАНЫ ТОГТОЛЦОО БА ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН: АНГИЛАЛ,
УЛС ТӨРИЙН АЛБАН ТУШААЛТАНД ТАВИГДДАГ ШААРДЛАГА, ЁС ЗҮЙ,
САХИЛГА ХАРИУЦЛАГА**

I БҮЛЭГ. ТӨРИЙН АЛБАНЫ ТОГТОЛЦОО

Дэлхийн банкны тодорхойлсноор Зүүн Азийн “Бар” улсуудын хөгжлийн өсөлт нь тэдгээр орнуудын засаглалын өндөр чадавх бөгөөд захиргааны гүйцэтгэлийн үр дүнтэй, сайн түвшинд хүрсэн нь төрийн албан хаагчдыг шилж сонгох мерит зарчмын үр дүнд бий болсон юм гэжээ²⁹⁶.

Орчин үед төрийн албан хаагчийн удирдлагын 2 ерөнхий зарчимд суурилсан тогтолцоо үйлчилж байна. Үүнд:

- Мерит тогтолцоо (Merit system)-Боловсрол, мэргэжил, ур чадварт үндэслэсэн шударга тогтолцоо
- Спойл тогтолцоо (spoils system)-улс төрийн шалгуур, үзэл суртал, танил тал зэрэгт үндэслэсэн тогтолцоо

Төрийн албан хаагчдыг сонгон шалгаруулах үйл ажиллагаа хувийн болон улс төрийн үзэмжээс үл хамаарч хувь хүний мэргэшил, ур чадварт үндэслэсэн байх зарчмыг мерит зарчим гэнэ. Энэхүү зарчим нь хөгжлийн эхэн үедээ зөвхөн төрийн албанд иргэдийг авахдаа шударга, өрсөлдөөнт шалгаруулалт хэрэглэх тухай асуудлыг авч үздэг байсан бол орчин үед энэ нь илүү өргөн хүрээтэй болж төрийн албанд иргэдийг шударгаар өрсөлдүүлэн авахаас гадна, цалин хөлсний, ажлын гүйцэтгэлийн үнэлгээний, албан тушаал дэвшүүлэх болон шагнал урамшуулал олгох шударга, зөв зарчмын тухай авч үзэх болсон. Мерит тогтолцоо нь хөгжихийн хэрээр 2 төрлийн чиглэл бий болжээ. Тухайлбал,

- Карьерийн (career) тогтолцоо
- Албан тушаалын (position) тогтолцоо

Карьерийн тогтолцоо нь мерит зарчмын сонгодог хэлбэр бөгөөд иргэн төрийн албанд анх орохдоо бага түвшний албан тушаалаас эхлэн тодорхой хугацааны дараа албан тушаал ахих замаар дэвшдэг бөгөөд хүний нөөцийн удирдлагын бусад асуудлууд нь мөн энэ зарчимдаа зохицсон байна.

Албан тушаалын тогтолцоо нь мерит зарчмын орчин үеийн хэлбэр бөгөөд иргэнийг төрийн албанд авахдаа тодорхой мэргэжил, боловсрол, ур чадварын шаардлагыг харгалзан үзэж өрсөлдүүлэн шалгаруулж авдаг.

Хүснэгт-2. Карьерын болон албан тушаалын тогтолцооны харьцуулалт

ОИХ.МН
СУДАЛГААНЫ САН

²⁹⁶ Төрийн алба хүний нөөц-төрийн албан хаагчдад зориулсан гарын авлага, ЗГХЭГ, Конрад-Аденауэр-сан, Улаанбаатар, 2017 он, Төрийн албаны тогтолцоо илтгэл, Д.Байгаль, 8 дахь талаас дам эшлэв.

	Карьерийн тогтолцоо	Албан тушаалын тогтолцоо
Төрийн албанд элсүүлэх, шилж сонгох үйл явц	Төрийн албанд иргэнийг доод буюу дунд шатнаас эхлэн авч ажиллуулах бөгөөд албан тушаал дэвших замаар дээд шатны албан тушаалд очих боломжтой.	Төрийн албанд иргэнийг мэдлэг, чадвар, боловсролоороо тэнцэж буй тохиолдолд аль ч түвшинд (доод, дунд дээд) авч ажиллуулдаг.
	Иргэдийг төрийн албанд авахдаа эрх бүхий байгууллага, этгээдээс албан ёсоор тогтоосон дүрэм, журмыг баримталдаг. Энэхүү журмыг төрийн бүх байгууллага дагаж мөрддөг.	Иргэнийг төрийн албанд авахад бүх нийтээр (бүх төрийн байгууллага) дагаж мөрдөх албан ёсоор тогтоосон дүрэм, журам байдаггүй бөгөөд сонгон шалгаруулах асуудлыг тухайн байгууллага бүр албан тушаалын болон байгууллагын онлогоос хамаарч ялгавартайгаар шийдвэрлэх боломжтой.
	Төрийн албанд анх иргэнийг авахдаа туршилтын хугацаа хэрэглэх шаардлагатай байдаг.	Туршилтын хугацаа хэрэглэх шаардлагагүй.
Мэргэшил, ур чадварын шаардлага	Төрийн албаны албан ёсны сургалтын тогтолцоотой бөгөөд төрөөс тодорхой бодлогоор төрийн албан хаагчдыг сургаж дадлагажуулахад анхаардаг. Иймд төрөөс энэ асуудалд анхаарч, хөрөнгө хүч зарцуулдаг.	Тухайн иргэн өөрийн албан тушаалын шаардлагад нийцүүлэн мэдлэг, боловсролоо дээшлүүлэх үүрэгтэй бөгөөд албан ёсны сургалтын тогтолцоо байдаггүй. Иргэд өөрсдийн мэдлэг боловсролд өөрсдөө анхаарч хөрөнгө оруулалт хийх хэрэгтэй болдог.
Албан тушаалд томилох, албан тушаал дэвшүүлэх тогтолцоо	Төрийн албанд удаан жил ажиллах замаар албан тушаал дэвших боломжийг бүрдүүлсэн байдаг.	Иргэд төрийн албанд удаан жил ажиллах нь албан тушаал дэвших нөхцөл төдийлэн болдоггүй, харин мэдлэг, чадвар дээр үндэслэн албан тушаал дэвших, буурах асуудлууд шийдэгддэг.
	Иргэд төрийн алба хаах насны дээд хязгаар тогтоож өгөх шаардлагатай.	Төрийн алба хаах насны дээд хязгаар тогтоож өгөх шаардлагагүй.
Цалин хөлс, урамшууллыг тогтолцоо	Албан тушаалын ангилал, зэрэглэл, ажилласан жилээс хамаарсан сүлжээгээр зохицуулагддаг. Энэ тохиолдолд цалингийн хэмжээ нь тухайн ажилтны ажлын гүйцэтгэлтэй төдийлөн сайн уялдаж чаддаггүй.	Цалингийн хэмжээ, жишгийг тогтоосон албан ёсны зохицуулалт байхгүй. Цалингийн хэмжээ нь тухайн ажилтны ажлын гүйцэтгэлээс хамаарч байдаг.
Хөдөлмөрийн харилцаа, зохицуулалт	Иргэн төрийн албанд тангараг өргөж орсон тохиолдолд улс төрийн нөлөөлөл, бүтцийн өөрчлөлт болон бусад хууль бус шалтгаануудаар төрийн албанаас халагдахгүй байх баталгаатай	Төрийн албанд орох болон төрийн албанаас халагдах асуудлууд нь мерит тогтолцооны “шударга, тэгш хандах” зарчмын дагуу л шийдэгддэг.
	Төрийн албан хаагчдын хөдөлмөрийн бусад харилцааг зохицуулсан албан ёсны зохицуулалт байдаг. Тухайлбал нийгмийн халамж, хамгааллын асуудлууд, сахилгын арга хэмжээ зэргийг хуульчлан заадаг.	Төрийн албан хаагчдын хөдөлмөрийн харилцааг ажил олгогч, ажилтан нарын хооронд байгуулсан гэрээгээр зохицуулдаг. Дээрх гэрээ нь мерит тогтолцооны ерөнхий зарчимд нийцсэн байх ёстой.

Спойл тогтолцоо нь улс төрийн намд үнэнч байдал, улс төрийн хэлхээ холбоогоор ажилд томилох, цаашилбал намыг дэмжигчдийг төрийн захиргааны албанд томилох замаар урамшуулах хэлбэрээр илэрдэг. Энэ тогтолцоо нь ихэвчлэн шилжилтийн үедээ явж байгаа орнуудын төрийн албанд байдаг.

Спойл тогтолцоо нь нийгэмд төдийгүй, төрийн албанд олон сөрөг үр дагавар бий болгодог бөгөөд зарим сөрөг талаас дурдвал,

- Улс төрийн намын шалгуураар тухайн албан тушаалд томилогддог учир өөрийн бүрэн эрхийн хугацаанд албан тушаалын бүрэн эрхээ ашиглан улс төрийн намд илүү үйлчилдэг.
- Улс төрд гаргасан идэвх зүтгэлээр нь албан тушаалд томилдог тул тухайн албан тушаалыг хаших мэдлэг, чадвараар хомс хүмүүс томилогдох магадлал өндөр байдаг.
- Сонгуулийн үр дүнгээс хамаардаг тул бүрэн эрхийн хугацааг ашиглан албан тушаалын бүрэн эрхээ хувийн ашиг сонирхолдоо ашигладаг.
- Албан тушаалын халаа сэлгээ нь дээрээс доошоо пирамид хэлбэрээр тархдаг учраас тодорхой салбарууд нэг бүлэглэлийн мэдэлд ордог. Эдгээр нь энэхүү тогтолцооны хамгийн аюултай сул тал юм.

Харин томилогдсон албан тушаалтнууд сонгогдсон албан тушаалтанд бодлогоо хэрэгжүүлэх, сонгуулийн үед амласан амлалтаа биелүүлэхэд туслах тул засгийн газар илүү үр дүнтэй ажиллах боломжийг бүрдүүлэх эерэг талтай гэж үздэг байна.

II БҮЛЭГ. ТӨРИЙН (НИЙТИЙН) АЛБАНЫ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН

2.1.Герман Улс

Герман Улсад төрийн алба (Staatdienst) нь нийтийн алба (öffentlicher Dienst) буюу public service бөгөөд төрийн нийтийн албаны эрх зүйн харилцааг дараах хууль тогтоомжоор зохицуулдаг:

- Үндсэн хууль;²⁹⁷
- Холбооны Нийтийн албаны тухай хууль;²⁹⁸
- бусад хууль тогтоомж.

Үндсэн хуульд нийтийн албанд сонгогдох эрх, урьд ажиллаж байсан нийтийн албан хаагчдын эрх зүйн байдал, тэдний эрх, үүргийг хүчингүй болгох, нийтийн албан тушаалтад тавигдах үндсэн шаардлагыг тусгасан байна. (§112, 131, 132, 137)

Холбооны Нийтийн албаны тухай хуулиар нийтийн албаны мэргэшсэн, тогтвортой, ил тод, хариуцлагатай байх эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэх, төрийн албан хаагчийн эрх зүйн байдал, нийгмийн баталгааг тогтоохтой холбогдсон харилцааг зохицуулдаг. Энэ хууль нь Холбооны Засгийн газрын нийтийн албаны нийт албан хаагчид хамаарна.

Тус улсын нийтийн алба нь улс төрийн томилгооны хувьд “хаалттай” загвартай, энгийн албан хаагчийн томилгооны хувьд “нээлттэй” загвартай улс орны нэг юм. Өөрөөр хэлбэл, улс төрийн болон удирдах хүний нөөцийн асуудалд улс төрийн намын оролцоо их бөгөөд энгийн албан хаагчийн хувьд сонгон шалгаруулалтын зарчмаар томилогддог. Европын эх газрын ихэнх орнуудад нийтийн алба энэхүү загвараар явдаг бөгөөд дараах нийтлэг шинжтэй байна:²⁹⁹

- нийтийн албаны ангилал тус бүрийг зохицуулсан дүрэмтэй, шатлан захирах ёсыг баримталдаг;
- энгийн албан тушаалд боловсон хүчнийг шилж сонгох нээлттэй систем үйлчилдэг;
- нийтийн албан хаагчдын нийгмийн баталгаа сайн;

²⁹⁷ Бундестагийн цахим хуудас - <https://www.bundestag.de/gg>

²⁹⁸ Bundesbeamtengesetz (BBG), 2009. https://www.gesetze-im-internet.de/bbg_2009/

²⁹⁹ Грек, Европын олон нийтийн салбарын ажилд зуучлах тогтолцооны харьцуулсан шинжилгээ. https://www.researchgate.net/publication/315955831_Comparative_Analysis_of_Recruitment_Systems_in_the_Public_Sector_in_Greece_and_Europe_Trends_and_Outlook_for_Staff_Selection_Systems_in_the_Greek_Public_Sector

- албан тушаал ахиж дэвших, цалин хөлс болон хөнгөлөлтийн хэмжээ нь ажилласан жилээс хамаардаг;
- албан хаагчийг ажлаас халах журам нь олон шатлалаар явагддаг.

2.2.Гүрж Улс

Гүрж Улсын төрийн албаны харилцааг **Төрийн албаны тухай хуулиар**³⁰⁰ зохицуулдаг. Хуулийн зорилго нь улс төрийн төвийг сахисан, ялгаварлалгүй, шударга, хариуцлагатай төрийн албыг төлөвшүүлж Гүрж Улсад тогтвортой, нэгдсэн төрийн алба байгуулах, төрийн албаны үйл ажиллагааны эрх зүйн үндсийг тогтооход оршино.

Төрийн алба гэдгийг Гүрж Улсын болон автономит БНУ-ын хууль тогтоох, гүйцэтгэх болон шүүх эрх мэдлийн, төрийн хяналт, шалгалт, мөн батлан хамгаалахын байгууллагуудад сонгогдсон буюу томилогдсон албан тушаалд ажиллахыг ойлгоно. (§3)

Нийтийн алба гэдгийг дор дурдсан байгууллагуудад ажиллахыг ойлгоно. (§3) Үүнд:

- төрийн албанд³⁰¹;
- орон нутгийн захиргааны байгууллага, нийтийн эрх зүйн хуулийн этгээдэд;
- Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчийн АА, Гүрж Улсын Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, Засгийн газар, сайд нар, тэдний орлогч нарын дэргэдэх зөвлөх байгууллагуудын АА, Үндэсний Банкны АА, Үндэсний аудитын газар, Хууль зүйн дээд зөвлөлийн АА, Гүрж Улсын Олон нийтийн өмгөөлөгч (Народный Защитник)-ийн АА, Бизнесийн омбудсмэний АА, Хувийн мэдээлэл хамгаалах асуудал эрхэлсэн байцаагч (Инспектор по защите персональных данных)-ийн АА, Сонгуулийн төв комиссын АА, Абхаз, Ажарийн автономит БНУ-ын Сонгуулийн хороодын АА, Улсын комиссар буюу захирагчийн АА зэрэг байгууллагуудад.

Төрийн албаны тухай хуулийн 77.3-т заасны дагуу төрийн албан хаагчдын ёс зүй, ёс зүйн ерөнхий дүрмийг дагаж мөрдөх үүргийг **Төрийн байгууллага дахь ашиг сонирхол, авлигатай тэмцэх тухай хуулиар**³⁰² тогтоосон байна.

2.3.Казахстан Улс

Бүгд Найрамдах Казахстан Улс (БНКаЗУ)-д төрийн албатай холбоотой эрх зүйн харилцааг дараах хууль тогтоомжуудаар зохицуулж байна. Үүнд:

- Үндсэн хууль;³⁰³
- Төрийн албаны тухай хууль;³⁰⁴

³⁰⁰ Law fo Georgia on Public Service. 27 October 2015. <https://matsne.gov.ge/en/document/download/3031098/1/en/pdf>

³⁰¹ Үүнд дараах албан хаагчид, албан тушаалтнууд хамаарахгүй: төрийн улс төрийн албан тушаалтнууд, улс төрийн албан тушаалтнууд; Парламентын АА, Парламентын Хороодын АА, Абхаз, Ажарийн автономит БНУ-ын дээд төлөөллийн байгууллагуудын фракцуудын АА-ны албан хаагчид; шүүгчид; прокурорууд; Үндэсний Банкны Ерөнхийлөгч, Зөвлөлийн гишүүд; Ерөнхий аудитор, түүний орлогч; Олон нийтийн өмгөөлөгч, түүний орлогч; Хувийн мэдээлэл хамгаалах асуудал эрхэлсэн байцаагч, түүний орлогч; УАБЗ-ийн нарийн бичгийн дарга, түүний орлогч; Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчийн АА-ны дарга, түүний орлогч, ЗГХЭГ-ын дарга, түүний орлогч, Парламентын АА-ны дарга, түүний орлогч; Гүрж Улсын Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, Засгийн газар, сайд нар, тэдний орлогч нарын дэргэдэх зөвлөх байгууллагуудын дарга нар; үндэсний зохицуулах байгууллагын дарга, түүний орлогч, гишүүд; Гүрж Улсын Ерөнхийлөгч, Засгийн газрын парламентын нарийн бичгийн дарга нар, тэдний орлогч нар; Бизнесийн омбудсман, түүний орлогч; Сонгуулийн төв комисс, Абхаз, Ажарийн автономит БНУ-ын болон дүүргийн сонгуулийн хороодын сонгогдсон гишүүд; Нотариатын танхим, түүний Удирдах зөвлөлийн АА-аас бусад нийтийн эрх зүйн хуулийн этгээд; Хууль зүйн дээд зөвлөлийн гишүүд.

³⁰² Закон О несовместимости интересов и коррупции на публичной службе. (27.10.2015 N4358, ввести в действие с 1 января 2017 года.) (21.12.2016 N157). <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/33550?publication=77>

³⁰³ Конституция Республики Казахстан, 1995 года. <http://online.zakon.kz>

³⁰⁴ Закон о государственной службе Республики Казахстан, 2015 года. <http://online.zakon.kz>

- “Улс төрийн болон захиргааны албан хаагчдын албан тушаалын бүртгэлийг батлах тухай” БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн 2015 оны 150 дугаар зарлиг;³⁰⁵
- “Төрийн улс төрийн тодорхой албан тушаалд тавих мэргэшлийн шаардлагыг батлах тухай” БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн 2020 оны 485 дугаар зарлиг.³⁰⁶

Үндсэн хуулийн 33.4-т зааснаар “төрийн албан хаагчийн албан тушаалд нэр дэвшигчид тавигдах шаардлагыг зөвхөн албан үүргийн шинж чанараар тодорхойлж, хуулиар тогтооно.”

Төрийн албаны тухай хууль нь дараах албан хаагчдад хамаарна (§3):

- Үндсэн хууль, бусад хууль тогтоомжид зааснаас бусад бүх төрийн албан хаагчид;
- орон нутгийн төлөөллийн байгууллагуудаас томилогдсон болон хууль тогтоомжийн дагуу сонгогдсон захиргааны албан хаагчид;
- хууль сахиулах алба хашиж буй төрийн албан хаагчид.

Харин банк, санхүүгийн байгууллагын хяналт тавих эрх бүхий ажилтан, төрийн байгууллагын үйлчилгээний болон хөдөлмөрийн гэрээгээр ажиллаж буй ажилтнуудад энэ хууль үйлчлэхгүй.

Төрийн албаны тухай хуулийн 7.3-т заасны дагуу БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгч 2015 оны 150 дугаар зарлигаар **“Улс төрийн болон захиргааны албан хаагчдын албан тушаалын бүртгэл”**-ийг баталсан байна. Зарлигт улс төрийн албан хаагчдын албан тушаал, мөн захиргааны албан хаагчдын албан тушаалын ангилалыг тодорхойлсон байна.

Төрийн албаны тухай хуулийн 17.2-т заасны дагуу БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгч 2020 оны 485 дугаар зарлигаар **“Төрийн улс төрийн тодорхой албан тушаалд тавих мэргэшлийн шаардлага”**-ыг баталсан. Төрийн улс төрийн зарим албан тушаалд тавигдах боловсрол, чадамж болон ажлын туршлагын шаардлагуудыг тогтоосон байна.

2.4.Литва Улс

Литва Улсын **Төрийн албаны тухай хууль**³⁰⁷ нь тус улсын төрийн албаны үндсэн зарчим, төрийн албан хаагчийн статус, төрийн албыг удирдах эрх зүйн үндсийг тогтоосон.

Энэ хууль нь хууль тогтоомжоор эрх зүйн байдлыг нь тусгайлан зохицуулсан төрийн албан хаагчдаас бусад төрийн байгууллагын төрийн албан хаагчдад үйлчлэх бөгөөд дараах албан тушаалтан, албан хаагчдад хамаарахгүй (§4):

- төрийн улс төрчид (государственных политиков);
- Үндсэн хуулийн шүүх, Дээд шүүх болон бусад шүүхийн шүүгч, прокурор;
- улсын хянагч;
- Литва Улсын Банкны төлөөлөн удирдах зөвлөлийн дарга, түүний орлогч нар, удирдах зөвлөлийн гишүүд;
- Сеймийн хянагчид;
- эмэгтэй, эрэгтэй хүмүүст тэгш боломжоор хангах асуудал эрхэлсэн хянагч;
- Сейм, Сеймийн дарга болон БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн томилсон улсын комиссын дарга нар, тэдний орлогч нар, комиссын гишүүд;
- цэргийн мэргэжлийн албаны цэргийн албан хаагчид;
- төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллагуудын ажилтнууд;
- Литва Улсын иргэн биш аж ахуй-техникийн чиг үүрэг бүхий Литва Улсын дипломат төлөөлөгчийн газар, консулын байгууллагын ажилтнууд.

³⁰⁵ “Об утверждении Реестра должностей политических и административных государственных служащих” Указ Президента Республики Казахстан от 29.12.2015 года № 150. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000150>

³⁰⁶ “Об утверждении квалификационных требований к отдельным политическим государственным должностям” Указ Президента Республики Казахстан от 31.12.2020 года № 485. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000485>

³⁰⁷ Закон Литовской Республики О государственной службе от 8 июля 1999 г. № VIII-1316. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?ifwid=i3h7wm3yk&documentId=TAIS.91131&category=TAD>

2.5.Бүгд Найрамдах Солонгос Улс

Бүгд Найрамдах Солонгос Улс (БНСУ) нь төрийн албаны тогтолцоонд шатлан дэвших буюу мерит зарчмыг хамгийн сайн нэвтрүүлэн хэрэгжүүлж буй улсын тоонд ордог. Төрийн албаны харилцааг Төрийн албаны тухай хууль болон түүнтэй нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжоор зохицуулдаг. Орон нутагт ажилладаг төрийн албан хаагчдийн харилцааг орон нутгийн төрийн албаны тухай хуулиар зохицуулдаг бөгөөд энэхүү судалгаанд Улсын төрийн албаны тухай хуулийг авч үзсэн болно.

Төрийн өндөр албан тушаалтантай холбоотой харилцааг дараах хууль тогтоомжоор зохицуулж байна. Үүнд:

- Үндсэн хууль;³⁰⁸
- Улсын төрийн албаны тухай хууль;³⁰⁹
- Орон нутгийн төрийн албаны тухай хууль;
- Төрийн албаны ёс зүйн тухай хууль;³¹⁰
- Төрийн өндөр албан тушаалтны боловсон хүчний журам;³¹¹
- Төрийн (нийтийн) албан хаагчдын ёс зүйн дүрэм
- бусад холбогдох хууль тогтоомж зэрэг болно.

Үндсэн хуулийн 7 дугаар зүйлд зааснаар төрийн албан хаагч нь нийт ард түмэнд үйлчлэн улсын өмнөөс хариуцлага хүлээнэ, төрийн албан хаагчийн эрх зүйн байдал хуулиар хамгаалагдаж улс төрийн хувьд төвийг сахина гэж заасан.

Төрийн албаны тухай хууль нь 12 бүлэг, 85 зүйлтэй. Тус хуулиар төрийн албаны зарчим, төрийн албан хаагчийн ангилал, томилгоо, шалгалт, төрийн албаны зэрэглэл, төрийн өндөр албан тушаалтан томилох, албан тушаал дэвших болон сахилга хариуцлагатай холбоотой харилцааг зохицуулсан.

Төрийн (нийтийн) албаны ёс зүйн тухай хууль нь 6 бүлэг, 56 зүйлтэй. Хуулиар эд хөрөнгө мэдүүлэх, олон нийтэд мэдээлэх, хувьцаа болон бэлгийн талаар мэдүүлэх, тэтгэвэрт гарсан төрийн албан хаагчийн хөдөлмөр эрхлэлтийн үйл ажиллагаанд тавих хязгаарлалт, хариуцлага ногдуулахтай холбоотой харилцааг зохицуулдаг.

Төрийн (нийтийн) албан хаагчдын ёс зүйн дүрэм нь БНСУ-ын Ерөнхийлөгчийн 2003 оны 17906 дугаар зарлигаар батлагдсан ба Авлигаас урьдчилан сэргийлэх, Авлигын эсрэг, иргэний эрхийн комисс байгуулах, удирдах тухай хуулийн 8 дугаар зүйлд заасны дагуу төрийн албан хаагчдын дагаж мөрдөх ёс зүйн хэм хэмжээг тогтоох зорилготой. Энэхүү дүрэм нь төрийн албан хаагчид (үүнд Үндэсний Ассамблей, Шүүх, Үндсэн хуулийн шүүх, Сонгуулийн үндэсний хорооны харьяанд байдаг төрийн албан хаагчид хамаарахгүй) болон орон нутгийн албан хаагчид (үүнд нутгийн зөвлөлийн гишүүд хамаарахгүй)-д хамаарна. (§3)

Төрийн (нийтийн) албан хаагчдын ёс зүйн дүрэм нь 34 зүйлтэй.

2.6.Сингапур Улс

Сингапур Улсын төрийн албыг сахилга хариуцлага өндөртэй, авлига, хүнд сурталгүй дэлхийн шилдэг алба гэж судлаачид үздэг.³¹² Тус улсын төрийн албан хаагчийн эрх зүйн байдлыг дараах хууль тогтоомжоор зохицуулж байна:

³⁰⁸ https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=1&lang=ENG

³⁰⁹ <https://www.law.go.kr>

³¹⁰ <https://www.law.go.kr/%EB%B2%95%EB%A0%B9/%EA%B3%B5%EC%A7%81%EC%9E%90%EC%9C%A4%EB%A6%AC%EB%B2%95>

³¹¹ <https://www.law.go.kr/LSW//lumLsLinkPop.do?lsptninfSeq=135691&chrClsCd=010202>

³¹² <https://www.nytimes.com/2005/09/14/opinion/singapore-and-katrina.html>

- Үндсэн хууль;³¹³
- Төрийн албаны тухай хууль;³¹⁴
- “Сайд нарын ёс зүйн дүрэм”;³¹⁵
- “Төрийн албаны комиссын заавар”;³¹⁶
- “Төрийн албаны сахилгын журам”;³¹⁷

Сингапур Улсын Үндсэн хуулийн 9 дүгээр бүлэгт төрийн албаны ангилал, төрийн албан тушаалд томилогдох хугацаа, Төрийн албаны комисс болон Хууль зүйн үйлчилгээний комиссын эрх зүйн байдал, төрийн албан хаагчийн тэтгэврийн зохицуулалт зэрэг төрийн албаны үндсэн зохицуулалтыг тусгасан байна.

2018 онд батлагдсан **Төрийн албаны тухай хуулийн** зорилго нь Сингапур Улсын төрийн байгууллагууд хариуцлагын өндөр стандартыг хангасан засаглалын тогтвортой тогтолцоог бий болгох, Засгийн газар, сайд нар, төрийн байгууллагууд хоорондын хариуцлагын асуудлыг тодорхойлсон.

1954 онд батлагдсан **“Сайд нарын ёс зүйн дүрэм”**-ийг 2005 онд шинэчлэн батлахдаа бэлэг хүлээн авахтай холбоотой шинэ зохицуулалтыг тусгасан байна. Энэ дүрмийн хавсралт бэлэг сэлт хүлээн авах журам нь тус улсын бүх төрийн албан хаагчид хамааралтай. Сайд нарын ёс зүйн дүрэм нь 6 бүлэгтэй.

1999 онд **“Төрийн албаны сахилгын журам”**-ыг Үндсэн хуулийн хавсралтаар батлагдсан ба төрийн албан хаагчдын сахилгын асуудлыг зохицуулсан. Энэ журмаар зөрчлийн тухай, зөрчил гаргасан албан хаагчийн хэргийг хянан шийдвэрлэх, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх, цагаатгах, тэтгэмжийг хасах, өргөдөл гаргах зэрэг харилцааг зохицуулж байна.

2.7. Турк Улс

Турк Улсын төрийн албаны загвар нь нийгмийн бүх хэсгийн төлөөллийг хамруулсан сонгон шалгаруулалтад суурилсан мерит зарчмыг баримталдаг бөгөөд төрийн албаны үйл ажиллагааг дараах хууль тогтоомжоор зохицуулж байна.

- Үндсэн хууль;
- Төрийн албан хаагчдын тухай хууль №657 (1965 он);³¹⁸
- Хөдөлмөрийн тухай хууль;
- “Төрийн өндөр албан тушаалтныг томилон ажиллуулах тухай” Ерөнхийлөгчийн зарлиг.³¹⁹

Төрийн албан хаагчдын тухай хууль нь улсын төсвийн болон улсын төсвийн оролцоотой байгууллагуудын албан хаагчид, мөн гэрээт болон түр ажилтан, тэдгээрийн ажлын нөхцөл, мэргэшлийн байдал, томилгоо, боловсрол, албан тушаал дэвших, эрх, үүрэг, тэтгэвэр, тэтгэмж болон бусад түр ажлын байртай холбоотой харилцааг зохицуулна.

2.8. Франц Улс

Франц Улсад төрийн албаны үндсэн зарчмыг Үндсэн хуулийн оршилд (1946 он), Үндсэн хууль (1958 он), Хүний ба иргэний эрх, эрх чөлөөний тунхаглал (1789 он)-д тус тус тусгасан байна.

³¹³ <https://sso.agc.gov.sg/Act/CONS1963>

³¹⁴ <https://sso.agc.gov.sg/Act/PSGA2018>

³¹⁵ https://publicofficialsfinancialdisclosure.worldbank.org/sites/fdl/files/assets/law-library-files/Singapore_Code%20of%20Conduct%20for%20Ministers_2005_en.pdf

³¹⁶ <https://sso.agc.gov.sg/SL/CONS1963-DIRN1?DocDate=20171201>

³¹⁷ <https://sso.agc.gov.sg/SL/CONS1963-RG1?DocDate=20130201>

³¹⁸ Төрийн албан хаагчдын тухай хууль - www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf

³¹⁹ www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.3.pdf?fbclid=IwAR0CRW8k9Fflaj0U9LVitRPBqQsb_6E1x5cHs1Rv-r1zQ6C1AbsyPVC12y8

Үндсэн хуулийн оршилд хөдөлмөрийн нөхцөлийг чөлөөтэй тогтоохыг, 34 дүгээр зүйлд “нийтийн албаны ангилал тогтоох” болон “төрийн иргэний болон цэргийн албан хаагчдын үндсэн баталгаа”-г, **Хүний ба иргэний эрх, эрх чөлөөний тунхаглалын** 6 дугаар зүйлд “иргэд нийтийн албанд эрх тэгш орох боломж”-ийг тус тус тусгажээ.

Тус улсад 1980-аад оны эхэн үеэс төрийн албаны шинэтгэл хийж хууль эрх зүйн актуудыг шинэчлэн баталсан. Тухайлбал, Түшмэлийн эрх, үүргийн тухай хууль (Law on the rights and obligations of civil servants). Энэ хуулийн дагуу Францын нийтийн албыг улсын, орон нутгийн болон эмнэлгийн хэмээн ангилж тус бүрд нь бие даасан хуулиар зохицуулсан байна.

Төрийн албаны харилцааг дараах хууль тогтоомжоор зохицуулж байна.

- Үндсэн хууль (1958 он)³²⁰;
- Хүний ба иргэний эрх, эрх чөлөөний тунхаглал (1789 он);
- Түшмэлийн эрх, үүргийн тухай хууль (1983 он);
- Төрийн албаны эрх зүйн байдлын тухай хууль (1984 он);
- Орон нутгийн нийтийн албаны эрх зүйн байдлын тухай хууль (1984 он);
- Төрийн эмнэлгийн албаны эрх зүйн байдлын тухай хууль (1986 он);
- Орон нутгийн төрийн (нийтийн) үйлчилгээний тухай хууль (1984 он);
- “Төрийн захиргааны төв байгууллагын албан хаагчийн дүрэм” (Төрийн зөвлөлөөс 1984 онд баталсан).

Мөн Үндсэн хуулийн шүүх болон Захиргааны шүүхийн шийдвэрүүд нэмэлт эрх зүйн зохицуулалт болдог.

2.9.Хятад Улс

Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс (БНХАУ)-д төрийн албан хаагчийн эрх зүйн харилцааг дараах хууль тогтоомжоор зохицуулж байна:

- Үндсэн хууль;
- Төрийн албан хаагчийн тухай хууль;
- Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн дүрэм;
- Удирдах албан тушаалд сонгох, томилох журам зэрэг болно.

БНХАУ анх 1993 оны 10 дугаар сараас “Төрийн албан хаагчийн түр эрх зүйн байдал” журам хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлжээ. Энэхүү журмаар төрийн албан хаагчийг томилох, чөлөөлөх, тэтгэвэрт гарах, өөрийнх нь хүсэлтээр чөлөөлөх, халах, сэлгэн ажиллуулах журам, төрийн албан хаагчийн хөдөлмөрийн хөлс, сургалт болон бусад асуудлыг зохицуулж байсан. Мөн 1997 онд Төрийн зөвлөлөөс “Төрийн захиргааны байгууллагын албан хаагчийг урамшуулах, шийтгэл ногдуулах тухай” түр тогтоолыг баталсан байна.

2006 оноос БНХАУ-ын **Төрийн албан хаагчийн тухай хууль** хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн бөгөөд түр журам, түр тогтоол хүчингүй болсон ч эдгээр журмуудын зарим нь бүхэлдээ, зарим нь хэсэгчлэн мөрдөгдөж байна. 2018 онд шинэчилэн батлагдсан хуулиар төрийн албаны тогтолцоог Хятадын Коммунист Намын боловсон хүчний бодлогыг намын удирдлагаар явуулах зарчмыг онцолсон бөгөөд орчин үеийн төрийн албаны эрх зүйн зохицуулалтын гол зорилго нь намын үзэл сурталд үнэнч байхын сацуу аливаа бүлэглэлийн нөлөөллөөс ангид, мэргэжлийн өндөр ур чадвар бүхий удирдах боловсон хүчний нөөцийг бүрдүүлэхэд оршино.

Төрийн албан хаагчийн тухай хуулиар төрийн албаны хариуцлагатай байдлын эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэх, төрийн албан хаагчийн эрх зүйн байдал, нийгмийн баталгааг тогтоох, сонгон шалгаруулалтын зарчмыг тодорхойлохтой холбогдсон харилцаа, албан тушаалаас

³²⁰ https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008.pdf?lang=en

чөлөөлөх, томилох зэрэг зохицуулалтуудыг тусгасан байдаг.

2.10. Энэтхэг Улс

Энэтхэг Улс 1947 онд үндэсний тусгаар тогтнолоо олсон цагаас хойш тус улсын Төрийн алба улс, үндэстний эв нэгдлийг бататгах, шударга ёсыг эрхэмлэх, танил тал үл татах, тодорхой амжилт ололтыг үнэлдэг мерит зарчимд үндэслэсэн гүйцэтгэх засаглалын шинэчлэл, төрийн алба хаагчид хийгээд тэдний сургалт, цалин хангамж, тэтгэвэр тэтгэмж, санал хүсэлтийг шийдвэрлэдэг болсон байна.

Энэтхэг Улсын төрийн алба нь дараах хууль тогтоомжоор зохицуулагдаж байна:

- Үндсэн хууль;³²¹
- Бүх Энэтхэгийн үйлчилгээний тухай хууль (All India Services Act, 1951);³²²
- Энэтхэгийн Засгийн газрын тухай хууль (The Government of Union Territories Act, 1963);
- Бүх Энэтхэгийн үйлчилгээний Ёс зүйн дүрэм (All India Services Conduct Rules, 1968);³²³
- Бүх Энэтхэгийн үйлчилгээний Сахилга хариуцлага ба давж заалдах журам (The All India Services (Discipline and Appeal) Rules, 1969).³²⁴

Үндсэн хуулийн 14 дүгээр зүйлд “БНЭУ-ын нутаг дэвсгэрт хүн бүр хуулийн өмнө эрх тэгш байна” гэж; 16.1-д “иргэн бүр төрийн байгууллагад ажилд орох, албан тушаалд томилогдохтой холбоотой асуудлаар ижил тэгш боломжоор хангагдана”, “төрийн албанд томилогдон ажиллаж байгаа хэнийг ч ажлаас халахыг хориглох бөгөөд төрийн албан хаагчийг улс төрийн болон хувийн үзэл бодол, угсаа гарал, нийгмийн байр сууриар нь ялгаварлах, гадуурхах, дарамтлахыг хориглоно” гэсэн байна.

2.11. Эстони Улс

Эстони Улсад төрийн албаны эрх зүйн харилцааг дараах хуулиар зохицуулж байна:

- Төрийн албаны тухай хууль;³²⁵
- Албан тушаалтны ёс зүйн дүрэм;³²⁶
- Хөдөлмөрийн хууль.

Тус улсад орчин үеийн төрийн албаны тогтолцоо 1995 оноос байгуулагдаж, 1996 онд анхны Төрийн албаны тухай хуулиа баталж, хэд хэдэн удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулж байжээ.

Улмаар 2012 онд төрийн албаны эрх зүйн шинэчлэлийг хийж Төрийн албаны тухай хуулийг³²⁷ шинэчлэн баталж хэрэгжүүлснээр Эстони Улс дахь төрийн албаны зохион байгуулалтыг шинэчилж, албан тушаалтны эрх зүйн байдлыг тогтоосон нь албан тушаалтнуудыг үнэлэх энгийн, тодорхой, үр ашигтай тогтолцоог бий болгосон байна.

Төрийн албаны тухай хууль нь Эстони Улсын төрийн захиргааны нээлттэй, сегментчилсэн шинж чанарыг дэмжиж, төрийн алба ба хувийн хэвшлийн хооронд үүссэн ажил эрхлэлтийн ялгааг арилгахад чиглэсэн бөгөөд төрийн албаны төвлөрлийг сааруулах ажлыг улам гүнзгийрүүлж, яам, гүйцэтгэх агентлаг нь албан тушаалтнуудаа сонгон шалгаруулах, албан тушаал ахиулах, цалингийн түвшинг тогтоох, үнэлэх, хөгжүүлэх ажлыг хууль эрх зүйн орчин, нэгдсэн удирдамжид үндэслэн шийдвэрлэх боломжийг бүрдүүлсэн гэж ЕХ-ны тайланд³²⁸

³²¹ БНЭУ-ын Үндсэн хууль. https://www.constituteproject.org/constitution/India_2016?lang=en

³²² www.indiacode.nic.in/handle/123456789/1363?sam_handle=123456789/1362

³²³ https://upload.indiacode.nic.in/showfile?actid=AC_CEN_26_36_00002_195161_1517807321358&type=rule&filename=revised_ais_rule_vol_i_rule_10.pdf

³²⁴ https://upload.indiacode.nic.in/showfile?actid=AC_CEN_26_36_00002_195161_1517807321358&type=rule&filename=revised_ais_rule_vol_i_rule_12.pdf

³²⁵ www.riigiteataja.ee/en/eli/525032019003/consolide

³²⁶ www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/personalipoliitika/code_of_ethics.pdf

³²⁷ Civil Service Act. Passed 13.06.2012. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/525032019003/consolide>

³²⁸ <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c017bdc1-960e-11e8-8bc1-01aa75ed71a1/language-en>

дурджээ.

Энэхүү хуулийн хамаарах хүрээг тодорхойлохдоо, “(1) ...төрийн болон орон нутгийн засаг захиргааны албан хаагчид ба төрийн болон орон нутгийн засаг захиргааны энэ хуулиар хамаатуулан заасан ажилтнуудад хамаарна. (2) ...цагдаа, хорих анги болон аврах ангийн албан хаагчид, гадаад харилцаа болон прокурорын байгууллагын албан тушаалтнууд, жинхэнэ албан хаагчид болон тусгай хуулиар тусгайлан заасан бусад тусгай ангиллын албан тушаалтнуудад хамаарна” гэж заажээ.

Харин хуулиар тусгайлан заагаагүй бол дараах субъектүүдэд энэ хууль хамаарахгүй. Үүнд:

- Рийгикогугийн гишүүн;
- Европын Парламентын гишүүн;
- Улсын Ерөнхийлөгч;
- Засгийн газрын гишүүн;
- шүүгч;
- Хууль зүйн канцлер;
- Ерөнхий аудитор;
- Улсын эвлэрүүлэн зохицуулагч;
- нутгийн захиргааны зөвлөлийн гишүүн;
- орон нутгийн захиргаа, хотын захиргааны гишүүн;
- орон нутгийн захиргаа, эсхүл хотын дүүргийн ахлагч.

2015 онд батлагдсан “**Албан тушаалтны ёс зүйн дүрэм**”-ээр төрийн албан хаагч, албан тушаалтнуудын баримтлах ёс зүйн хэм хэмжээ, зарчмуудыг тодорхойлж, төрийн албан хаагч, албан тушаалтны хувьд тус дүрмийг заавал дагаж мөрдөх ёстой бөгөөд хөдөлмөрийн гэрээний үндсэн дээр нийтийн албаны ажил эрхэлж байгаа хүмүүс ижил зарчмыг баримталдаг байна. Албан тушаалтны ёс зүйн дүрмийн хэрэгжилтэд Албан тушаалтны ёс зүйн зөвлөл хяналт тавьдаг байна.

2.12. Япон Улс

Япон Улсын төрийн алба нь мерит зарчимд тулгуурласан, зохион байгуулалт сайтай, цомхон бөгөөд харьцангуй тогтвортой тогтолцоотой. Энэ нь Японы уламжлалт философид түшиглэсэн “таван систем”-тэй хослуулан бий болгосноороо онцлог юм. “Таван систем” гэдэг нь ажлын байр тогтвортой байх, дэвшүүлэх шалгуур тодорхой байх, нэр хүндтэй байх, цалингийн тогтолцоо, сургалтын тогтолцоо зэрэг бөгөөд эдгээрийг Японы хөдөлмөр эрхлэлтийн гол зарчим гэсэн агуулгаараа төрийн албанд нийтлэг баримталдаг юм байна.

Төрийн албан хаагчидтай холбоотой харилцааг дараах хуулиар зохицуулж байна:

- Үндсэн хууль;
- Үндэсний төрийн албаны тухай хууль;³²⁹
- Орон нутгийн төрийн албаны тухай хууль;
- Төрийн албаны ёс зүйн хууль (1999 оны 129 тоот).³³⁰

Үндэсний төрийн албан хаагчдын эрх зүйн байдлыг Үндэсний төрийн албаны тухай хуулиар, орон нутгийн төрийн албан хаагчдын эрх зүйн байдлыг Орон нутгийн төрийн албаны тухай хуулиар тус тус зохицуулж байна.

Үндсэн хуулийн 15 дугаар зүйлд “Ард түмэн нийтийн албан тушаалтнаа сонгох болон огцруулах эрхтэй. Бүх нийтийн албан тушаалтнууд нь аль нэг бүлэгт бус олон нийтэд бүхэлд нь үйлчлэх үүрэгтэй” гэж баталгаажуулсан нь төрийн албаны зарчмыг тодорхойлсон үндсэн

³²⁹ www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail_main?re=&vm=02&id=2713

³³⁰ www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/npsea.pdf

баримт болсон байна.

Үндэсний төрийн албаны тухай хуулийн 1.2 дахь хэсэгт “Үндсэн хуулийн 73 дугаар зүйлд заасан төрийн албаны удирдлагын стандартыг тогтоох зорилготой” гэдгийг тодорхой заажээ. Энэ хууль³³¹ нь 1947 онд анх батлагдсан, 4 бүлэг, 110 зүйлтэй. Хуулийн гол зорилго нь төрийн албаны зарчим, хэм хэмжээ, төрийн албаны төв байгууллагын үйл ажиллагаа, бүтэц, зохион байгуулалт, төрийн албан хаагчид тавигдах стандартыг тодорхойлж, эрх зүйн байдлыг зохицуулахад чиглэгдсэн байна.

Төрийн албаны ёс зүйн тухай хуулийн зорилт нь төрийн албан хаагчид чиг үүргээ шударгаар биелүүлж байгаа гэсэн төрийн албанд итгэх олон нийтийн итгэлийг баталгаажуулах, төрийн албан хаагчид ёс зүйн хэм хэмжээг чанд сахихад хувь нэмэр оруулахуйц шаардлагатай арга хэмжээг хэрэгжүүлэх, төрийн албан хаагчийн хувьд хүлээсэн үүргийн хүрээнд ёс зүйн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхэд оршино.

Тус хуулиар төрийн албан хаагчийн ёс зүйн баримтлах дүрэм, төрийн албаны ёс зүйн зөвлөлийн үйл ажиллагаа, бүтэц, зохион байгуулалт, эрх үүргийг зохицуулснаас гадна төрийн албан хаагчийн бэлэг сэлт хүлээн авах, тайлагнах үйл явц, үүрэг хариуцлага, ёс зүйн хяналтын ажилтны эрх, үүрэг зэргийг хуульчилсан байна.

III БҮЛЭГ. ТӨРИЙН (НИЙТИЙН) АЛБАНЫ АНГИЛАЛ

3.1.Герман Улс

Герман Улсад Нийтийн албаны тухай хуулийн хавсралт 1-д төрийн байгууллагуудад ажиллаж буй нийтийн албаны албан хаагчдад: нийтийн захиргааны албан тушаалтнууд, бага, дунд, дээд сургуулийн багш, эмч нар, шүүгч, прокурор, төрийн банк, шуудан болон төмөр замын ажилтнууд орно. Нийтийн албаны албан хаагчдыг дараах үндсэн хоёр бүлэгт хуваадаг. Үүнд:

- **албан тушаалтан буюу карьерын албан хаагч** (Beamte);
- **хөдөлмөрийн гэрээгээр ажиллах албан хаагч** (Angestellte).

Нийтийн албаны тухай хуулиар нийтийн албыг дараах байдлаар ангилдаг:

- дээд түвшин (дээд алба);
- ахисан түвшин (хариуцлагатай алба);
- дунд түвшин (дунд алба);
- доод түвшин (энгийн алба).

Ангилал бүр А, В, С, R гэсэн 4 зэрэглэлд ангилагдана. Энэхүү зэрэглэл нь иргэний болон цэргийн албанд мөн хамаарна.

- А зэрэглэлд (A1-A16 хүртэл) Герман Улсын ихэнх алба хаагчид;
- В зэрэглэлд (B1-B11) иргэний болон цэргийн албаны удирдах алба хаагчид, сайд, ерөнхий захирал, ерөнхий захирлын орлогч, бүтцийн нэгжийн удирдлагууд, холбооны төрийн дээд байгууллагын ерөнхийлөгчид, генералууд зэрэг алба хаагчид;
- С зэрэглэлд дээд боловсрол, академийн байгууллагын профессор, багш нарын бүрэлдэхүүн;
- R зэрэглэлд шүүгч, прокурорууд тус тус хамаардаг байна.

Ангилал тус бүр зэрэгт хуваагддаг байна. Тухайлбал, А зэрэглэлийн ангилал нь дараах зэрэгт хуваагдана.

- А1-А5 доод зэрэг (туслах, техникийн ажилтнууд);
- А6-А9 дунд зэрэг (засгийн газрын нарийн бичгийн дарга нар);

³³¹ National Public Service Act http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail_main?re=&vm=02&id=2713

- А10-А13 нэгдүгээр шатны дээд зэрэг (Засгийн газрын инспекторууд);
- А14-А16 хоёрдугаар шатны дээд зэрэг (Засгийн газрын ахлах зөвлөхүүд).

3.2.Гүрж Улс

Гүрж Улсын төрийн алба нь дор дурдсанаар ангилна:

- **төрийн алба** (state service)-нд сонгогдсон, томилогдсон бөгөөд эрх, үүргийг нь Үндсэн хууль, бусад хуулиар тогтоосон албан тушаалтнууд хамаарна;
- **нийтийн алба** (civil service)-нд захиргааны болон хөдөлмөрийн гэрээгээр ажилладаг мэргэжлийн нийтийн албан хаагчид (албан тушаалтнууд) хамаарна.

Нийтийн албан хаагчид (civil servants)-ыг дараах байдлаар ангилна:

- мэргэжлийн нийтийн албан хаагч (professional civil servant) – нийтийн албаны байнгын албан тушаалд тодорхойгүй хугацаагаар томилогддог;
- захиргааны гэрээт (administrative contract) албан хаагч – улс төрийн албан тушаалтанд зөвлөгөө өгөх, оюуны болон техникийн туслалцаа үзүүлэх замаар бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхэд нь тусалдаг;
- хөдөлмөрийн гэрээт (labor contract) албан хаагч – хөдөлмөрийн гэрээний үндсэн дээр ажил эрхэлж буй албан хаагчийг хэлнэ.

Захиргааны гэрээгээр төрийн улс төрийн албан тушаалтны зөвлөх, туслах болон түүний ажлын албаны албан хаагчдыг төрийн албанд өрсөлдөөнгүйгээр авч ажиллуудаг. (§78) Захиргааны гэрээний хугацаа нь тухайн төрийн улс төрийн албан тушаалтны бүрэн эрхийн хугацаанаас хэтрэхгүй (§81.2) бөгөөд гэрээ нь түүний бүрэн эрх хугацаанд үйлчилнэ (§82).

Нийтийн албан хаагчид нь дараах зэрэг дэвтэй байна:

- тэргүүн зэрэг – удирдлагын өндөр түвшин;
- II зэрэг – удирдлагын дунд түвшин;
- III зэрэг – ахлах мэргэжилтний түвшин;
- IV зэрэг – бага мэргэжилтний түвшин.

3.3.Казахстан Улс

Төрийн албаны тухай хуульд зааснаар **төрийн албан хаагч** (государственный служащий) гэдэг нь төрийн байгууллагад төрийн албан тушаал хашиж, улсын болон орон нутгийн төсвөөс, эсхүл Үндэсний банкны эх үүсвэрээс хууль тогтоомжийн дагуу цалинждаг төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх зорилгоор бүрэн эрхээ (полномочия) хэрэгжүүлдэг БНКаЗУ-ын иргэнийг ойлгоно. Төрийн албан хаагчийг доор дурдсанаар ангилна (§1):

- төрийн улс төрийн албан хаагч (политический государственный служащий).
- төрийн захиргааны албан хаагч (административный государственный служащий);

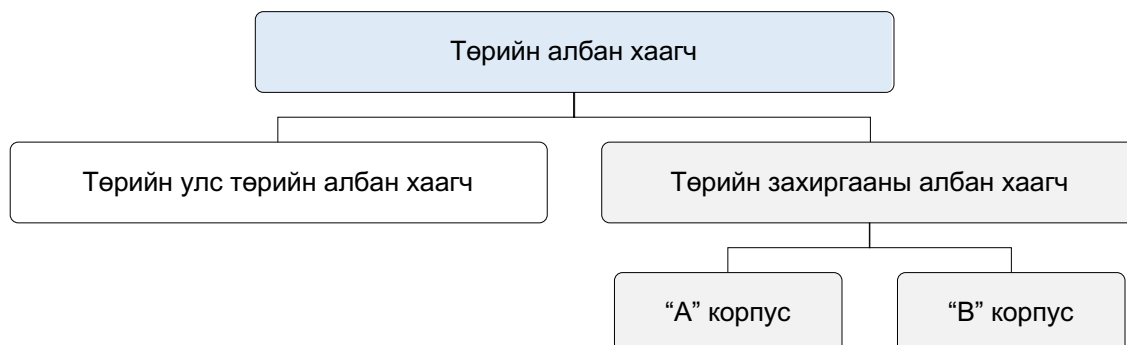
Төрийн улс төрийн албан хаагч гэдэг нь томилох (сонгох), халах болон үйл ажиллагаа нь улс төрийн хувьд шийдвэрлэх шинж чанартай, улс төрийн зорилго, зорилтыг хэрэгжүүлэх үүрэгтэй төрийн албан хаагчийг ойлгох (§1) ба төрийн улс төрийн албан хаагчдын ангилал тогтоохгүй гэж Төрийн албаны тухай хуульд заажээ (§7).

Төрийн улс төрийн албан хаагчид дараах албан тушаалтнууд хамаарна:

- төрийн байгууллагуудын дарга нар, тэдгээрийн орлогч нар;
- мужийн захирагчид, тэдгээрийн орлогч нар;
- Ерөнхийлөгчийн зарлигаар тогтоосон бусад албан тушаалтнууд.

Төрийн захиргааны албан хаагч гэдэг нь хууль тогтоомжид зааснаас бусад тохиолдолд мэргэжлийн үндсэн дээр байнгын үйл ажиллагаа эрхэлдэг төрийн албан хаагчийг ойлгох ба энэ нь дотроо А, В гэсэн хоёр корпус хуваагдана (§1; 7):

Зураг 1. Казахстан Улсын төрийн албан хаагчдын үндсэн ангилал

Төрийн улс төрийн албан тушаал, төрийн захиргааны албан тушаалыг хавсран гүйцэтгэхийг хориглосон. (§14.4)

Төрийн албаны тухай хуульд Улс төрийн болон төрийн захиргааны албан хаагчдын албан тушаалын бүртгэлийг эрх бүхий байгууллагын саналыг үндэслэн БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгч батална.

БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн 150 дугаар зарлигийн дагуу төрийн улс төрийн албан хаагчид дараах албан тушаалтнууд хамаарна. Үүнд:

- Ерөнхий сайд, түүний Нэгдүгээр орлогч, орлогч нар;
- Төрийн нарийн бичгийн дарга;
- БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн ТГ-ын дарга, орлогч нар; БНКаЗУ-ын Дэд Ерөнхийлөгчийн ТГ-ын дарга, орлогч нар;
- Үндсэн хуулийн зөвлөлийн дарга, гишүүд;
- Сонгуулийн төв хорооны дарга, орлогч дарга, нарийн бичгийн дарга, гишүүд;
- БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн туслах буюу БНКаЗУ-ын Аюулгүй байдлын зөвлөлийн нарийн бичгийн дарга, түүний нэгдүгээр орлогч, орлогч нар;
- Шүүхийн дээд зөвлөлийн дарга;
- БНУ-ын төсвийн гүйцэтгэлд хяналт тавих хорооны дарга, гишүүд;
- БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгч, Дэд Ерөнхийлөгчийн зөвлөхүүд, туслахууд;
- БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчид шууд захирагдах, тайлагнах төрийн байгууллагын дарга нар, тэдгээрийн нэгдүгээр орлогч, орлогч нар;
- БНКаЗУ-ын сайд нар, тэдгээрийн нэгдүгээр орлогч, орлогч нар;
- улсын, мужийн ач холбогдол бүхий хотуудын болон нийслэл хотын захирагчид (Акимы), тэдгээрийн нэгдүгээр орлогч, орлогч нар;
- БНКаЗУ-ын Онц бөгөөд Бүрэн эрхт Элчин сайд нар;
- БНКаЗУ-ын олон улсын байгууллага дахь байнгын болон бүрэн эрхт төлөөлөгчид;
- ЗГХЭГ-ын дарга, түүний орлогч нар;
- Хүний эрхийн комиссар;
- БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгч, Дэд Ерөнхийлөгчийн ТГ-ын хэлтсийн дарга нар болон бусад бүтцийн хэлтсийн дарга нар;
- БНКаЗУ-ын Аюулгүй байдлын зөвлөлийн АА-ны дарга, нэгдүгээр орлогч нар болон орлогч нар;
- БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн тусгай төлөөлөгчид, архивын захирал, түүний орлогч нар;
- БНКаЗУ-ын Дэд Ерөнхийлөгчийн номын сангийн захирал, орлогч захирал;
- БНУ-ын "Қоғамдық келісім" төрийн байгууллагын захирал;
- БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн дэргэдэх "Төв харилцаа холбооны алба"-ны захирал;

- Стратегийн төлөвлөлт, шинэчлэлийн агентлагийн Үндэсний статистикийн газрын дарга;
- Сенатын ТГ-ын дарга нар, орлогч нар; Мажилисийн ТГ-ын дарга нар, орлогч нар;
- БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн ТГ-ын улсын байцаагчид;
- мужуудын нийслэл-хотууд, мужийн ач холбогдол бүхий хотууд, мужийн районууд, хотын дүүргийн захирагч нар зэрэг.

Төрийн захиргааны албан хаагч нь 2 корпуст хуваагдана. **“А” корпуст** удирдлагын түвшний, мэргэшлийн тусгай шаардлага төрийн захиргааны албан тушаал хамаарна. (§1)

БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн 2015 оны 150 дугаар зарлигт **“А” корпуст** хамаарах албан тушаалыг 3 ангилалд хуваасан байна. (Хүснэгт 2.)

**Хүснэгт 3. Казахстан Улсын төрийн захиргааны албаны
“А” корпуст хамаарах албан тушаалын ангилал**

Ангилал	Хамаарах төрийн байгууллагын албан тушаалууд
Ангилал 1	<ul style="list-style-type: none"> • Үндсэн хуулийн зөвлөл, БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн ТГ, Сонгуулийн төв хороо, БНУ-ын төсвийн гүйцэтгэлд хяналт тавих хороо, Төрийн албаны хэрэг эрхлэх газар, Стратегийн төлөвлөлт, шинэчлэлийн агентлаг, Өрсөлдөөнийг хамгаалах, хөгжүүлэх агентлаг, Дээд шүүхийн ТГ болон гүйцэтгэх төв байгууллагуудын АА-ны дарга нар; • Шүүхийн дээд зөвлөлийн нарийн бичгийн дарга бөгөөд ТГ-ын дарга; • Хүний эрхийн үндэсний төвийн тэргүүн;
Ангилал 2	<ul style="list-style-type: none"> • гүйцэтгэх төв байгууллагуудын хороодын дарга нар; • Стратегийн төлөвлөлт, шинэчлэлийн агентлагийн Үндэсний статистикийн газрын орлогч дарга нар;
Ангилал 3	<ul style="list-style-type: none"> • улсын, бүс нутгийн ач холбогдол бүхий хотын болон нийслэл хотын захирагчдын АА-ны дарга нар.

“Б” корпуст хамаарах албан тушаалд “А” корпуст ороогүй төрийн захиргааны албан тушаалд хамаарна. (§1) БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн 150 дугаар зарлигт “Б” корпуст А-Е гэсэн 5 ангилалтай.

Эдгээр 5 ангилалд хамаарах Казахстан Улсын төрийн байгууллагуудыг, мөн дэд ангилалуудад хамаарах зарим албан тушаалын жишээг Хүснэгт 3-аас үзнэ үү.

**Хүснэгт 4. Казахстан Улсын төрийн захиргааны албаны “Б” корпуст
хамаарах ангилал, дэд ангиллын байгууллагууд, зарим албан тушаал**

Ангилал	Хамаарах төрийн байгууллага	Дэд ангилал	Хамаарах албан тушаалын зарим жишээ
Ангилал А	<ul style="list-style-type: none"> • БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн ТГ • БНКаЗУ-ын Дэд Ерөнхийлөгчийн ТГ • БНКаЗУ-ын Аюулгүй байдлын зөвлөлийн АА 	А-1	• Секторын эрхлэгч
		А-2	• Байцаагч
		А-3	• Зөвлөх
		А-4	• Мэргэжилтэн
		А-5	• Референт
Ангилал В	<ul style="list-style-type: none"> • Сенатын ТГ, Мажилисийн ТГ • ЗГХЭГ • Дээд шүүхийн ТГ • Үндсэн хуулийн зөвлөлийн ТГ • Шүүхийн дээд зөвлөлийн ТГ • БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн ТГ • Сонгуулийн төв хорооны ТГ • БНУ-ын төсвийн гүйцэтгэлд 	В-1	• Дээд шүүхийн ТГ-ын орлогч дарга
		В-2	• Бүтцийн нэгжийн орлогч дарга
		В-3	<ul style="list-style-type: none"> • Ерөнхий сайдын туслах, зөвлөх • Сенатын даргын туслах, зөвлөх • Мажилисийн даргын туслах, зөвлөх

	хяналт тавих хороо • Төрийн албаны хэрэг эрхлэх газар • Авлигатай тэмцэх газар • Өрсөлдөөнийг хамгаалах, хөгжүүлэх агентлаг • Стратегийн төлөвлөлт, шинэчлэлийн агентлаг • Ерөнхий Прокуратур • Санхүүгийн хяналтын агентлаг	B-4	• ЗГХЭГ-ын даргын туслах, зөвлөх • Сенатын дэд даргын туслах • Мажилисийн дэд даргын туслах
		B-5	• Ахлах шинжээч • Парламентын гишүүний туслах
		B-6	• Шинжээч
Ангилал С	• БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчид шууд захирагдах, тайлагнах төрийн байгууллагууд • БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн архив • Хүний эрхийн үндэсний төв • гүйцэтгэх төв байгууллагуудын хэлтэс • Гадаад дахь төлөөлөгчийн газар • Стратегийн төлөвлөлт, шинэчлэлийн агентлагийн Үндэсний статистикийн газар	C-1	• ГХЯ-ны Тусгай үүрэг гүйцэтгэгч элчин сайд • Ерөнхий консул
		C-2	• Гадаад дахь төлөөлөгчийн газрын зөвлөх
		C-3	• Хэлтсийн дарга • Гүйцэтгэх төв байгууллагын даргын туслах, зөвлөх
		C-4	• ГХЯ-ны 1-р нарийн бичгийн дарга • ГХЯ-ны 2-р нарийн бичгийн дарга
		C-5	• ГХЯ-ны 3-р нарийн бичгийн дарга • ГХЯ-ны атташе • ГХЯ-ны референт
	• Төрийн захиргааны төв байгууллагуудын бүс нутаг, муж, БНУ-ын ач холбогдол бүхий хотууд, нийслэл хотын салбар нэгжүүд	C-O-1	• Дарга • Гаалийн газрын дарга
		C-O-2	• Орлогч дарга • Гаалийн газрын орлогч дарга
		C-O-3	• Төрийн албаны хэрэг эрхлэх газрын бүс нутаг, муж, хотын салбар нэгжийн дарга • Гаалийн постын дарга
		C-O-4	• Гаалийн постын орлогч дарга • Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгч
		C-O-5	• Тэргүүлэх зэргийн мэргэжилтэн • Гаалийн газрын тэргүүлэх зэргийн мэргэжилтэн • Гаалийн постын тэргүүлэх зэргийн мэргэжилтэн
		C-O-6	• Ахлах мэргэжилтэн • Гаалийн газрын ахлах мэргэжилтэн • Гаалийн постын ахлах мэргэжилтэн
	• Төрийн захиргааны төв байгууллагуудын район, хотын дүүргүүд, мужийн ач холбогдол бүхий хотууд, нийслэл хотын салбар нэгжүүд	C-R-1	• Районы захирагчийн АА-ны дарга
		C-R-2	• Районы захирагчийн АА-ны орлогч дарга
		C-R-3	• Районы захирагчийн АА-ны хэлтсийн дарга
		C-R-4	• Районы Шүүхийн ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч
		C-R-5	• Районы Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгч
Ангилал D	• Муж, БНУ-ын ач холбогдол бүхий хотууд, нийслэл хотын захирагчийн АА • Муж, БНУ-ын ач холбогдол бүхий хотууд, нийслэл хотын төлөөллийн байгууллагын АА	D-1	• төлөөллийн байгууллагын АА-ын дарга
		D-2	• захирагчийн АА-ны орлогч дарга • төлөөллийн байгууллагын АА-ын орлогч дарга
		D-3	• Захирагчийн туслах, зөвлөх • тэргүүлэх зэргийн байцаагч
		D-4	• Тэргүүлэх зэргийн мэргэжилтэн
		D-5	• Ахлах мэргэжилтэн

	• Орон нутгийн төсвөөс санхүүждэг БНУ-ын болон бүс нутгийн ач холбогдол бүхий хотуудын гүйцэтгэх байгууллагууд, мужуудын төлөөллийн байгууллагын АА	D-O-1	• Дарга
		D-O-2	• Орлогч дарга
		D-O-3	• Хэлтсийн дарга
		D-O-4	• Тэргүүлэх зэргийн мэргэжилтэн
		D-O-5	• Ахлах мэргэжилтэн
		D-O-6	• Мэргэжилтэн
Ангилал Е	• Районуудын, бүс нутгийн ач холбогдол бүхий хотууд, дүүргүүдийн захирагчийн АА	E-1	• Районуудын, бүс нутгийн ач холбогдол бүхий хотууд, дүүргүүдийн захирагчийн орлогч
		E-2	• АА-ны дарга
		E-3	• Районуудын захирагчийн туслах, зөвлөх, ахлах байцаагч
		E-4	• Тэргүүлэх зэргийн мэргэжилтэн
		E-5	• Ахлах мэргэжилтэн
	• Орон нутгийн төсвөөс санхүүждэг районы гүйцэтгэх байгууллагууд, районы ач холбогдол бүхий хотууд, тосгодын захирагчийн АА	E-R-1	• Районы ач холбогдол бүхий хот, тосгоны захирагч • Хэлтсийн дарга
		E-R-2	• Хэлтсийн орлогч дарга
		E-R-3	• Секторын эрхлэгч
		E-R-4	• Тэргүүлэх зэргийн мэргэжилтэн
		E-R-5	• Ахлах мэргэжилтэн
	• Хотууд, тосгодын захирагчийн АА	E-G-1	• Захирагчийн орлогч
		E-G-2	• Захирагчийн орлогч туслах, зөвлөх
		E-G-3	• Тэргүүлэх зэргийн мэргэжилтэн
		E-G-4	• Ахлах мэргэжилтэн

3.4.Литва Улс

Төрийн албаны тухай хуулиар төрийн албан хаагчдыг төрийн захиргааны болон төрийн үйлчилгээний гэж хоёр бүлэгт хуваах бөгөөд бүлэг нь дараах байдлаар ангилна (§6):

1) төрийн захиргааны албан хаагчид:

- карьерын төрийн албан хаагчид;
- улс төрийн (хувийн) итгэлцлийн төрийн албан хаагчид;
- байгууллагын дарга;
- төрийн албан хаагчдыг орлож байгаа албан хаагчид.

2) төрийн үйлчилгээний албан хаагчид:

- байгууллагын дарга (руководителей учреждений);
- төрийн үйлчилгээний албан хаагчид;
- аж ахуйн болон техникийн чиг үүрэг гүйцэтгэдэг төрийн албан хаагчид.

Төрийн албан хаагчдын албан тушаалыг дараах дөрвөн түвшинд хуваасан байна (§7):

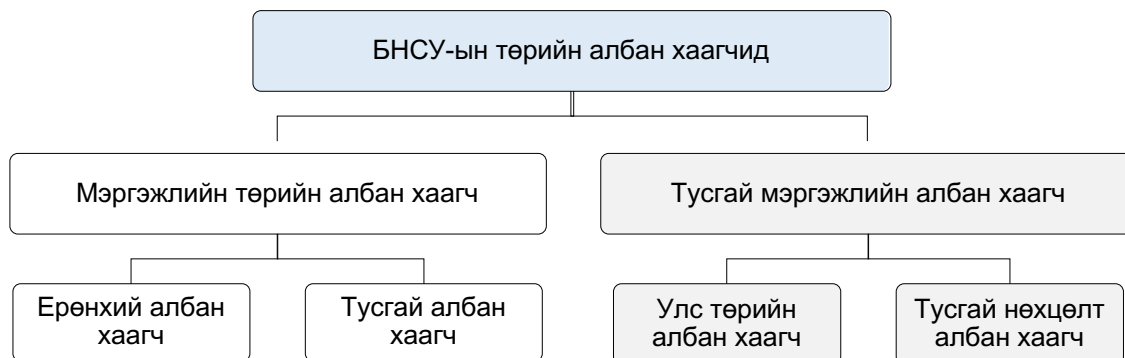
- “А” түвшин - магистрын зэрэг шаардагдах албан тушаал бөгөөд удирдах албан тушаалтнууд багтана;
- “В” түвшин - дээд түвшнээс доогуур боловсрол шаардагдах албан тушаал (боловсролын зэрэггүй дипломын боловсрол);
- “С” түвшин - дунд мэргэжил боловсрол шаардагдах албан тушаал;
- “D” түвшин - дунд боловсрол шаардагдахгүй албан тушаал.

3.5.Бүгд Найрамдах Солонгос Улс

Төрийн албаны тухай хуулийн 2 дугаар зүйлд төрийн албан хаагчийг

- мэргэжлийн төрийн албан хаагч;
- тусгай мэргэжлийн төрийн албан хаагч гэж ангилсан байна.

Зураг 2. БНСУ-ын төрийн албан хаагчдын ангилал

Мэргэжлийн төрийн албан хаагч нь ур чадвар, ажил мэргэжлийн хувьд мерит зарчмаар шатлан дэвших боломжтой, төрийн албан хаагчийн ажиллах нөхцөл, баталгаагаар хангагдсан, тогтвортой ажиллах албан хаагчийг ойлгоно.

- Ерөнхий албан хаагчид техник, зохион байгуулалт, захиргааны асуудал эрхэлсэн төрийн албан хаагчид хамаарах ба 1-9 дүгээр түвшинд хуваагдана.
- Тусгай албан хаагчид төрийн тусгай чиг үүрэг бүхий төрийн албан хаагчид хамаарна.

Тусгай мэргэжлийн албан хаагч нь мерит зарчим болон төрийн жинхэнэ албан хаагчийн статуст хамаарахгүй төрийн албан хаагчийг хэлнэ. Өөрөөр хэлбэл, төрийн албан хаагчтай адил урт хугацаагаар ажиллах боломжгүй, томилгооны үндсэн дээр томилогдон ажилладаг албан тушаалтныг ойлгоно.

- Улс төрийн албан хаагч нь сонгуулийн үр дүнгээр сонгогддог Үндэсний Ассамблейн гишүүн, Ерөнхийлөгч, нутгийн зөвлөлийн гишүүн, орон нутгийн засаг захиргааны нэгжийн тэргүүн, Чэжүгийн өөрөө уирдах ёсны тусгай мужийн дарга болон боловсролын байгууллагын дарга хамаарна.
- Тусгай нөхцөлт албан хаагч нь төрийн албан хаагчтай адил ямар нэг сонгон шалгаруулалтад оролгүйгээр томилогддог албан хаагчийг ойлгоно (туслах, нарийн бичгийн дарга зэрэг).

Төрийн өндөр албан тушаалтан нь Төрийн албаны тухай хуулийн 2.2-т заасан албан тушаалтныг ойлгох бөгөөд тус хэсэгт 2020 оны 1 дүгээр сард нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан бөгөөд 2022 оны 1 дүгээр сараас эхлэн дагаж мөрдөнө.

Хуулийн тус хэсэгт зааснаар төрийн өндөр албан тушаалтан гэж Засгийн газрын түвшинд боловсон хүчнийг үр ашигтай удирдан зохион байгуулах, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн өндөр ур чадвар, хариуцлагатай төрийн ерөнхий болон тусгай мэргэжлийн албан хаагчдийг ойлгоно. Төрийн өндөр албан тушаалтанд дараах албан тушаалтнууд хамаарна:

- Засгийн газрын байгууллагын тухай хуульд заасны дагуу төв засаг захиргааны байгууллагын удирдах албан тушаалтан болон түүнтэй адилтгах туслах байгууллага;
- Засгийн газрын бүх түвшний байгууллагын (аудиророос бусад) удирдах албан тушаалтан болон түүнтэй адилтгах албан тушаалтан;
- орон нутгийн бие даасан байдлын тухай хууль болон орон нутгийн боловсролын бие даасан байдлын тухай хуульд заасны дагуу орон нутгийн засаг захиргаа, орон нутгийн боловсролын удирдлагын байгууллагын удирдах албан тушаалтан болон түүнтэй

адилтгах албан тушаалтан;

- төрийн өндөр албан тушаалтанаар томилогдохоор бусад хууль тогтоомжид заасан бусад албан тушаалтан.

Шигтгээ 1.

2020 оны 12 дугаар сарын 31-ний байдлаар 1544 төрийн өндөр албан тушаалтан байна. Тэдгээрээс төрийн өндөр албан тушаалтан 1 дүгээр ("ГА") түвшний 246 албан тушаалтан, 2-3 дугаар ("НА") түвшний 1298 албан тушаалтан байна. Энэ нь нийт 1 сая гаруй төрийн албан хаагчийн 0.14 хувь, орон нутгийн төрийн албан хаагчийн 0.1 хувийг эзэлж байна.³³²

3.6. Сингапур Улс

Сингапур улсын Үндсэн хуулийн 9 дүгээр бүлэгт зааснаар төрийн албанд дараах салбар, албад хамаарна:

- **Сингапур Улсын зэвсэгт хүчин;**
- **Сингапур Улсын төрийн алба (civil service);**
- **Сингапур Улсын Хууль зүйн алба;**
- **Сингапур Улсын цагдаагийн алба.**

Төрийн албаны тухай хуульд зааснаар Сингапур Улсын төрийн албанд:

- төрийн алба (дээрх төрийн албанд хамаарах албууд);
- 1 дүгээр, 2 дугаар, 3 дугаар бүлгийн төрийн алба тус тус орно.

1 дүгээр бүлэгт Шинжлэх ухаан, технологийн агентлаг, Барилгын агентлаг, Казиногийн зохицуулах газар, Төрийн сан, Иргэний нисэхийн ерөнхий газар, Төрийн албаны коллеж, Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах газар, Үл хөдлөх хөрөнгийн агентлаг, Эдийн засгийн хөгжлийн зөвлөл, Эрчим хүчний газар, Технологийн агентлаг, Эрүүл мэндийг дэмжих зөвлөл, Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны газар, Хотжилт хөгжлийн зөвлөл, Мэдээлэл харилцаа холбооны газар, Үндэсний урлагийн зөвлөл гэх мэт.

2 дугаар бүлэгт Архитекторуудын зөвлөл, Газрын харилцааны зөвлөл, Мэргэжлийн инженерүүдийн зөвлөл, Сувилагчдийн зөвлөл, Хятадын уламжлалт анагаах ухааны зөвлөл, Сингапурын шүдний эмч нарын зөвлөл, Эмнэл зүйн зөвлөл, Эмийн санчдын зөвлөл гэх мэт.

3 дугаар бүлэгт Төрийн албаны зөвлөл тус тус ордог тухай Төрийн албаны хуулийн хавсралтад заасан байна.

3.7. Турк Улс

Төрийн албан хаагчдын тухай хууль (№657)-ийн дагуу төрийн албан хаагчдын төрийн албан хаагч, гэрээт ажилтан, түр ажилтан гэж 3 ангилна:

Төрийн албан хаагч - төрийн захиргааны байгууллагуудад төрийн үндсэн болон тасралтгүй үйлчилгээг захиргааны ерөнхий зарчмын дагуу үүрэг гүйцэтгэж буй албан хаагчийг ойлгоно.

Гэрээт ажилтан-Төрийн боловсон хүчний газар, Сангийн яамны саналд үндэслэж гаргасан Сайд нарын Зөвлөлийн тогтоолд заасан бөгөөд нарийн мэргэжил, тодорхой чиглэлээр нарийн мэргэшил, туршлага шаардагдсан үүрэг даалгаварыг тодорхой (түр) хугацаанд гүйцэтгэх ажилтныг ойлгоно.

Түр ажилтан-Төрийн боловсон хүчний газар, Сангийн яамны саналд үндэслэж гаргасан Сайд нарын Зөвлөлийн тогтоолд заасан үүрэг даалгаврыг нэг жилээс бага хугацаанд буюу улирлын чанартай гүйцэтгэх ажилтныг ойлгоно.

³³² <https://namu.wiki/w/%EA%B3%B5%EB%AC%B4%EC%9B%90/%EA%B3%84%EA%B8%89>

Төрийн албан хаагчдын тухай хуулийн дагуу энэ хуулийн хамрах хүрээний байгууллагуудад ажиллаж буй төрийн албан хаагчийн анги нь дараах байдлаар тогтоосон байна. (§36) Үүнд:

1 дүгээх анги—Ерөнхий захиргааны үйлчилгээний анги: Энэ ангид холбогдох байгууллагуудад удирдлага, гүйцэтгэх, албан болон түүнтэй адилтгах үйлчилгээг хардаг, энэ хуулиар тогтоосон бусад ангид хамаардаггүй албан тушаалтнууд;

2 дугаар анги—Техникийн үйлчилгээний ангид холбогдох байгууллагуудад ажил мэргэжлийнхээ чиг үүргийг бодитой биелүүлж байгаа болон мерит зарчмын дагуу мэргэшсэн инженер, архитектор, геологич, геофизик, физикч, химич, математикч, статистикч, математикийн эдийн засагч, эдийн засагч зэрэг мэргэжлийн сургууль төгссөн албан хаагчид;

3 дугаар анги – Эрүүл мэндийн үйлчилгээний ангид их эмч, малын эмч, эм зүйч, сувилагч, эрүүл мэндийн ажилтан зэрэг анагаах ухааны сургууль төгссөн албан хаагчид;

4 дүгээр анги – Боловсрол, сургалтын үйлчилгээний ангид холбогдох байгууллагуудад ажиллаж байгаа багш нар;

5 дугаар анги – Өмгөөлөгчийн үйлчилгээний ангид өмгөөлөгчийн эрхтэй, өмгөөлөгчдийн холбоонд бүртгэлтэй болон байгууллагаа шүүхэд төлөөлөх эрх бүхий албан хаагчид;

6 дугаар анги – Дотоодын цэргийн үйлчилгээний ангид Дотоодын цэргийн ерөнхий газрын бүрэлдэхүүн;

7 дугаар анги – Хамгаалалтын үйлчилгээний ангид цагдаагийн алба хаагчид;

8 дугаар анги – Туслах үйлчилгээний ангид холбогдох байгууллагуудад бичиг хэрэг, хүлээн авах, угтах, цэвэрлэгээ, засвар, харуул хамгаалалтын зэрэг үйлчилгээг үндсэн төрийн үйлчилгээнд тусалж дэмжлэг үзүүлэх ажилтнууд;

9 дүгээр анги – Орон нутгийн удирдлагын үйлчилгээний ангид Дотоод хэргийн яамны Төв, орон нутгийн салбар байгууллагын ажилтнууд, офицерууд;

10 дугаар анги – Үндэсний тагнуулын үйлчилгээний ангид тусгай хуульд заасан, эсхүл Ерөнхий сайдын томилсон ажил үүргийг гүйцэтгэдэг хүмүүс, үндэсний тагнуулын албан хаагчид, энэ байгууллагын харьяанд ажилладаг хүмүүс тус тус багтана.

3.8.Франц Улс

Франц улсын төрийн албыг Түшмэлийн эрх, үүргийн тухай хуулиар дараах байдлаар ангилах ба тус бүрдээ бие даасан хуулиар зохицуулагддаг онцлогтой. Үүнд:

4) **төрийн нийтийн алба** (the state civil service);³³³

5) **орон нутгийн нийтийн алба** (the territorial civil service);³³⁴

6) **эмнэлгийн нийтийн алба** (the hospital public)³³⁵

Төрийн нийтийн албанд Засгийн газар болон түүний харьяа орон нутгийн байгууллагад ажиллаж буй албан хаагчид хамаарна.

Орон нутгийн нийтийн албанд нутгийн өөрөө удирдах байгууллагад ажиллаж буй албан хаагчид хамаарах бол эмнэлгийн нийтийн албанд эмч, биологич, эм зүйч, гажиг заслын эмчээс бусад нийгмийн эрүүл мэндийн салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг ажилтнууд (хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн, ахмад настны асуудал хариуцсан байцаагч, нийтийн байр, асрах газар, нөхөн сэргээх төвийн ажилтнууд) хамаарна.³³⁶

Үүнээс гадна төрийн албаны албан тушаалын ангиллыг тухайн ажилд шаардагдах мэргэжлийн түвшний дагуу А, В, С гэсэн шаталсан ангилалд хуваадаг байна:

- А ангилалд удирдах албан тушаалтан хамаарах ба дээд боловсролтой байх

³³³ <https://www.fonction-publique.gouv.fr/la-fonction-publique-detat>

³³⁴ <https://www.fonction-publique.gouv.fr/la-fonction-publique-territoriale>

³³⁵ <https://www.fonction-publique.gouv.fr/la-fonction-publique-hospitaliere>

³³⁶ Мөн тэнд.

- шаардлагатай;
- В ангилалд гүйцэтгэх албан тушаалтан хамаарах ба бакалавр, түүнтэй дүйцэх дипломтой байх шаардлагатай;
- С ангилалд үйлчилгээний ажилтан хамаарах ба дунд мэргэжилтэй байж болно.

Дээрх гурван үндсэн ангиллыг тухайн байгууллага, ажлын байрнаас хамаарч

- А+ (ахлах), А захиргааны, А техникийн;
- В захиргааны, В үйл ажиллагааны, В техникийн;
- С захиргааны, С үйл ажиллагааны, С техникийн гэж дэд ангиллаар ялгадаг.³³⁷

Ангилал бүр хэд хэдэн шатлалтай байдаг.

Франц Улсын төрийн албан хаагчийн үндсэн үйл ажиллагаа нь захиргааны албыг төрийн байгууллагын эрх ашгийн төлөө хаших гэж тодорхойлсон. Төрд ажиллаж буй бүх түшмэлүүд төрийн албан хаагчид хамаарах боловч бүх албан хаагчид нь түшмэл биш байдаг. Өөрөөр хэлбэл төрийн албаны бүтцэд ажиллаж, зэрэг дэв авсан албан хаагчид төрийн албанд тогтвортой ажиллах баталгаагаар хангагдана. Харин бусад нь жинхэнэ албан хаагч буюу түшмэд биш юм.

Бусад ангилалд:

- Судалгаа, шинжилгээ, сургалт зэрэг тодорхой ажил гүйцэтгэх цагийн ажилтнууд нь сард 120 цагаас илүүгүй хугацаагаар хөлсөлдөг журамтай.
- Гурван жилийн хугацаатай гэрээгээр томилогддог ажилтнууд нь ихэвчлэн нарийн мэргэжлийн, техникийн ажилтнууд байдаг.
- Гэрээ байгуулалгүй ажиллах туслахууд нь төрийн албан хаагчийн аль нэг зэрэглэлд хамаардаггүй. Туслах ажилд авах нь төрийн албаны хууль тогтоомжид (сонгон шалгаруулалтгүй, цалин хөлсний шатлалгүй, дэг журамд хамаарахгүй, гадаадын иргэн авах) захирагддаггүй.
- Дадлагажигчид нь 6 сараас 2 жил хүртэлх хугацаанд туршилтын хугацаагаар гэрээгээр ажилласны дараа шалгалт өгч төрийн үндсэн албанд томилогдох боломжтой.

3.9.Хятад Улс

Бүгд Найрамдах Хятад Аард Улс (БНХАУ)-ын Төрийн албаны тухай хуулийн 16 дугаар зүйлд зааснаар албан тушаалын шинж чанар, онцлог, гүйцэтгэх үүргээс хамаарч төрийн албыг дараах 3 төрөлд хуваана:

- ерөнхийлөн хамаарах төрөл;
- тусгай мэргэжлийн төрөл;
- засаг захиргааны хууль хэрэгжүүлэх.

Хуулийн дагуу төрийн албаны онцлог, шаардлагыг харгалзан ангиллын төрлийг нэмэгдүүлж болох ба ийнхүү нэмэгдүүлэх тохиолдолд хөрөнгө зардлын хэмжээг төрөөс тогтооно.

БНХАУ-ын төрийн албан тушаал нь дараах ангилалд хуваагддаг. Үүнд:

- цогц удирдлагын албан тушаал;
- техникийн мэргэжлийн албан тушаал;
- захиргааны эрх зүйн албан тушаал зэрэг болно.

Удирдах ангиллын албан тушаалуудад төрийн болон орон нутгийн, төрийн агентлаг, байгууллагуудын газар, хэлтэс, албад, аймаг, хэлтсийн удирдах албан тушаалтнууд, тэдний орлогчид хамаарна.

³³⁷ “Төрийн албаны эрх зүйн зарим асуудлаарх бусад орны туршлага” (Код: СТ-14/217). СШХ, 2014 он.

Удирдах бус албан тушаалд байцаагч, түүний орлогчид, референтүүд, тэдний орлогчид, салбарын ахлах ажилтнууд болон тэдний орлогчид, бичиг хэргийн ажилтнууд хамаардаг.

Төрийн албан тушаалын түвшин нь зэрэглэлтэй байна. Төрийн албаны тухай хуулийн 19 дүгээр зүйлд төрийн албан тушаалын түвшин, зэрэглэлийг Төрийн зөвлөл батлахаар тусгасан. Албан тушаал болон зэрэглэлийг ёс суртахуун, ажлын чанар болон ач холбогдол, туршлага зэрэг шалгуурыг харгалзан тогтоодог бөгөөд албан тушаал дэвшихгүйгээр зэрэглэлээ нэмэгдүүлэх боломжтой.

Албан тушаалын ангиллын төрлийг үндэслэн албан тушаалын дэс дарааллыг дараах байдлаар зохицуулжээ: I, II түвшний байцаагчид, I, II, III, IV түвшний мөрдөн байцаагч, I, II түвшний ахлах офицерууд, III түвшний дарга, IV түвшний захирал, I, II түвшний ажилтнууд.

3.10. Энэтхэг Улс

Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дарга нь төрийн албыг тэргүүлж бусад байгууллагын байнгын үйл ажиллагааг удирддаг, төрийн албаны дээд тушаалтан юм.

Энэтхэг Улсын төрийн алба нь

- **Бүх Энэтхэгийн** болон
- **Төв засгийн газрын** буюу I, II зэрэглэлд хуваагддаг.

Бүх Энэтхэгийн төрийн алба³³⁸ нь дараах байдлаар ангилагдах бөгөөд Ерөнхийлөгч томилно:

- захиргааны алба;
- цагдаагийн алба;
- бусад үйлчилгээ.

Бүх Энэтхэгийн бусад үйлчилгээ гэдэг³³⁹:

- Энэтхэгийн Инженерийн алба (Усжуулалт, эрчим хүч, барилга байгууламж, зам);
- Энэтхэгийн Ойн алба;
- Энэтхэгийн Эрүүл мэндийн үйлчилгээ хамаарна.

Төв засгийн газрын төрийн алба нь Холбооны засгийн газарт харьяалагддаг.

Үндсэн хууль (312 дугаар зүйл)-д зааснаар парламентын дээд танхимын гишүүдийн 2/3-ын саналаар төрийн шинэ салбарыг байгуулж болох бөгөөд энэ нь Захиргааны болон Цагдаагийн алба байж болно. Харин шүүхийн албыг шинээр байгуулж болохгүй.

3.11. Эстони Улс

Эстони Улсад нийтийн албыг ерөнхийд нь дараах байдлаар ангилдаг. Үүнд:

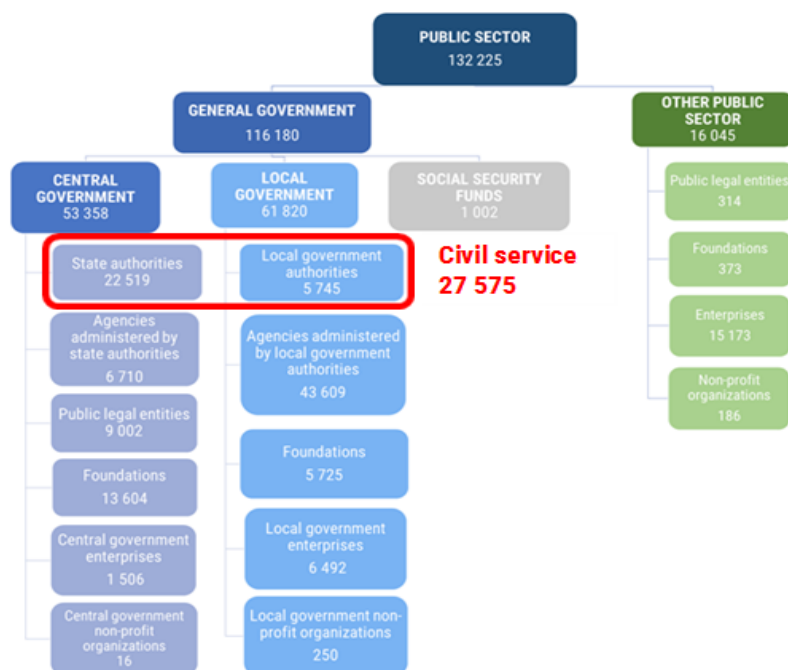
- *Засгийн газрын алба* болон
- *бусад нийтийн алба*

Засгийн газрын алба нь төрийн захиргааны төв байгууллага, орон нутгийн засаг захиргааны нэгж, нийгмийн хамгааллын сан гэсэн гурван хэсэгт хуваагдаж байна. Үүнээс Төрийн захиргаа болон орон нутгийн захиргааны албанд ажиллагсад нь нийтийн албан хаагчид байдаг. (Зураг 3.)

Зураг 3. Эстони Улсын төрийн албаны бүтэц, зохион байгуулалт

³³⁸ Бүх Энэтхэгийн үйлчилгээний тухай хуулийн 2 хэсэг, (All India Services Act, 1951), www.indiacode.nic.in/handle/123456789/1363?sam_handle=123456789/1362

³³⁹ Бүх Энэтхэгийн үйлчилгээний тухай хуулийн 2А хэсэг, (All India Services Act, 1951), www.indiacode.nic.in/handle/123456789/1363?sam_handle=123456789/1362

Эстони өнөөгийн төрийн албаны системд төв засгийн газар болон орон нутгийн захиргааны албын аль алийг нь хамруулж байна.

Төрийн захиргааны гол хэсэг нь нээлттэй бөгөөд албан тушаал суурьтай төрийн алба байна. Бусад агентлагийн ажилтнууд нь ерөнхий хөдөлмөрийн хуулиар ажил эрхэлнэ.

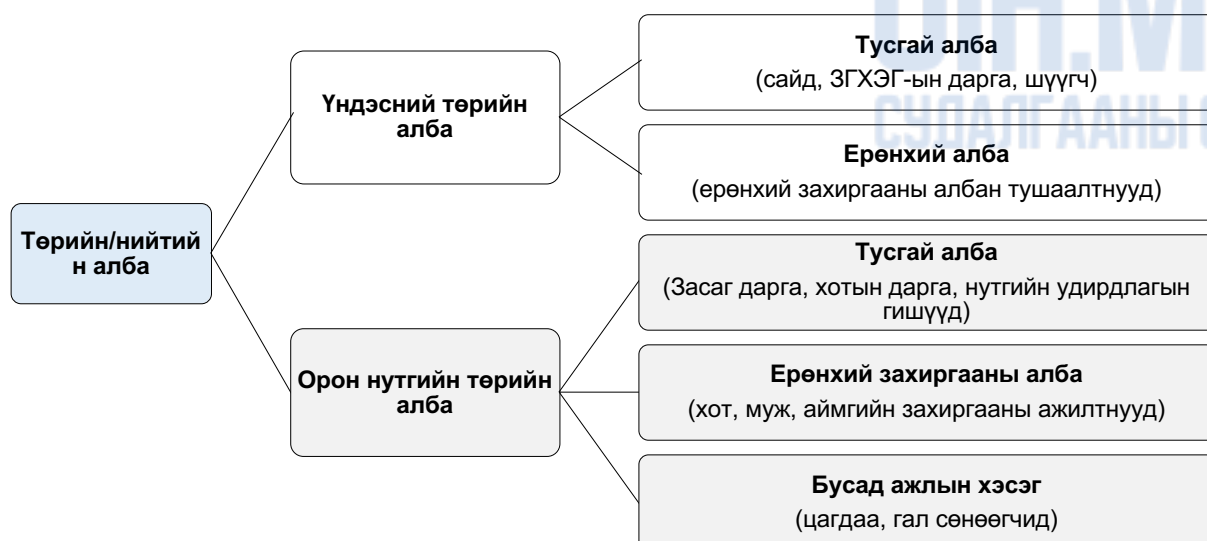
Төрийн албаны цөөн хэдэн салбар (Үүнд: гадаад харилцааны алба, цагдаагийн алба, хил хамгаалалт, шүүхийн систем ба Батлан хамгаалах яамны захиргааны хүрээний цөөн хэдэн институт багтана.) нь карьер суурьтай бөгөөд тусгай журмаар зохицуулагдана.

3.12. Япон Улс

Төрийн алба нь үндэсний ба орон нутгийн гэсэн 2 ерөнхий түвшинд ангилж, тус тусын хуулиар зохицуулдаг.

Үндэсний төрийн алба нь дотроо ерөнхий болон тусгай албанд хуваагддаг бол орон нутгийн төрийн алба нь тусгай, ерөнхий захиргааны, бусад гэсэн алба, хэсгүүдэд хуваагдаж байна.

Зураг 4. Япон Улсын төрийн албаны бүтэц

Үндэсний төрийн албаны тухай хуулийн 2 дугаар зүйлд зааснаар Үндэсний төрийн албаны

Ерөнхий албан хаагч гэдэгт тусгай албан хаагчдаас бусад бүх албан тушаал хамааран.

Үндэсний төрийн албаны Тусгай албанд Ерөнхий сайд, төрийн сайдаас эхлээд Парламентын ТГ, шүүх түүний ТГ зэрэг уг хуулиар тусгайлан заасан 17 төрлийн албан тушаалтан хамаарна. Тухайлбал:

- 1) Ерөнхий сайд;
- 2) Төрийн сайд нар;
- 3) Үндэсний боловсон хүчний газрын комиссарууд болон Аудитын зөвлөлийн комиссарууд;
- 4) Засгийн газрын Хууль тогтоомжийн товчооны Ерөнхий захирал;
- 5) Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дэд дарга; Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын Гамшгийн менежментийн дэд дарга, Мэдээлэл технологийн бодлогын орлогч дарга; Үндэсний аюулгүй байдлын Тамгын газрын ерөнхий нарийн бичгийн дарга; Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газрын туслах нарийн бичгийн дарга, Засгийн газрын олон нийттэй харилцах нарийн бичгийн дарга, Засгийн газрын тагнуулын газрын дарга;
- 6) Ерөнхий сайдын тусгай зөвлөхүүд;
- 7) Тэргүүн дэд сайд нар; Парламентын нарийн бичгийн дарга нар; Сайдын тусгай зөвлөхүүд;
- 8) Ерөнхий сайдын хувийн нарийн бичгийн дарга нар, Төрийн сайд нарын хувийн нарийн бичгийн дарга нар болон Үндэсний боловсон хүчний газрын дүрмэнд нэр заасан тусгай албанд хамаарах байгууллагын дарга нарын хувийн нарийн бичгүүд;
- 9) Сонгуулиар, эсхүл Парламентын Танхимуудын аль нэг, эсхүл хоёулангийнх нь тогтоол, шийдвэрээр томилогддог бүх албан тушаалтнууд;
- 10) Угсаа залгамжлах хун тайжийн өргөөний тэргүүн эрхлэгч, тэргүүн үйлчлэгч, их мастер, Эзэн хааны ордны агентлагийн ёс хүндэтгэлийн их мастер, тэргүүн дэд үйлчлэгч, тэрчлэн хууль болон Үндэсний боловсон хүчний захиргааны дүрэмд нэр заасан Эзэн хааны ордны агентлагийн бусад албан хаагчид;
- 11) Онц бөгөөд Бүрэн эрхт Элчин сайд нар, Онц эрхт элчин ба Бүрэн эрхт сайд нар, Тусгай үүрэг гүйцэтгэгч Элчин сайд нар, Засгийн газрын төлөөлөгчид, бүрэн эрхт төлөөлөгч нар; Засгийн газрын төлөөлөгчийн үүрэг гүйцэтгэгч буюу бүрэн эрхт төлөөлөгчийн орлон гүйцэтгэгч; болон Тусгай үүрэг гүйцэтгэгч Элчин сайдын яамны зөвлөхүүд, гишүүд, Засгийн газрын эсхүл бүрэн эрхт төлөөлөгчид; ЮНЕСКО дахь Японы үндэсний комиссын гишүүд;
- 12) Японы Академийн гишүүд; Японы Шинжлэх ухааны зөвлөлийн гишүүд;
- 13) шүүгчид болон шүүхийн бусад албан тушаалтнууд;
- 14) Парламентын албан тушаалтнууд;
- 15) Парламентын гишүүдийн нарийн бичгийн дарга нар;
- 16) Батлан хамгаалах яамны зарим албан тушаалтнууд;
- 17) Захиргааны байгууллагын ерөнхий дүрмийн тухай хуулийн (1999 оны 103 дугаар акт) 2.4-т заасан Гүйцэтгэх захиргаанд ордог агентлагуудын албан хаагчид (цаашид "Гүйцэтгэх Захиргаанд ордог агентлагууд" гэх) зэрэг болно.

IV БҮЛЭГ. УЛС ТӨРИЙН НАМУУДААС ТОМИЛОГДДОГ АЛБАН ТУШААЛТАНД ТАВИГДАХ ШААРДЛАГА

4.1.Герман Улс

Герман Улсын Үндсэн хуулийн 33 дугаар зүйлд “Герман хүн бүр төрийн албаны аль ч төрөлд өөрийн сонирхол, мэргэжил, мэргэшлийн дагуу ажиллах эрхтэй бөгөөд нийтийн албанд ажиллах замаар засаглалын эрх мэдлийг нийтийн эрх зүйн хэм хэмжээний хүрээнд, үнэнчээр хэрэгжүүлнэ. Нийтийн албаны эрх зүйн зохицуулалт нь мэргэжлийн түшмэлийн албаны

уламжлалт зарчмуудыг заавал харгалзана” гэж заасан байна.

Нийтийн албаны албан хаагчид тавигдах үндсэн шаардлагыг Үндсэн хуулийн 116 дугаар зүйлд Германы Улсын иргэн байхаар заажээ. Гэхдээ тус улсад ЕХ-ны гишүүн орнуудын иргэн, Германы Улстай байгуулсан гэрээгээр хэлэлцэн тохирогч улсын иргэн, ЕХ-ны гэрээгээр ажиллах иргэн, эсхүл мэргэжлийн ур чадвар нь хүлээн зөвшөөрөгдсөн бол нийтийн албанд ажиллах боломжтой байдаг.

Холбооны Нийтийн албаны тухай хуульд томилгоонд дараах **ерөнхий шаардлага** хангасан байна: (§4)

- Герман Улсын иргэн байна;
- 18 насанд хүрсэн байна;
- ажиллах бүрэн чадвартай байна;
- даалгаврыг гүйцэтгэх хувийн болон мэргэжлийн ур чадвартай байна.

Нийтийн албанд анх ороход нээлттэй сонгон шалгаруулалтын систем үйлчилдэг, харин албан тушаал ахиж дэвшихэд мерит зарчмыг баримталдаг. Албан тушаалын ангиллаас хамаарч тавигдах шаардлага, нийтийн албанд анх авч ажиллуулах насны хязгаар зэрэг нь ялгаатай байна.³⁴⁰ (Хүснэгт 4.)

Хүснэгт 5. Герман Улсын нийтийн албанд анх ороход тавигдах шаардлага, насны хязгаар

Зэрэг	Албан тушаал	Тавигдах шаардлага	Насны хязгаар
A1-A5	- туслах техникийн ажилтнууд	- ерөнхий боловсролын сургуулиа амжилттай төгссөн байх - тусгай бэлтгэлд хамрагдсан байх	16-30
A6-A9	- Засгийн газрын нарийн бичгийн дарга - обер-нарийн бичгийн дарга - амтс-хянан байцаагч	- ерөнхий боловсролын сургуулиа амжилттай төгссөн байх - 1 жилийн тусгай бэлтгэлд хамрагдсан байх - дунд түвшний албан тушаалын шалгалтад тэнцсэн байх	16-35
A10-A13	- Засгийн газрын хяналтын байцаагч нар - обер-хянан байцаагч нар - амтманн - амстрат обер-амстрат	- дунд сургуулиа амжилттай төгссөн байх - 3 жилийн тусгай бэлтгэлд хамрагдсан байх - энэхүү түвшний 1-р шатны шалгалтад тэнцсэн байх	16-32
A14-16	- Сайд нар - Засгийн газрын төв аппаратын дарга нар	- дээд боловсролтой байх - 2 жилийн тусгай бэлтгэлд хамрагдсан байх - энэхүү түвшний 1-р шатны шалгалтад тэнцсэн байх	18-30

4.2.Гүрж Улс

Төрийн албаны тухай хуульд төрийн улс төрийн албан тушаалтнууд болон улс төрийн албан тушаалтнуудыг нэр томъёоны хувьд тайлбарласан байна. (§1) Үүнд:

- **төрийн улс төрийн албан тушаалтнууд** (государственно-политические должностные лица)-ад Гүрж Улсын Ерөнхийлөгч, Парламентын гишүүд, Ерөнхий сайд, Засгийн газрын бусад гишүүд, тэдний орлогч нар, Абхаз, Ажарийн Автономит БНУ-ын дээд төлөөллийн байгууллагуудын гишүүд, Абхаз, Ажар Автономит БНУ-ын Засгийн газрын гишүүд, тэдний орлогч нар орно;

³⁴⁰ Холбооны Засгийн газрын цахим хуудас - http://www.bundestag.de/htdocs_e/bundestag/

- **улс төрийн албан тушаалтнууд** гэдэг нь Гүрж Улсын комиссарууд буюу захирагч нар, тэдний орлогч нар, хотын захиргааны хурлын албан тушаалтнууд, засаг дарга (эсхүл хотын дарга), тэдний орлогч нар

Дээрх албан тушаалтнуудад тусгайлан тавигдах шаардлагыг энэ хуульд тусгаагүй байна. Харин төрийн албан хаагчдад дараах **нийтлэг шаардлагыг** тавина (§27.1):

- Гүрж Улсын албан ёсны хэлийг сайн мэддэг;
- 18 нас хүрсэн;
- албан тушаалтны гэрчилгээтэй.

Төрийн албаны тухай хуульд Албан тушаалын шатлал тус бүрт шаардлагатай зохих мэргэжил, мэргэшил, туршлагыг тодорхойлсон тусгай шаардлагыг Засгийн газар тогтооно гэж заасан байна. (§28)

Дараах тохиолдолд төрийн албанд томилогдохгүй (§27.2):

- санаатай гэмт хэрэг үйлдэж гэм буруутай нь тогтоогдсон бол;
- сахилгын зөрчлийн улмаас төрийн албанаас халагдсан бөгөөд сахилгын зөрчил гаргасан албан тушаалтныг ажлаас халснаас хойш нэг жилийн хугацаа дуусаагүй бол;
- эмийн шинжилгээний гэрчилгээгээр мансууруулах бодис хэрэглэсэн нь тогтоогдсон (эсхүл эмийн шинжилгээний гэрчилгээг ирүүлээгүй) бол;
- шүүхээс төрийн албанд орох эрхийг хассан бол.

4.3.Казахстан Улс

Төрийн албаны тухай хуулийн 16 дугаар зүйлд зааснаар төрийн албанд анх ороход дараах ерөнхий шаардлага хангасан байна. Үүнд:

- мэргэшлийн шаардлага хангасан байх;
- хувийн болон мэргэжлийн шаардлага хангасан байх;
- эрүүл мэндийн хувьд шаардлага хангасан байх;
- боловсролын түвшин зэргээс шалтгаалан албан үүргээ гүйцэтгэх чадвартай байх;
- тэтгэврийн насанд хүрээгүй байх;
- БНКаЗУ-ын иргэн байх.

Үндсэн хууль болон хуулиар тогтоосон төрийн улс төрийн албан тушаалд тэтгэврийн насны хязгаар хамаарахгүй. Бусад тохиолдолд тэтгэврийн насанд хүрсэн хүнийг төрийн улс төрийн албан тушаалд зөвхөн БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгч, БНКаЗУ-ын Дэд Ерөнхийлөгч томилж болно.

Төрийн албаны тухай хуулиар дараах **иргэнийг төрийн албанд оруулж болохгүй** (§16.3):

- 18 нас хүрээгүй бол;
- шүүхээс хөдөлмөрийн чадваргүй, хөдөлмөрийн чадвараа бүрэн алдсан гэсэн шийдвэр гарсан бол;
- шүүхээс тодорхой хугацаанд төрийн алба хаших эрхийг хассан бол;
- эмнэлгийн байгууллагын дүгнэлтийг үндэслэн албан үүргээ гүйцэтгэхэд саад-учирхуйц өвчтэй бол;
- албан тушаалын байдлаа хувийн болон бусад албан бус ашиг сонирхлын зөрчил гаргаж байсан бол;
- төрийн албанд орохоос 3 жилийн өмнө төрийн албаны нэр хүндийг гутаасан зөрчилд сахилгын хариуцлага хүлээсэн бол;
- төрийн албанд орохоос 3 жилийн өмнө авлигын хэргээр захиргааны шийтгэл авсан бол;
- эрүүгийн хэрэгт холбогдож байсан бол;
- төрийн албанд орох үед гэмт хэрэгт холбогдсон нь цуцлагдаагүй бол;

- хууль сахиулах байгууллага, төрийн тусгай байгууллага, шүүх, цэргийн албанаас сөрөг шалтгаанаар халагдсан бол;
- хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр 3 ба түүнээс олон цагаар дараалан ажил тасалсны улмаас ажлаас халагдсан бол 3 жилийн дараа төрийн албанд орох эрх үүснэ.

Төрийн албаны тухай хуулийн 14-т зааснаар иргэдийг хууль тогтоомжоор тогтоосон журам, нөхцөлд үндэслэн **төрийн улс төрийн албан тушаалд тавигдах шаардлага**:

- тусгай шалгалтын эерэг үр дүн авсан байх;
- тухайн албан тушаалд ажиллах ЕНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн зөвшөөрөл (хуульд заасан зарим албан тушаалд хамаатай);
- тухайн албан тушаалд тавигдах мэргэшлийн шаардлагад нийцсэн байх.

Төрийн улс төрийн зарим албан тушаалд тавигдах мэргэшлийн шаардлагыг БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгч “Төрийн улс төрийн тодорхой албан тушаалд тавих мэргэшлийн шаардлагыг батлах тухай” 2020 оны 485 дугаар зарлигаар баталсан байна.

Энэхүү **мэргэшлийн шаардлага** нь төрийн улс төрийн дараах албан тушаал хашихад зориулсан ба эдгээр албан тушаалд өргөдөл гаргаж буй иргэдэд хамаарна:

- 1) ЗГХЭГ-ын орлогч дарга нар, Засгийн газраас томилогдсон сайн нарын нэгдүгээр орлогч, орлогч нар;
- 2) бүс нутаг, БНУ-ын ач холбогдол бүхий хотууд, нийслэл хотын захирагч нар;
- 3) мужуудын нийслэл-хотууд, мужийн ач холбогдол бүхий хотууд, мужийн районууд, хотын дүүргийн захирагч нар зэрэг болно.

Төрийн улс төрийн тодорхой албан тушаалд дараах мэргэшлийн шаардлагууд тавигдана:

- боловсролын шаардлага – нэр дэвшигчид нь дээд боловсролтой байна;
- чадамжид тавигдах шаардлага – дэлхий нийтийн алсын хараа, үр дүнтэй харилцааны ур чадвар, стратегийн сэтгэлгээ, манлайлах ур чадвартай байна;
- ажлын туршлагад тавигдах шаардлага – хөдөлмөрийн тухай хууль тогтоомжийн дагуу ажлын туршлага, төрийн албаны тухай хууль тогтоомжийн дагуу төрийн албанд, эсхүл төрийн болон төрийн бус байгууллагад ажилласан хугацааг багтаана.

1) ЗГХЭГ-ын орлогч дарга нар, Засгийн газраас томилогдсон сайн нарын нэгдүгээр орлогч, орлогч нарт тавигдах мэргэшлийн шаардлагууд:

Эдгээр албан тушаалд нэр дэвшигчийн эрдмийн зэрэгтэй, удирдах албан тушаал хашиж байсан зэрэг давуу талаас хамаарч ажилласан жил, үүнд тухайн салбартаа удирдах чиглэлээр ажилласан жил зэрэг ажлын туршлагад тавигдах шаардлага харилцан адилгүй байна. (Хүснэгт 5)

Хүснэгт 6. Казахстан Улсын ЗГХЭГ-ын орлогч дарга нар, Засгийн газраас томилогдсон сайн нарын нэгдүгээр орлогч, орлогч нарт тавигдах мэргэшлийн шаардлагууд

№	Нэр дэвшигчийн давуу тал	Ажлын туршлагад тавигдах шаардлага		
		Ажилласан жил	Үүнд	
			тухайн салбартаа удирдах чиглэлээр ажилласан жил	удирдах албан тушаалд ажилласан жил
1.	<ul style="list-style-type: none"> • “А” корпусын албан тушаалд 1-ээс доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол • хэрэв Парламентын гишүүн байсан бол 	7-оос доошгүй	4-өөс доошгүй	-

2.	• “Б” корпусын А-1, В-2, С-2, D-2, С-О-2, D-О-2 ангиллаас доошгүй удирдах албан тушаалд 1-ээс доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол	7-оос доошгүй	4-өөс доошгүй	-
3.	• удирдах албан тушаалд 2-оос доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол • БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн дэргэдэх боловсролын байгууллагуудад төрийн албан хаагчдыг бэлтгэх төрийн хөтөлбөрийн дагуу, эсхүл Гадаадад боловсон хүчин бэлтгэх комиссоос баталсан гадаадын тэргүүлэх дээд боловсролын байгууллагуудын сургалтад бүрэн хамрагдсан бол	6-аас доошгүй	4-өөс доошгүй	-
4.	• үндэсний холдинг, компани, хөгжлийн байгууллагад газрын даргаас доошгүй албан тушаалд 2-оос доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол	6-аас доошгүй	4-өөс доошгүй	-
5.	• төрийн өмчийн оролцоотой дунд үйлдвэрийн газарт, эсхүл 100 хүртэлх хүнтэй ашгийн бус байгууллагад орлогч даргаас доошгүй албан тушаалд 3-аас доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол	7-оос доошгүй	4-өөс доошгүй	-
6.	• олон улсын, эсхүл гадаадын байгууллагад удирдах албан тушаалд 1-ээс доошгүй жил ажилласан бол	6-аас доошгүй	4-өөс доошгүй	-
7.	• эрдмийн зэрэгтэй бол	6-аас доошгүй	4-өөс доошгүй	2-оос доошгүй
8.	• Гадаадад боловсон хүчин бэлтгэх комиссоос баталсан гадаадын тэргүүлэх дээд боловсролын байгууллагуудад докторантур (тухайн салбарын PhD) төгссөн бол	5-аас доошгүй	3-аас доошгүй	-
9.	• тухайн салбартаа хамгийн сайн амжилтад хүрсэн бол	5-аас доошгүй	3-аас доошгүй	-
10.	• Ерөнхийлөгчийн залуучуудын хүний нөөцөд хамрагдсан бол	5-аас доошгүй	-	-

2) Бүс нутаг, БНУ-ын ач холбогдол бүхий хотууд, нийслэл хотын захирагч нарт дараах тавигдах мэргэшлийн шаардлагууд:

Эдгээр албан тушаалд нэр дэвшигчийн эрдмийн зэрэгтэй, удирдах албан тушаал хашиж байсан зэрэг давуу талаас хамаарч ажилласан жил, үүнд тухайн салбартаа удирдах чиглэлээр ажилласан жил зэрэг ажлын туршлагад тавигдах шаардлага харилцан адилгүй байна. (Хүснэгт 6)

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

**Хүснэгт 7. Казахстан Улсын бүс нутаг, БНУ-ын ач холбогдол бүхий хотууд,
нийслэл хотын захирагч нарт тавигдах мэргэшлийн шаардлагууд**

№	Нэр дэвшигчийн давуу тал	Ажлын туршлагад тавигдах шаардлага		
		Ажилласан жил	Үүнд	
			тухайн салбартаа удирдах чиглэлээр ажилласан жил	удирдах албан тушаалд ажилласан жил
1.	• төрийн улс төрийн албан тушаалд, эсхүл “А” корпусын албан тушаалд 1-ээс доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол • хэрэв Парламентын гишүүн байсан бол	7-оос доошгүй	3-аас доошгүй	-
2.	• “Б” корпусын А-1, В-2, С-2, D-2, С-О-2, D-О-2 ангиллаас доошгүй удирдах албан тушаалд 1-ээс доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол	6-аас доошгүй	3-аас доошгүй	-
3.	• удирдах албан тушаалд 2-оос доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол • БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн дэргэдэх боловсролын байгууллагуудад төрийн албан хаагчдыг бэлтгэх төрийн хөтөлбөрийн дагуу, эсхүл Гадаадад боловсон хүчин бэлтгэх комиссоос баталсан гадаадын тэргүүлэх дээд боловсролын байгууллагуудын сургалтад бүрэн хамрагдсан бол	5-аас доошгүй	3-аас доошгүй	-
4.	• үндэсний холдинг, компани, хөгжлийн байгууллагад газрын даргаас доошгүй албан тушаалд 2-оос доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол	5-аас доошгүй	3-аас доошгүй	-
5.	• төрийн өмчийн оролцоотой дунд үйлдвэрийн газарт, эсхүл 100 хүртэлх хүнтэй ашгийн бус байгууллагад орлогч даргаас доошгүй албан тушаалд 3-аас доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол	6-аас доошгүй	4-өөс доошгүй	-
6.	• олон улсын, эсхүл гадаадын байгууллагад удирдах албан тушаалд 1-ээс доошгүй жил ажилласан бол	5-аас доошгүй	4-өөс доошгүй	-
7.	• эрдмийн зэрэгтэй бол	5-аас доошгүй	4-өөс доошгүй	2-оос доошгүй
8.	• Гадаадад боловсон хүчин бэлтгэх комиссоос баталсан гадаадын тэргүүлэх дээд боловсролын байгууллагуудад докторантур (тухайн салбарын PhD) төгссөн бол	4-өөс доошгүй	2-оос доошгүй	-
9.	• тухайн салбартаа хамгийн сайн амжилтад хүрсэн бол	4-өөс доошгүй	2-оос доошгүй	-
10.	• Ерөнхийлөгчийн залуучуудын хүний нөөцөд хамрагдсан бол	5-аас доошгүй	-	-

3) Мужуудын нийслэл-хотууд, мужийн ач холбогдол бүхий хотууд, мужийн районууд, хотын дүүргийн захирагч нарт тавигдах мэргэшлийн шаардлагууд:

Эдгээр албан тушаалд нэр дэвшигчийн эрдмийн зэрэгтэй, удирдах албан тушаал хашиж байсан зэрэг давуу талаас хамаарч ажилласан жил, үүнд тухайн салбартаа удирдах чиглэлээр ажилласан жил зэрэг ажлын туршлагад тавигдах шаардлага харилцан адилгүй байна. (Хүснэгт 7)

Хүснэгт 8. Казахстан Улсын мужуудын нийслэл-хотууд, мужийн ач холбогдол бүхий хотууд, мужийн районууд, хотын дүүргийн захирагч нарт тавигдах мэргэшлийн шаардлагууд

№	Нэр дэвшигчийн давуу тал	Ажлын туршлагад тавигдах шаардлага		
		Ажилласан жил	Үүнд тухайн салбартаа удирдах чиглэлээр ажилласан жил	Үүнд удирдах албан тушаалд ажилласан жил
1.	• төрийн улс төрийн албан тушаалд, эсхүл “А” корпусын албан тушаалд 6-аас доошгүй сар ажилласан туршлагатай бол • хэрэв Парламентын гишүүн байсан бол • бүс нутгийн, БНУ-ын ач холбогдол бүхий хотууд, нийслэл хот, бүс нутгийн районы төлөөллийн байгууллагад депутат байсан бол	5-аас доошгүй	2-оос доошгүй	-
2.	• “Б” корпусын А-3, В-4, С-3, D-3, С-О-3, С-R-1, D-O-2, E-2, E-R-1 ангиллаас доошгүй удирдах албан тушаалд 1-ээс доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол	5-аас доошгүй	2-оос доошгүй	-
3.	• удирдах албан тушаалд 2-оос доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол • БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгчийн дэргэдэх боловсролын байгууллагуудад төрийн албан хаагчдыг бэлтгэх төрийн хөтөлбөрийн дагуу, эсхүл Гадаадад боловсон хүчин бэлтгэх комиссоос баталсан гадаадын тэргүүлэх дээд боловсролын байгууллагуудын сургалтад бүрэн хамрагдсан бол	4-өөс доошгүй	-	2-оос доошгүй
4.	• үндэсний холдинг, компани, хөгжлийн байгууллагад газрын даргаас доошгүй албан тушаалд 2-оос доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол	4-өөс доошгүй	-	2-оос доошгүй
5.	• төрийн өмчийн оролцоотой дунд үйлдвэрийн газарт, эсхүл 50 хүртэлх хүнтэй ашгийн бус байгууллагад орлогч даргаас доошгүй албан тушаалд 3-аас доошгүй жил ажилласан туршлагатай бол	5-аас доошгүй	-	2-оос доошгүй
6.	• олон улсын, эсхүл гадаадын байгууллагад удирдах албан тушаалд 1-ээс доошгүй жил ажилласан бол	4-өөс доошгүй	-	1-ээс доошгүй
7.	• эрдмийн зэрэгтэй бол	4-өөс доошгүй	-	2-оос доошгүй
8.	• Гадаадад боловсон хүчин бэлтгэх комиссоос баталсан гадаадын тэргүүлэх дээд боловсролын байгууллагуудад докторантур (тухайн салбарын PhD) төгссөн бол	3-аас доошгүй	-	-
9.	• тухайн салбартаа хамгийн сайн амжилтад хүрсэн бол	3-аас доошгүй	-	1-ээс доошгүй
10.	• Ерөнхийлөгчийн залуучуудын хүний нөөцөд хамрагдсан бол	5-аас доошгүй	-	-

4.4.Литва Улс

Төрийн албаны тухай хуулиар төрийн албанд ороход тавигдах дараах **нийтлэг шаардлагыг** тусгасан байна (§9):

- Литва Улсын иргэн байх (үйлчилгээний салбарын төрийн албан хаагчид болон ЕХ-ны гишүүн орнууд, Европын гэрээнд оролцогч улсууд, Хойд атлантын гэрээний байгууллага (НАТО)-ын гишүүн орнуудын иргэдэд хамаарахгүй);
- Литва хэлтэй байх (үйлчилгээний салбарын төрийн албан хаагч болон аж ахуй, эсхүл техникийн чиг үүрэг хэрэгжүүлж байгаа албан хаагчдад хамаарахгүй);

- 18 насанд хүрсэн байх;
- тэтгэрэвийн насанд хүрээгүй байх (төрийн улс төрийн албан хаагчдад, аж ахуй, эсхүл техникийн чиг үүрэг хэрэгжүүлж байгаа албан хаагчдад хамаараахгүй);
- тодорхой түвшний төрийн албан хаагчийн үүргийг биелүүлэхэд шаардагдах боловсролтой байх.

Байгууллагын даргын албан тушаалын хувьд, тэднийг нээлттэй шалгаруулалт, эсхүл улс төрийн итгэлцлийн үндсэн дээр өрсөлдөөнгүйгээр авна. (§16)

Нээлттэй шалгаруулалтын журмаар авах байгууллагын дарга нарыг тухайн байгууллагын эрх зүйн байдлыг зохицуулсан хууль тогтоомжид тогтоосон бүрэн эрхийн хугацаанд ажилд авна. Түүний бүрэн эрхийн хугацаа 5 жилээс хэтрэхгүй, харин Сейм, БНУ-ын Ерөнхийлөгч, орон нутгийн засаг захиргааны зөвлөлийн бүрэн эрхийн хугацаа үүнд хамаарахгүй.

Байгууллагын дарга нарыг авахдаа өргөдөл гаргагчдыг үнэлэх аргаар түүний давуу талыг үнэлэх ба үүнд манлайлал, менежментийн болон мэргэжлийн туршлага, бизнесийн бусад чанаруудыг ашиглах чадварыг үнэлнэ.

Мөн Засгийн газраас баталсан жагсаалтад багтсан байгууллагуудын даргын албан тушаалд нэр дэвшигчид Литва Улсын Төрийн захиргааны дээд сургуулийн төрийн албан хаагчдын (эсхүл түүнтэй адилтгах) сургалтын хөтөлбөрт хамрагдсан байна.

Байгууллагын даргын бүрэн эрхийн хугацаа дуусмагц нээлттэй шалгаруулалтаар дахин оролцож болно.

Төрийн улс төрийн албан тушаалын хувьд, тэднийг улс төрчдийн сонголтоор өрсөлдөөнгүйгээр явуулна. Тодорхой албан тушаалд өргөдөл гаргагчийг дараах байдлаар томилно (§15):

- Сеймд – Сеймийн дарга, эсхүл түүний эрх олгосон этгээд;
- БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн ТГ-т – БНУ-ын Ерөнхийлөгч, эсхүл түүний эрх олгосон этгээд;
- Ерөнхий сайдын АА, Литва Улсын Засгийн газрын харьяа газруудад – Ерөнхий сайд, эсхүл түүний эрх олгосон этгээд;
- яамдад - сайдын санал болгосноор Ерөнхий сайд дэд сайд, дэд сайд – газрын даргын албан тушаалд томилогдох; бусад албан тушаалд – сайд;
- орон нутгийн засаг захиргаанд – хотын дарга;
- Засгийн газрын төлөөлөгчид, хошуудын дарга нарыг – Засгийн газар;
- мужийн орлогч дарга нарыг – мужийн тэргүүний санал болгосноор Ерөнхий сайд тус тус томилно.

4.5.Бүгд Найрамдах Солонгос Улс

Төрийн өндөр албан тушаалд ажилд авах, томилох, тавигдах шаардлага хангасан эсэх, түүнчлэн төрийн өндөр албан тушаалтны томилгоотой холбогдох асуудлыг Боловсон хүчний шинэчлэлийн яамны Төрийн өндөр албан тушаалтнуудын томилгоог хянан шалгах хороог хариуцан ажилладаг. Энэхүү хороо нь Төрийн албаны тухай хуулийн 28.6-д заасны дагуу байгуулагддаг.

Төрийн өндөр албан тушаалтанд Төрийн ерөнхий албан хаагчийн 1-3 дугаар түвшиний албан хаагчид хамаарах бөгөөд дэд сайдтай тэнцэх болон түүнээс дээш зэрэгтэй төрийн албан тушаалтан, мөн хотууд болон мужуудын захирагч нар, боловсролын ахлах ажилтнууд хамаарна.

Томилох эрх бүхий албан тушаалтан, эсхүл томилох хүсэлт гаргагч нь Төрийн өндөр албан тушаалд хамаарах албан хаагчийг ажилд авах, эсхүл томилох тохиолдолд томилогдох хүнийг сонгон шалгаруулж, Төрийн өндөр албан тушаалтнуудын томилгоог хянан шалгах хорооны

шалгалтаар оруулан томилох, эсхүл томилох хүсэлт гаргаж болно. Зарим тохиолдолд томилгооны журмыг хялбаршуулж болно. Үндэсний Ассамблей, Дээд шүүх, Үндсэн хуулийн шүүх болон Сонгуулийн ерөнхий хорооны төрийн өндөр албан тушаалтанд тавигдах шаардлага, томилох журам, бусад шаардлагатай асуудлыг тус тусын журмаар зохицуулна.

“Төрийн өндөр албан тушаалтны боловсон хүчний журам”-³⁴¹д зааснаар төрийн өндөр түвшний удирдах албан тушаалд нэр дэвшигч нь дараах шаардлагыг хангасан байна:

- хүний нөөцийн инновацийн газраас зохион байгуулсан сургалтад хамрагдсан байх;
- “Төрийн өндөр албан тушаалтны боловсон хүчний журам”-ын 9 дүгээр зүйлд заасны дагуу ур чадварын үнэлгээнд тэнцсэн байх;
- төрийн албан хаагчийн 3 дугаар түвшний албан тушаалд дор хаяж 2 жил ажилласан байх, эсхүл 3 дугаар түвшний албан тушаалын ангиллын холбогдох албан тушаалд 2-оос доошгүй жил ажилласан, эсхүл 4 дүгээр түвшний төрийн албан тушаалын холбогдох албан тушаалд 5 ба түүнээс дээш жил ажилласан байх;
- зохих түвшний албан тушаалтан биш боловч судлаач болон багшаар дор хаяж 7 жил ажилласан хүн байж болно. (судлаач болон багшийн хувьд 5 ба түүнээс дээш түвшний төрийн албан тушаалд ажилласан хугацааг нэмж тооцно);
- төрийн өндөр албан тушаалтны албан тушаалд, эсхүл түүнтэй дүйцэх төрийн ерөнхий албан тушаалд ажиллаж байсан хүн;
- ерөнхий шинжээчээр 5-аас доошгүй жил ажилласан, менежерийн албан тушаалд 2-оос доошгүй жил ажилласан хүн;
- хүний нөөцийн инновацийн газар 4 ба түүнээс дээш түвшний төрийн албан тушаалтнуудад зориулсан сургалтын хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

Төрийн өндөр албан тушаалд нэр дэвшигч нь дараах журмын дагуу сургалтад хамрагдана:

- харьяалах яамны сайд нь Хүний нөөцийн шинэчлэлийн сайдын тогтоосон сонгон шалгаруулалтын шалгуур, аргачлалын дагуу холбогдох байгууллагад сургалтад хамрагдах хүмүүсийг сонгож, Хүний нөөцийн инновацийн газрын даргад санал болгоно;
- төрийн өндөр албан тушаалд нэр дэвшигчийн сургалтын хөтөлбөрийг дүүргэх стандартыг Боловсон хүчин инновацийн сайд тогтооно;
- төрийн өндөр албан тушаалтан, эсхүл түүнтэй дүйцэх албан тушаалтнаас төрийн албанд ажилласан хүнийг дэвшүүлсэн, эсхүл шилжүүлсэн бол төрийн өндөр албан тушаалд нэр дэвшигчдэд зориулсан сургалтаас чөлөөлж болно.

Шигтгээ 2.

Хүний нөөцийн инновацийн газрын дарга нь төрийн өндөр албан тушаалтан болон хашиж байсан хүн, боловсон хүчний удирдлага, чадварын үнэлгээний чиглэлээр өндөр мэдлэг, ур чадвартай хүмүүсээс бүрдсэн “**Чадамжийн үнэлгээний хороо**”-г байгуулна.

4.6. Сингапур Улс

Сингапур Улсын Үндсэн хуульд тодорхойлсноор **томилогддог албан тушаалтан** гэж төрийн аль нэг албан тушаалд томилгоо хийх эрх бүхий этгээд, эсхүл эрх бүхий байгууллага тухайн албан тушаалын сул орон тоонд аливаа этгээдийг томилохыг ойлгоно. (§2 (2).-а)

Сингапур Улсын Үндсэн хуулийн дагуу Сингапур Улсын Ерөнхийлөгч нь дараах албан

³⁴¹ Ерөнхийлөгчийн 31336 дугаар зарлиг, 2020.12.29. **고위공무원단 인사규정**

тушаалтнуудыг томилно. (§22 (1)) Үүнд:

- Давж заалдах шатны шүүх болон дээд шүүхийн ерөнхий шүүгч, шүүгчид, шүүхийн комиссар, ахлах шүүгч, олон улсын шүүгчид;
- Ерөнхий прокурор;
- Ерөнхийлөгчийн цөөнхийн эрхийн зөвлөл (Presidential Council for Minority Rights)-ийн дарга, гишүүд;
- Ерөнхийлөгчийн шашны эв нэгдлийн зөвлөлийн дарга, гишүүд;
- Зөвлөлдөх зөвлөлийн дарга, гишүүд;
- Төрийн албаны комиссын дарга, гишүүд болон боловсон хүчний зөвлөлийн гишүүд;
- Хууль зүйн үйлчилгээний комиссын гишүүн болон Боловсон хүчний зөвлөлийн гишүүд;
- Ерөнхий үнэлгээчин (the Chief Valuer);
- Ерөнхий аудитор;
- Ерөнхий нягтлан бодогч;
- Батлан хамгаалах хүчний дарга;
- Нисэх хүчин, арми, тэнгисийн цэргийн дарга нар;
- Зэвсэгт хүчний зөвлөлийн гишүүн;
- Цагдаагийн комиссар;
- Авилгын хэргийг мөрдөн байцаах товчооны захирал зэрэг байна;

Үндсэн хуульд зааснаар Ерөнхийлөгч Ерөнхий сайдыг томилох эрхтэй ба Ерөнхий сайдын санал болгосон парламентын гишүүдийг сайдаар томилно. (§25 (1)) Ерөнхийлөгч Ерөнхий сайдын зөвлөмжийн дагуу ажиллах Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын нарийн бичгийн даргыг томилж болно. (§36 (1))

4.7.Турк Улс

Төрийн албаны тухай хууль (№657)-ийн 48 дугаар зүйлд төрийн албан хаагчдад тавигдах нийлэг болон тусгай шаардлагыг тусгасан байна. **Нийтлэг шаардлагад:**

- Турк Улсын иргэн байх;
- 18 нас хүрсэн байх;
- ерөнхий боловсролын сургууль төгссөн байх – шаардлагатай бол нэмэлт сургалтад хамрагдана, тодорхой албан тушаалд дээд боловсролтой байна, зарим албан тушаалд гадаад хэлний мэдлэгтэй байх;
- гэмт хэрэгт холбогдоогүй байх зэргийн заасан байна.

Харин **тусгай шаардлагад** хуульд заасан тухайлсан албан үүрэг нь хамаарах ангилалд шаардлагатай боловсролын диплом авсан байна.

Төрийн өндөр албан тушаалтныг томилох журам, шалгуур зэргийг “Төрийн өндөр албан тушаалтныг томилон ажиллуулах тухай” Ерөнхийлөгчийн зарлигаар³⁴² зохицуулсан ба энэ зарлиг нь төрийн өндөр албан тушаалтан болон төрийн захиргааны ажилтнуудыг төрийн байгууллагад томилогдох журам, зарчмыг тодорхойлох зорилготой.

Ерөнхийлөгчийн зарлигт дараах шаардлагыг тусгасан байна:

- Төрийн албан хаагчийн тухай хуулийн 48 дугаар зүйлд заасан ерөнхий шаардлагыг хангасан байх;
- дөрвөн жилийн дээд боловсролын бакалаврын зэрэгтэй байх;
- төрийн албанд, олон улсын байгууллагад, улс төрийн намд, хувийн хэвшилд 5-аас доошгүй жил ажилласан байх;
- гадаад хэлний мэдлэгийг баталгаажуулсан байх (зарим албан тушаалд).

³⁴² www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.3.pdf?fbclid=IwAR0CRW8k9FflajOU9LVitRPBqQsb_6E1x5cHs1Rv-r1zQ6C1AbsyPVC12y8

4.8.Франц Улс

Төрийн албан хаагчдын томилгоо, боловсон хүчний асуудлыг Захиргаа, төрийн албаны ерөнхий удирдах газар хариуцах бөгөөд төрийн албан хаагчдын сонгон шалгаруулалтыг зохион байгуулах, албан хаагчдад шагнал урамшуулал олгох, хяналт тавих чиг үүрэгтэй.

Үндсэн хуулиар Францын иргэн бүрт төрийн албанд орох адил тэгш боломж олгогдсон бөгөөд нас, хүйс, итгэл үнэмшил, үзэл бодлоор нь ялгаварлан гадуурхахыг хориглосон. Харин тухайн албан тушаалд нэр дэвшигч нь засгийн газрын үйл ажиллагаа, бодлогыг шүүмжилдэг, үзэл бодолтой нь зөрчилдөхөөр бол тухайн албан тушаалд томилохоос татгалзах үндэслэл болдог. Мөн хуулиар төрийн албанд томилогдох этгээд дараах **нийтлэг шаардлагыг** хангасан байна:

- Франц Улсын иргэн байх;
- улс төрийн эрхтэй байх;
- хууль дээдлэх;
- Францын арми, хуулийн тухай эерэг бодолтой байх;
- эрүүл мэндийн хувьд тэнцэх гэсэн үндсэн 5 шаардлага тавьдаг.

4.9.Хятад Улс

Удирдах албан тушаалтан, түүнийг томилох асуудал өмнө нь намын шийдвэрээр зохицуулагдаж байсан бөгөөд удирдах албан тушаалд сонгох, томилох түр журмыг 1995 оны 2 дугаар сард баталсан бөгөөд тус журмыг³⁴³ 2002 онд шинэчлэн баталсан. Энэ журмаар намын оролцоотой удирдлага нь томилогддог төрийн байгууллагууд болон БНХАУ-ын бүх түвшний Ардын улс төрийн зөвлөлдөх зөвлөлүүд, үйлдвэрчний эвлэлийн удирдах байгууллагууд, эмэгтэйчүүдийн холбоо зэрэг бусад нийгмийн байгууллагууд тодорхойлсон.

Улс төрийн болон тусгай шаардлагын зэрэгцээ түр журам нь нам, төрийн удирдах ажилтнууд, энгийн албан хаагчдад ажлын туршлага, дээд болон мэргэжлийн боловсролтой байх, намын сургууль болон захиргааны академи, институтэд мэргэжил дээшлүүлсэн байх шаардлагыг тогтоож, удирдах албан тушаалд томилох, сонгох олон шатлалт сонгон шалгаруулалтын тогтолцоог хэрэгжүүлдэг.

Удирдах албан тушаалуудад нийтлэг сэлгэн ажиллуулах зарчмыг нэвтрүүлж, бүх төрлийн төрийн албан тушаалыг 10 жил хүртэл хугацаанд хаших хязгаарлалт тогтоосон байна. Жишээ нь, орон нутгийн намын хорооны удирдах гишүүн, ардын засгийн газрын удирдах албан тушаалтан тухайн албан тушаалдаа 10 хүртэл жил ажилласан бол сэлгэн ажиллуулахаар заасан. Гэхдээ сэлгэн ажиллуулах зарчмын цар хүрээ төдийлөн өргөн бус бөгөөд ихэвчлэн орон нутаг хоорондын бүх түвшний байгууллагууд болон олон нийтийн байгууллагуудад хэрэгжүүлдэг.

Төрийн албаны тухай хуульд төрийн албанд орох **нийтлэг шаардлагыг**³⁴⁴ дараах байдлаар тусгасан:

- 18 нас хүрсэн БНХАУ-ын иргэн байх;
- БНХАУ-ын Үндсэн хуулийг дээдэлдэг байх;
- зөв хандлагатай, бие бялдарын хувьд тэнцэх;
- албан тушаалд тэнцэхүйц соёлтой, ажлын чадвартай байх.

Улс төрийн намаас томилогддог албан тушаалтныг нэр дэвшүүлэхдээ Төрийн албаны тухай хуулиас гадна Удирдах албан тушаалд сонгох, томилох журмыг дагаж мөрддөг.

Нам, Засгийн газрын удирдах албан тушаалд сонгож, томилохдоо дараах шалгуур баримтална:

³⁴³ http://www.gov.cn/zhengce/2019-03/17/content_5374532.htm

³⁴⁴ БНХАУ-ын Төрийн албаны тухай хуулийн 13 дугаар зүйлд

- намын удирдах албан тушаалтан байх;
- ажлын ур чадвараар нь үнэлж томилох;
- ажил мэргэжил нь сайн, тухайн албан тушаалд тохиромжтой байх;
- шударга, олон нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдсөн байх;
- ардчилсан төв үзэлтэй байх;
- хууль тогтоомжийн дагуу үйл ажиллагаагаа явуулдаг байх.

Нам, Засгийн газрын удирдах албан тушаалд нэр дэвшсэн хүмүүс дараах үндсэн мэргэшил, туршлагатай байна:

- мужийн түвшний удирдах албан тушаалд нэр дэвшсэн хүмүүс 5-аас дээш жил ажилласан, 2-оос дээш жилийн ажлын туршлагатай байх (Өөрөөр хэлбэл, ажлын туршлага мужийн түвшнээс доогуур нам, засгийн газар, төрийн өмчит аж ахуйн нэгж, байгууллага, хөдөө орон нутаг (олон нийтийн)-ын байгууллага, бусад эдийн засгийн болон нийгмийн байгууллагад ажилласан туршлагатай байх);
- мужийн түвшнээс дээш түвшний удирдах албан тушаалд нэр дэвшсэн хүмүүс өмнөх түвшний албан тушаалд 2 ба түүнээс дээш жил ажилласан туршлагатай байх;
- мужийн түвшнээс дээш удирдах албан тушаалд нэр дэвшсэн бол орлогчын албан тушаалд 2 ба түүнээс дээш жил ажилласан байх, хэрэв доод албан тушаалаас дэвшиж байгаа бол дээд түвшний орлогч хүртэл доод түвшний захирлын албан тушаалд 3-аас дээш жил ажилласан байх;
- дээд боловсрол болон түүнээс дээш зэрэгтэй байх (төрийн албан хаагчийн түвшний удирдах ажилтнууд дээд боловсролын зэрэгтэй байх);
 - энэ нь намын болон захиргааны сургууль, боловсон хүчний коллеж, эсхүл байгууллагын (боловсон хүчний) хэлтсээс хүлээн зөвшөөрөгдсөн бусад сургалтын байгууллагад сурсан байх бөгөөд сургалтын хугацаа нь холбогдох шаардлагуудыг хангасан байх;
 - онцгой нөхцөл байдлын улмаас албан тушаал ахихаас өмнө сургалтын шаардлагыг хангаагүй бол томилогдсоноос хойш 1 жилийн хугацаанд сургалтанд хамрагдсан байх;
- ажил үүргээ хэвийн биелүүлэхэд эрүүл мэндийн хувьд тэнцсэн байх (ажил үүргээ хэвийн биелүүлэхэд эрүүл мэндээрээ тэнцэх эсэхийг холбогдох хэлтсийн томилсон эмнэлгийн байгууллагад үзлэг хийх замаар тодорхойлно);
- холбогдох хууль тогтоомжид заасан мэргэшлийн шаардлагыг хангасан байх;
- намын удирдах албан тушаалд нэр дэвшсэн хүмүүс “Хятадын Коммунист Намын дүрэм”-д заасан шаардлагыг хангасан байх. Тухайлбал, муж, хотын захиргаа, дүүрэгт хуваагдсан хот, автономит мужийн намын гишүүн, эсхүл хорооны гишүүнээр ажиллахын тулд 5-аас доошгүй жил намын гишүүнчлэлтэй байх.

Нам, Засгийн газрын удирдах албан тушаалд шатлалаар дэвшинэ. Гэхдээ онцгой чадвар, эсхүл тухайн ажилд онцгой хэрэгцээтэй хүнийг мэргэшлийн шалгуурыг харгалзахгүйгээр удирдах албан тушаалд томилох боломжтой.

Онцгой чадвараар өндөр албан тушаалд нэр дэвшихээр бол улс төрийн хувьд нөлөөтэй, ёс суртахуун, авьяас чадварын хувьд өндөр чадвартай, олон нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдсөн байхаас гадна дараах нөхцлүүдийн аль нэгийг хангасан байна:

- хүнд хэцүү, аюултай ажлуудыг амжилттай гүйцэтгэж, томоохон хувь нэмэр оруулсан;
- алслагдсан бүс нутаг болон онцгой нөхцөл байдалд хариуцлагатай, үр дүнтэй ажиллаж амжилт гаргасан.

Ажлын онцгой хэрэгцээ шаардлагаас шалтгаалан тусгайлан нэр дэвшсэн албан тушаалтан дараах нөхцлүүдийн аль нэгийг хангасан байна:

- албан тушаалд тусгай шаардлага тавигдсан бол тавигдсан шаардлагыг;
- өндөр мэргэжлийн албан тушаал, онцгой чухал даалгаврыг биелүүлсэн.

4.10. Энэтхэг Улс

Холбооны гүйцэтгэх эрх мэдлийг Ерөнхийлөгч хэрэгжүүлэх бөгөөд Үндсэн хуульд заасны дагуу шууд буюу түүнд захирагдах албан тушаалтнуудаар дамжуулан хэрэгжүүлнэ. Ерөнхийлөгч эрх мэдлийнхээ хүрээнд дараах албан тушаалтнуудыг томилно. Үүнд:

- Сайд нарын зөвлөлийн гишүүд (Ерөнхий сайд болон гишүүд);
- Энэтхэг Улсын Ерөнхий прокурор;
- Энэтхэг Улсын Ерөнхий аудитор;
- мужийн захирагч;
- бусад.

Ерөнхийлөгчийн зарлигаар 5 жилийн хугацаатай томилогдох мужийн захирагч нь мужийн гүйцэтгэх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх ба түүнд дараах шаардлагыг тавина:

- Энэтхэг Улсын иргэн байх;
- 35 нас хүрсэн байх;
- Парламентын гишүүн биш байх (хэрэв Парламентын аль нэг Танхимын гишүүн нь захирагчаар томилогдсон бол томилогдсон өдрөөс эхлэн тус Танхимын гишүүний сонгуульт ажлаа өгсөн гэж үзнэ);
- давхар ашиг олох ажил эрхлэхгүй;
- нэг хүнийг 2 ба түүнээс дээш мужийн захирагчаар томилж болох бөгөөд түүнд олгох цалин хөлс, тэтгэвэр тэтгэмжийг Ерөнхийлөгчийн зарлигаар тогтооно;
- түүний бүрэн эрхийн хугацаанд түүнд олгож буй тэтгэвэр тэтгэмжийн хэмжээг бууруулахгүй.

Энэтхэг Улсын холбооны болон мужийн гүйцэтгэх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч албан тушаалтан нь Үндсэн хуулинд заасан эрхийнхээ хүрээнд зарим төрийн өндөр албан тушаалтнуудыг томилдог. (Хүснэгт 8.)

Хүснэгт 9. Энэтхэг Улсын холбооны болон мужийн гүйцэтгэх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч албан тушаалтны томилдог зарим төрийн өндөр албан тушаалтнууд

№	Холбооны төрийн алба	Мужийн төрийн алба
ГҮЙЦЭТГЭХ ЭРХ МЭДЭЛ		
1.	Холбооны гүйцэтгэх эрх мэдлийг Холбооны Ерөнхийлөгч хэрэгжүүлэх бөгөөд Үндсэн хуульд заасны дагуу шууд буюу түүнд захирагдах албан тушаалтнуудаар дамжуулан хэрэгжүүлнэ.	Мужийн засаг дарга мужийн гүйцэтгэх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх бөгөөд Үндсэн хуульд заасны дагуу шууд буюу түүнд захирагдах албан тушаалтнуудаар дамжуулан хэрэгжүүлнэ.
ТОМИЛОГДДОГ АЛБАН ТУШААЛ		
2.	Сайд нарын зөвлөл: <ul style="list-style-type: none"> • Ерөнхийлөгчид туслах, зөвлөгөө өгөх үүрэг бүхий Сайд нарын зөвлөл ажиллана. • Ерөнхий сайдыг Ерөнхийлөгч, бусад сайдуудыг Ерөнхий сайдын санал болгосны дагуу Ерөнхийлөгч томилно. • Сайд нарын зөвлөлийн бүрэлдэхүүнд Ерөнхий сайд болон бусад сайд нар багтах бөгөөд Зөвлөлийн нийт гишүүд нь Ардын 	Сайд нарын Зөвлөл: <ul style="list-style-type: none"> • Мужийн Засаг даргад хуулиар олгосон чиг үүргийг нь хэрэгжүүлэхэд туслах, зөвлөгөө өгөх Сайд нарын Зөвлөл ажиллана. • Хэрвээ ямар нэгэн зөрүүтэй асуудал гарвал Засаг дарга өөрөө бие даан шийдвэр гаргах бөгөөд энэ нь эцсийн хүчин төгөлдөр шийдвэр байна.

	<p>танхим (парламентын доод танхим)-ын гишүүдийн арван таван хувиас хэтрэхгүй байна.</p> <ul style="list-style-type: none"> Сайд нар Ерөнхийлөгчийн таалалд нийцсэн хугацаанд албан тушаал хашдаг. Сайд нарын зөвлөл нь Ардын танхим (парламентын доод танхим)-ын өмнө хамтын үүрэг хүлээнэ. Ерөнхийлөгч сайд нарыг томилсны дараа төрийн албаны нууцлалын тангараг өргүүлнэ. <p>Үндсэн хууль §75</p>	<ul style="list-style-type: none"> Ерөнхий сайдыг Засаг дарга, бусад сайдуудыг Ерөнхий сайдын санал болгосны дагуу Засаг дарга томилж, сайд нар Засаг даргын таалалд нийцүүлэн албан тушаал хашина. Мужийн Сайд нарын Зөвлөл нь Ерөнхий сайдыг оролцуулан нийт сайд нарын тоо нь тухайн мужийн Хууль тогтоох Ассамблейн нийт гишүүдийн арван таван хувиас хэтрэхгүй байна. Сайд нарын Зөвлөл нь мужийн хууль тогтоох байгууллагын өмнө хамтын үүрэг хүлээнэ. Засаг дарга Сайд нарыг томилсны дараа төрийн албаны нууцлалын тангараг өргүүлнэ. <p>Үндсэн хууль §163-164</p>
3.	<p>Энэтхэг Улсын Ерөнхий прокурор:</p> <ul style="list-style-type: none"> Ерөнхийлөгч Дээд шүүхийн шүүгчээр томилогдох болзол хангасан хүнийг Энэтхэг Улсын Ерөнхий прокуророор томилно. Улсын Ерөнхий прокурорын үндсэн үүрэг нь Үндсэн хууль болон холбогдох бусад хуулийн хүрээнд Засгийн газарт хууль, эрх зүйн асуудлаар зөвлөгөө өгөх, Ерөнхийлөгчөөс өгсөн эрх зүйн шинж чанартай үүрэг даалгаврыг гүйцэтгэнэ. Ерөнхий прокурор нь Ерөнхийлөгчийн таалалд нийцсэн хугацаанд албан тушаал хаших бөгөөд Ерөнхийлөгчөөс тогтоосон цалин хөлсийг авна. <p>Үндсэн хууль §76.</p>	<p>Мужийн Ерөнхий прокурор:</p> <ul style="list-style-type: none"> Засаг дарга мужийн Ерөнхий прокуророор Дээд шүүхийн шүүгчийн шаардлага хангасан хүнийг томилно. Мужийн Ерөнхий прокурор нь Үндсэн хууль болон холбогдох бусад хууль тогтоомжид заасан чиг үүргийн дагуу Засаг даргад эрх зүйн зөвлөгөө өгч, Засаг даргаас өгсөн эрх зүйн шинж чанартай үүрэг даалгаврыг биелүүлэх үүрэг хүлээнэ. Мужийн Ерөнхий прокурор нь Засаг даргын таалалд нийцсэн хугацаанд албан тушаал хашиж, түүнээс тогтоосон цалин хөлсийг авна. <p>Үндсэн хууль §165.</p>
4.	<p>Энэтхэгийн Ерөнхий аудитор:</p> <ul style="list-style-type: none"> Ерөнхийлөгчийн тушаалаар Ерөнхий аудитор томилогдох бөгөөд томилогдсныхоо дараа тангараг өргөнө. Ерөнхий аудитор албан үүргээ эрхэлж дууссаны дараа Энэтхэгийн Засгийн газар болон мужийн Засгийн газарт цаашид албан тушаал эрхлэх эрхгүй болно. Ерөнхий аудитор нь Холбооны болон муж улсын төрийн байгууллагуудын данс, санхүү, төсөвтэй холбоотой асуудлуудыг Парламентаас баталсан хууль тогтоомжид заасан чиг үүргийн дагуу гүйцэтгэж, бүрэн эрхээ хэрэгжүүлнэ. <p>Үндсэн хууль §148.</p>	-
5.	<p>Мужийн засаг дарга:</p> <ul style="list-style-type: none"> Мужийн Засаг даргыг Ерөнхийлөгчийн зарлигаар 5 жилийн хугацаатай томилно. 	-

4.11.Эстони Улс

Төрийн албаны хүний нөөцийн менежмент нь ерөнхийдөө засгийн газрын төвлөрсөн бус зохицуулалттай ба шинэ төрийн албаны тухай хууль нь энэхүү төвлөрсөн бус шинж чанарыг улам бүр гүнзгийрүүлсэн байдаг. Яам, агентлаг тус бүрдээ ажилтан авах, дэвшүүлэх, цалингийн шатлал тогтоох, ажилтан албан хаагчдаа үнэлэх, сурган хөгжүүлэх зэрэг асуудлыг хариуцна. Ингэхдээ хууль эрх зүйн хүрээнд нэгдсэн зөвлөмжийн гарын авлагыг баримтлан гүйцэтгэнэ.

Удирдах албан тушаалтнуудын тухайд ялгаатай байна. Төрийн албаны 100 өндөр албан

тушаалтныг сонгон авахдаа “Төрийн удирдах албан тушаалтны сонгон шалгаруулалтын үнэлгээний хороо”-ноос нэр дэвшигчдийг мэргэжлийн мэдлэг ур чадвараар шалгаруулан өндөр оноо авсан цөөн тооны өргөдөл гаргагчдын нэрсийг холбогдох сайд, эсхүл төрийн нарийн бичгийн даргад сүүлчийн шалгаруулалтад (Энэ нь ярилцлага болон сэтгэлзүйн тест зэрэг шалгалт байдаг.) санал болгодог. Хэдий тийм боловч төрийн албаны өндөр албан тушаалтныг шалгаруулан авах сонголтыг тус тусын байгууллага нь шийдвэрлэнэ. Энэ схемд яамдын төрийн нарийн бичгийн дарга нар хамаарахгүй. Учир нь тэднийг Засгийн газрын кабинетаас томилдог.³⁴⁵

Төрийн албанд дараах нийтлэг шаардлагыг тогтоосон байна. (§14) Үүнд:

- Эстони Улсын иргэн, наанадаж дунд боловсролтой, эрх зүйн бүрэн чадамжтай, Эстони хэлийг хуульд заасан хэмжээгээр сайн эзэмшсэн байна;
- хуулиар тогтоосон шаардлагыг хангасан ЕХ-ны гишүүн улсын иргэнийг төрийн албанд ажиллуулж болно;
- харин төрийн эрх барих, төрийн хяналтыг хэрэгжүүлэх, үндэсний батлан хамгаалах, шүүх эрх мэдэл, төрийн нууц, гадаад улсын нууц мэдээллийг боловсруулах, улсын яллагч, төрийн дэг журам, олон нийтийн дэг журам, аюулгүй байдлыг хангах, хүний үндсэн эрх, эрх чөлөөг хязгаарлах зорилготой эрх бүхий албан тушаал, дипломат төлөөлөгчийн газартай холбоотой албан тушаалд зөвхөн Эстони Улсын иргэнийг томилно.

Рийгикогу, БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн ТГ, Үндэсний Аудитын газар, Хууль зүйн хэрэг эрхлэх газар, Дээд шүүхийн Тамгын газрын албан тушаалтнуудын боловсрол, ажлын туршлага, мэдлэг, ур чадвар, чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд тавигдах шаардлага, ажилд авах, сонгон шалгаруулах журмыг тухайн байгууллагын дарга тогтооно.

Анхан болон хоёрдугаар шатны шүүхийн албан тушаалтны чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай боловсрол, ажлын туршлага, мэдлэг, ур чадварын шаардлага, ажилд авах, сонгон шалгаруулах журмыг шүүхийн захиргаа тухайн салбар хариуцсан сайд Зөвлөлийн саналыг сонсож тогтооно.

Орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагын албан тушаалтны чиг үүрэг гүйцэтгэхэд шаардагдах боловсрол, ажлын туршлага, мэдлэг, ур чадварыг орон нутгийн засаг захиргааны зөвлөлөөс тогтооно. Харин албан тушаалтныг ажилд авах, сонгон шалгаруулах журмыг хотын захиргаа тогтооно.

Эдгээрээс бусад байгууллагын дарга, эсхүл түүний захирагддаг дарга, эсхүл түүний эрх мэдэл бүхий ерөнхий нарийн бичгийн дарга нь гүйцэтгэлд тавигддаг шаардлагад тодорхой нэмэлт шаардлага тавьж болно.

Харин *төрийн албанд томилох эрхийн хувьд* эрх бүхий байгууллагын дарга, эсхүл хуулиар эрх олгогдсон этгээд албан тушаалд томилох эрхтэй байна.

4.12.Япон Улс

Японы төрийн албанд тэгш үйлчлэх зарчмыг баримтлан ямарваа албан тушаалтныг сонгон шалгаруулалтын үнэлгээний үр дүн болон бусад шаардлагатай ур чадвар зэрэгт нь үндэслэн шударгаар томилох ёстой.

Шалгалтын систем нь маш нарийн тогтолцоотой. Шалгалтын төрөл нь мэргэжил, салбараас хамаарч тавигдах шаардлага өөр өөр байна. Японд төрийн албаны 3 түвшнийг тогтоосон байдаг. Эхний түвшин нь үндсэн, хоёр дахь түвшин нь шуурхай гүйцэтгэх, гурав дахь түвшин

³⁴⁵ <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c017bdc1-960e-11e8-8bc1-01aa75ed71a1/language-en>

нь техникийн түвшин юм.

Эхний түвшинд орж буй хүмүүс нь ахисан түвшний төрийн албаны шалгалт өгөх бөгөөд тэнцсэн тохиолдолд удирдах албан тушаал эрхлэх хүртлээ албан тушаал ахиж болно. Хоёр дахь түвшний албан тушаал горилогчид төрийн албаны хялбаршуулсан шалгалт өгч, амжилттай өгсөн тохиолдолд удирдах зэргээс бусад албан тушаалд ажиллана. Гурав дахь түвшний горилогчоос шалгалт өгөхийг шаардахгүй, гагцхүү ярилцлага өгөх бөгөөд техник-зохион байгуулалтын, туслах, хангах үүрэгтэй албан тушаалд ажилладаг байна.

Төрийн албанд орохдоо эдгээр 3 зэрэглэл бүхий шалгалтаас өөрөө сонгож ордог бөгөөд зэрэглэл бүрт өсөн дэвжих боломж, авах зэрэглэл зэргийг нарийн тогтоож өгсөн байдаг.

Үндэсний төрийн албан хаагчийн шалгалт өгсөн бол хүссэн салбар албан тушаалдаа шилжин ажиллах боломжтой байдаг бол орон нутгийн албан хаагчийн шалгалт нь энэ боломж хязгаарлагдмал байдаг байна.

Үндэсний төрийн албаны тухай хуулийн 55 дугаар зүйлд зааснаар Энэхүү хууль, Үндэсний боловсон хүчний газрын дүрэм, удирдамжид заасан шаардлагыг хангаагүй хүнийг төрийн албан тушаалд томилох, ажиллуулах, дэвшүүлэх, шилжүүлэх, томилохыг хориглодог байна.

Үндэсний боловсон хүчний газар нь төрийн албаны үйл ажиллагаатай холбоотой аливаа шийдвэрийг өөрийн эрх мэдлийн хүрээнд гаргах эрхтэй. Түүний бие даасан хараат бус шийдвэрийг ямар ч эрх мэдэлтэн өөрчлөх эрхгүй байдаг байна.

Шигтгээ 3.

Төрийн албаны төв байгууллага болох Үндэсний боловсон хүчний газар нь Засгийн газрын харьяанд байгуулагдаж, үйл ажиллагаагаа Засгийн газарт тайлагнана. Харин тус газрын дэргэд төрийн албан хаагчийн ёс зүйн хэм хэмжээг сахин биелүүлэх зорилготой Төрийн албаны ёс зүйн зөвлөл ажиллана.

Үндэсний боловсон хүчний газар нь төрийн албаны мерит зарчим болон сонгон шалгаруулалтын тогтолцоо зөв зохистой хэрэгжихэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Гишүүдийн 3-ийг парламентаас 4 жилийн хугацаагаар томилдог бөгөөд 2 удаа дахин томилогдох боломжтой, гишүүдийг чөлөөлөхөд эзэн хааны зөвшөөрөл шаардлагатай байдгаараа онцлогтой.

Үндэсний төрийн албаны тухай хуульд зааснаар Үндэсний боловсон хүчний газар нь ерөнхий болон тусгай албан хаагчдын анх ажилд томилох, сонгон шалгаруулах, дэвшүүлэх, томилох, чөлөөлөх, халах, сургах зэрэг асуудлыг хариуцдаг.

Японд Ерөнхий сайд болон сайд, Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газрын дарга, орлогч дарга, тэдгээрийн нарийн бичгийн дарга нарыг томилох асуудлыг Засгийн газрын тухай хуулиар³⁴⁶ зохицуулж байгаа бол Засгийн газрын харьяа бусад агентлаг, байгууллагуудын дарга, зөвлөх, хувийн нарийн бичгийн дарга нарын томилгоог Засгийн газрын үйл ажиллагааны тухай хуулиар³⁴⁷ тус тус зохицуулж байна. Гэвч эдгээр хуулиудад албан тушаалтны тавигдах шаардлагын талаар ямар нэгэн зохицуулалт байхгүй байна.

³⁴⁶ National Government Act. <https://elaws.e-gov.go.jp/document?lawid=322AC00000000005>

³⁴⁷ National Government Organization Act. www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail/?id=13&vm=02&re

V БҮЛЭГ. УЛС ТӨРИЙН АЛБАН ТУШААЛТНЫ ЁС ЗҮЙ, САХИЛГА ХАРИУЦЛАГА

5.1.Герман Улс

Улс төрийн болон нийтийн албаны албан хаагчдад хариуцлагын дараах гурван арга хэмжээг авдаг. Үүнд:

- эрүүгийн хариуцлага – Эрүүгийн эрх зүйд төрийн албан тушаалтантай холбоотой нэлээдгүй зохицуулалт байдаг ба үүнд албан тушаалаа урвуулан ашиглах зэрэг эрүүгийн шинжтэй хүнд ноцтой үйлдлийг багтаадаг;
- хохирол нөхөн төлүүлэх – Холбооны түвшний төрийн албан хаагчийн хувьд төрд учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэхтэй холбоотой тусгай журам мөрдөгддөг;
- сахилгын арга хэмжээ – Холбооны түвшний төрийн албан хаагчид Холбооны сахилгын тухай хуулийн дагуу сахилгын арга хэмжээ авна. Энэ хууль нь нийтийн албаны албан хаагчийн хууль бус үйл ажиллагаа, албан үүргээ зөрчих зэрэг үйлдэлд хариуцлага хүлээлгэнэ.

Энэхүү хариуцлагын төрлүүдийн аль нэгийг хэрэглэх нь бусад хариуцлагыг хэрэглэхгүй байх үндэслэл болохгүй. Өөрөөр хэлбэл, эдгээр 3 төрлийн хариуцлагыг давхардуулан ногдуулж болно.

5.2.Гүрж Улс

Гүрж Улсад төрийн улс төрийн албан тушаалтан, нийтийн албан хаагчдын ёс зүйн харилцаа, тэдний үйл ажиллагаанд тавигдах хязгаарыг Төрийн байгууллага дахь ашиг сонирхол, авлигатай тэмцэх тухай хуулиар зохицуулсан байна.

Энэ хуулиар нийтийн албан хаагчдын үйл ажиллагаанд дараах хязгаарыг тогтоосон байна:

- албан тушаалын бүрэн эрх, түүнтэй холбоотой боломжоо нийтийн ашиг сонирхлын эсрэг ашиглаж, албан тушаалын бүрэн эрхэд хамааралгүй асуудлыг шийдвэрлэхгүй (§7);
- албаны нууц мэдээллийг албан ёсны бус зорилгоор задруулж, ашиглаж болохгүй (§8);
- эд хөрөнгө болон бусад ашиг тус хэлбэрээр цалин авахгүй, шаардахгүй (§9);
- байгууллагын хөрөнгийг хувийн ашиг сонирхлын зорилгоор ашиглахгүй (§10);
- албан үүрэгтэй холбоотой аливаа хувийн ашиг сонирхлын талаар мэдэгдэх (§11).

Эрх бүхий албан тушаалтны үйл ажиллагаанд үл нийцэх үйл ажиллагааг Гүржийн Үндсэн хууль, бусад хууль тогтоомжоос гадна Төрийн байгууллага дахь ашиг сонирхол, авлигатай тэмцэх тухай хуулиар зохицуулсан байна. (§13)

Төрийн байгууллага дахь ашиг сонирхол, авлигатай тэмцэх тухай хуулийн 2 дугаарт зүйлд зааснаар **эрх бүхий албан тушаалтан** гэдэгт дараах албан тушаалтнууд хамаарна: Гүрж Улсын Ерөнхийлөгч; Гүрж Улсын Парламентын гишүүд; Гүрж Улсын Засгийн газрын гишүүд; Абхаз, Ажарийн автономит БНУ-ын дээд төлөөллийн байгууллагуудын болон Засгийн газрын гишүүд; Гүрж Улсын ЗГХЭГ-ын дарга, түүний орлогч; Абхаз, Ажарийн автономит БНУ-ын ЗГХЭГ-ын дарга, түүний орлогч; Гүрж Улсын Ерөнхийлөгч, Засгийн газрын болон парламентын нарийн бичгийн дарга нар; Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчийн АА-ны дарга, түүний орлогч; Гүрж Улсын яамны бүтцийн анхан болон хоёр дахь шатны нэгжийн дарга нар, тэдгээрийн орлогч нар, тэдгээртэй адилтгах албан тушаалтнууд; Гүрж Улсын сайдын АА-ны бүтцийн анхан шатны нэгжийн дарга нар, тэдгээрийн орлогч нар, тэдгээртэй адилтгах албан тушаалтнууд болон хоёр дахь шатны дарга нар; Гүрж Улсын ЗГХЭГ-ын анхан шатны нэгжийн дарга, түүнтэй адилтгах албан тушаалтан; Бизнесийн омбудсмен, түүний орлогч; Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчийн АА-ны нэгжийн дарга, түүнтэй адилтгах албан тушаалтан; Гүрж Улсын Парламентын АА-ны дарга, түүний орлогч, анхан шатны нэгжийн дарга, түүнтэй адилтгах албан тушаалтан; нийтийн эрх

зүйн хуулийн этгээдийн дарга нар, тэдгээрийн орлогч нар; Гүрж Улсын Дотоод хэргийн болон Батлан хамгаалах яамдын газар, товчоо, удирдах газрын дарга нар, тэдгээрийн орлогч нар, мөн тэдгээртэй адилтгах албан тушаалтнууд; ҮАБЗ-ийн АА-ны дарга, түүний орлогч, бүтцийн нэгжийн дарга, түүний орлогч; Орлогын албаны дарга; Ерөнхий аудитор, түүний орлогч, бүтцийн болон салбар нэгжийн дарга нар, Абхаз, Ажарийн автономит БНУ-ын Аудитын албаны дарга нар; Үндэсний Банкны Ерөнхийлөгч, Зөвлөлийн гишүүд; Ерөнхийлөгчийн дэргэдэх зөвлөх байгууллагуудын гишүүд; Хууль зүйн дээд зөвлөлийн гишүүд; Гүрж Улсын үндэсний зохицуулах байгууллагын гишүүд; Сонгуулийн төв комисс дарга, түүний орлогч, нарийн бичгийн дарга; төрийн бүрэн эрхт төлөөлөгч, түүний орлогч; орон нутгийн захирагч нар, тэдгээрийн орлогч нар; шүүгчид; Ерөнхий прокурор, түүний нэгдүгээр орлогч, бусад орлогчид, прокурорууд; Гүрж Улсын Үндсэн хуулиар тогтоосон сонгогдох, томилох, эсхүл батлагдах албан тушаалтнууд; Олон нийтийн өмгөөлөгч, түүний орлогч; Тэтгэврийн агентлагийн дарга; Төрийн худалдан авах ажиллагааны маргаан таслах зөвлөлийн гишүүн; төрийн болон орон нутгийн байгууллагаас байгуулсан ашгийн бус хуулийн этгээдийн дарга; төрийн болон орон нутгийн өмчит, эсхүл өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн дарга зэрэг болно.

Төрийн байгууллага дахь ашиг сонирхол, авлигатай тэмцэх тухай хуульд зарим эрх бүхий албан тушаалтан, нийтийн албан хаагчдын үйл ажиллагаанд нийцэх, үл нийцэх дараах үйл ажиллагааг тусгасан байна:

- нийтийн албан хаагчид цалин хөлстэй бусад ажил (шинжлэх ухаан, сурган хүмүүжүүлэх, бүтээлч үйл ажиллагаа болон батлан хамгаалахын хүний нөөц үйл ажиллагаанаас бусад) хийхгүй;
- Гүрж Улсын Ерөнхийлөгч нь өөр албан тушаал эрхлэх, бусад үйл ажиллагааныхаа төлөө цалин хөлс авахгүй, улс төрийн намын гишүүн байж болохгүй;
- Гүрж Улсын Засгийн газрын гишүүн нь намын албан тушаалаас бусад албан тушаал эрхлэх, шинжлэх ухаан, сурган хүмүүжүүлэхээс бусад үйл ажиллагааны цалин хөлс авахгүй;
- Гүрж Улсын Парламентын гишүүний хавсран гүйцэтгэх үйл ажиллагааг Гүрж Улсын Парламентын дэгийн хуулиар тогтооно;
- нийтийн албан хаагч нь түүний гэр бүлийн гишүүний ажилладаг байгууллагад хяналтын албан үүрэг хүлээхгүй;
- нийтийн албан хаагч нь аж ахуй эрхлэх үйл ажиллагаа эрхлэх эрхгүй, зөвхөн хувьцаа эзэмшиж болно;
- нийтийн албан хаагч нь аливаа хуулийн этгээдийн төлөөлөгч, итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч байх, нийтийн аль нэг байгууллагын өмнө буюу түүний эсрэг эрүү, иргэн, захиргааны хэргийг төлөөлөх, өмгөөлөхийг хориглоно;
- нийтийн албанаас чөлөөлөгдсөн нийтийн албан хаагч нь чөлөөлөгдсөн өдрөөс хойш 1 жилийн хугацаанд нийтийн байгууллагад ажил эхлэх, сүүлийн 3 жилийн хугацаанд албан үүргийнхээ хүрээнд хяналт тавьж байсан аж ахуйн нэгжид үйл ажиллагаа эрхлэхийг хориглоно. Тэрээр тодорхой хугацаанд ийм байгууллага, аж ахуйн нэгжид орлого авахыг хориглоно;
- нийтийн албан хаагчийн гэр бүлийн гишүүд нь нийтийн албан хаагчийн ажилладаг байгууллагад аливаа албан тушаал эрхлэхгүй;
- нийтийн албан хаагч нь өөрийн болон гэр бүлийн гишүүдийнхээ хавсран гүйцэтгэж үл болох үйл ажиллагааг зогсоосон талаар мэдүүлэх.

Төрийн албаны тухай хуулиар төрийн албаны хаагчийн дараах үйлдлийг сахилгын зөрчилд тооцно (§85):

- албан үүргээ санаатайгаар, эсхүл хайхрамжгүй байдлаар гүйцэтгээгүй;
- санаатайгаар буюу хайхрамжгүй байдлаас болж төрийн байгууллагын эд хөрөнгийн

хохирол учруулах, ийм аюул заналхийх;

- албан хаагчийн, төрийн байгууллагын нэр хүндийг гутаах, ёс зүйн хэм хэмжээ, дүрмийг зөрчих (зөрчлийг тухайн албанд, эсхүл түүний гадна үйлдсэн эсэхээс үл хамааран).

Сахилгын зөрчил ноцтой, хөнгөн байх ба дараах тохиолдолд ноцтой зөрчилд тооцон:

- сахилгын зөрчил нь сахилгын зөрчил гаргасан хүний нэр хүндэд сөргөөр нөлөөлсөн бөгөөд энэ нь цаашид албан үүргээ зохих ёсоор биелүүлэх боломжгүй болгосон бол;
- сахилгын зөрчлийн улмаас төрийн байгууллагын нэр хүндэд халдсан бол;
- сахилгын зөрчлийн улмаас төрийн байгууллагад үлэмж хэмжээний материаллаг хохирол учирсан бол;
- сахилгын зөрчлийн улмаас төрийн байгууллага, гуравдагч этгээд, нийтийн ашиг сонирхолд ажилладаг өөр төрийн албан хаагчид хохирол учруулсан бол;
- албан тушаалтан нь үнэлгээ хийлгэхээс татгалзсан;
- сахилгын хариуцлага хүлээлгэсэн этгээд нь дахин сахилгын зөрчил гаргасан.

Сахилгын хариуцлагад дараах арга хэмжээг авна (§96):

- анхааруулга;
- зэмлэл;
- 1-6 сарын хугацаатай цалингаас 10-50 хувь суутгах;
- халах.

Сахилгын ноцтой зөрчил санаатайгаар үйлдсэн тохиолдолд л ажлаас халж болно. (§98)

5.4.Казахстан Улс

Төрийн улс төрийн албан тушаалтантай холбоотой тусгайлсан ёс зүйн зохицуулалт байхгүй байна. Төрийн албаны тухай хуулийн 49-52 дүгээр зүйлд заасны дагуу **төрийн албан хаагчид ёс зүйн** дараах үүргийг хүлээнэ:

- хууль ёсны зарчмыг удирдлага болгох;
- төрийн албаны нэр хүндийг гутаах үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх, төрийн бодлогод үнэнч байж, тууштай хэрэгжүүлэх;
- төрийн алба, төр, түүний байгууллагуудад итгэх олон нийтийн итгэлийг хадгалах, бэхжүүлэх;
- нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн ёс суртахуун, ёс зүйн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх;
- БНКаЗУ-ын төрийн бэлгэдэлд хүндэтгэлтэй хандах хандлагын үлгэр жишээ болох;
- албан тушаалынхаа бүрэн эрхээс хэтэрсэн тушаалын биелэлтийг харьяа төрийн албан хаагчдаас шаардахгүй байх;
- төрийн албан хаагчийн албан ёсны ёс зүйд заасан бусад ёс зүйн дүрмийг дагаж мөрдөх.

Эдгээрээс гадна төрийн албан хаагчийн ёс зүйн дараах 3 төрлийн зөрчлийг Төрийн албаны тухай хуульд тусгасан байна:

- төрийн албаны нэр хүндэд халдсан сахилгын зөрчил;
- ашиг сонирхлын зөрчил;
- авлигын хэрэг.

Төрийн албан хаагч дараах үйлдлийг **төрийн албаны нэр хүндэд халдсан сахилгын зөрчил** гэж үзнэ (§50):

- төрийн бусад байгууллагын үйл ажиллагаанд хууль бусаар хөндлөнгөөс оролцох;
- эд материалын ашиг сонирхол, ойрын хамаатан садан, хадмуудынхаа сэтгэл ханамжтай холбоотой асуудлыг шийдвэрлэхэд албаны эрх мэдлээ ашиглах;

- төрийн албанд томилогдох, дэвшүүлэхдээ хуулиар заагаагүй давуу талыг олгох;
- шийдвэр гаргахдаа хувь хүн, хуулийн этгээдэд хууль бусаар давуу эрх олгох;
- аж ахуй эрхлэх болон бусад орлоготой холбоотой үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд хууль бус аливаа тусламжийг аливаа этгээдэд үзүүлэх;
- төрийн чиг үүргээ хэрэгжүүлэх явцад олж авсан мэдээллийг хувийн болон бүлгийн ашиг сонирхолд ашиглах;
- хууль тогтоомжид заасан мэдээллийг хувь хүн, хуулийн этгээдэд өгөхөөс үндэслэлгүйгээр татгалзсан, хойшлуулсан, буруу, дутуу мэдээлэл дамжуулсан;
- хувь хүн, хуулийн этгээдээс хууль бусаар мэдээлэл шаардах;
- улсын санхүүгийн болон материаллаг нөөцийг нэр дэвшигчдийн сонгуулийн санд шилжүүлэх;
- ашиг тус, давуу талыг ашиглах зорилгоор албан тушаалтнуудад бэлэг өгөх, албан бус үйлчилгээ үзүүлэх;
- хувь хүн, хуулийн этгээдийн эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хэрэгжүүлэхэд тодорхой саад учруулах;
- аж ахуйн нэгж байгууллагад хууль бус хяналт шалгалт явуулах, эсхүл хяналт шалгалт явуулахад тавигдах шаардлагыг бүдүүлгээр зөрчих;
- төрийн хяналт шалгалтын чиг үүргийг төрийн бус байгууллагад шилжүүлэх;
- мөрийтэй тоглоомд хамаарал бүхий албан тушаалтантай хамт оролцох;
- мөрийтэй тоглоомд хамаарал бүхий албан тушаалтантай хамт оролцох;
- байгууллага, хувь хүнээс мөнгө, үйлчилгээ болон бусад хэлбэрээр өгөх аливаа төлбөрийг хүлээн авах (мөн төрийн албан хаагчийн гэр бүлд хамаатай);
- дотоод, гадаадын жуулчны, эрүүл мэндийн болон бусад аяллын урилгыг гадаадын болон Казахстан Улсын иргэд, хуулийн этгээдийн зардлаар хүлээн авах (мөн төрийн албан хаагчийн гэр бүлд хамаатай);
- зээл авах, үнэт цаас, үл хөдлөх хөрөнгө болон бусад эд хөрөнгийг худалдан авахад хууль бусаар давуу талыг ашиглах.

Төрийн албан хаагч нь **ашиг сонирхлын зөрчлийн** талаар дор дурдсаныг хэрэгжүүлнэ (§51):

- ашиг сонирхлын зөрчилтэй бол бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхгүй байх;
- ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, шийдвэрлэх арга хэмжээ авах;
- ашиг сонирхлын зөрчил үүссэн, эсхүл ийм нөхцөл байдал үүсч болзошгүйг мэдсэн даруйдаа шууд удирдлага, эсхүл төрийн байгууллагын удирдлагад бичгээр мэдэгдэх.

Төрийн албан хаагч **авлигын эсрэг** дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ (§51):

- авлигын эсрэг байх, авлигын гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх;
- бусад төрийн албан хаагчдын авлигын гэмт хэргийг таслан зогсоох;
- авлигын гэмт хэргийн талаар мэдээлэлтэй бол түүнийг дээд шатны удирдлага, эсхүл төрийн байгууллагын удирдлагад бичгээр мэдэгдэх;
- хувь хүн, хуулийн этгээдийн эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хэрэгжүүлэхэд саад болж буй үйлдэл (эс үйлдэхүй)-г хүлээн зөвшөөрөхгүй байх;

Төрийн албан хаагчийн ёс зүйгээ сахиж байгаа эсэхэд хяналт тавих Ёс зүйн омбудсмэний үйл ажиллагааны журмыг эрх бүхий байгууллагын саналыг үндэслэн БНКаЗУ-ын Ерөнхийлөгч батална.

Төрийн улс төрийн албан тушаалтантай холбоотой тусгайлсан хариуцлагын зохицуулалт байхгүй байна. Төрийн албаны тухай хуулийн 43-48 дугаар зүйлд төрийн албан хаагчийн хариуцлагын асуудлыг тусгасан бөгөөд албан үүргээ зохих ёсоор биелүүлээгүй төрийн албан хаагчид:

- сахилгын;

- захиргааны;
- иргэний;
- эрүүгийн хариуцлага хүлээнэ.

Төрийн захиргааны байгууллагуудын дарга, төрийн захиргааны төв болон орон нутгийн бие даасан бүтцийн хэлтсийн даргын албан тушаалыг хашиж байгаа төрийн албан хаагчид нь өөрийн шууд харьяа төрийн албан хаагчдын авлигын гэмт хэрэгт хариуцлага хүлээнэ.

Төрийн албан хаагчийн **сахилгын зөрчил** (цаашид “ёс зүйгүй байдал”)-д төрийн албан хаагчийн түүнд хүлээлгэсэн албан үүргээ үүргээ хууль бус, биелүүлээгүй буюу зохих ёсоор гүйцэтгээгүй, албан тушаалаа урвуулан ашигласан, албан тушаалын сахилга бат, албан тушаалын ёс зүйгээ зөрчсөн, хуулиар тогтоосон хязгаарлалтыг дагаж мөрдөөгүй зэрэг зөрчлүүд орох ба сахилгын зөрчил гаргасан төрийн албан хаагчдад дараах төрлийн шийтгэл ногдуулна:

- сануулга;
- зэмлэл;
- хатуу зэмлэл;
- тухайн албан тушаалд бүрэн нийцээгүй, эсхүл албан тушаал бууруулсан тухай сэрэмжлүүлэг;
- төрийн албанаас халах.

Төрийн албан хаагч нь эхний сахилгын шийтгэл ногдуулснаас хойш нэг жилийн дотор сахилгын зөрчлийг давтан үйлдсэн бол төрийн албанаас халагдана. Мөн албан хаагч нь төрийн байгууллагад учруулсан шууд бодит хохирлыг нөхөн төлөх үүрэгтэй.

5.4.Литва Улс

Төрийн албан хаагч нь дараах **нийтлэг үүргийг** хүлээнэ (§20):

- Литва Улсын төр, Литва Улсын Үндсэн хуулийн дэг журамд үнэнч байх;
- хүмүүст алагчлалгүй үйлчлэх;
- хүний эрхийг хүндэтгэж, эдгээр эрхийн хэрэгжилтийг дэмжих;
- албаны дарга нарын даалгавар, зааврыг цаг тухайд нь, зохих ёсоор биелүүлэх;
- удирдлагад хууль бус даалгаврын талаар нэн даруй мэдэгдэх;
- өөрийн эрхлэх асуудлын хүрээнд хууль тогтоомжийн дагуу шийдвэр гаргах, шийдвэрийг цаг тухайд нь, зохих ёсоор гүйцэтгэхийг шаардах; шийдвэр гаргахдаа төрийн албан хаагчид бүх хүмүүсийн тэгш байдлын тухай заалтыг удирдлага болгох үүрэгтэй;
- төрийн албаны ёс зүйн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх;
- тогтсон дүрэм, ажлын хуваарийг дагаж мөрдөх;
- албан ёсны үйл ажиллагаандаа ил тод байдлыг баталгаажуулж, тогтоосон журмын дагуу үйл ажиллагааныхаа талаар мэдээлэл өгөх;
- мэргэшлээ дээшлүүлэх;
- төр, орон нутгийн засаг захиргааны хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах;
- нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэхдээ өөрийн болон бусад байгууллагын төрийн албан хаагчидтай хамтран ажиллах, мэдээлэл солилцох;
- төрийн болон албаны нууцыг алдагдах, хууль бусаар задруулахаас хамгаалах;
- төрийн болон орон нутгийн засаг захиргааны өмч хөрөнгийг албан ёсны үйл ажиллагаанаас бусад зорилгоор ашиглахгүй, ашиглахыг зөвшөөрөхгүй;
- төрийн албанд байх хугацаандаа улс төрийн үйл ажиллагаа явуулах (үүнд төрийн улс төрийн албан хаагч хамаарахгүй);
- ажил хаях тохиолдолд тогтоосон журмын дагуу нийгэмд чухал ач холбогдолтой объект, барилга байгууламж, байрны хамгаалалт, хяналтыг хэрэгжүүлэх;

- хууль тогтоомжоор тогтоосон бусад үүргийг гүйцэтгэх.

Төрийн албан хаагч нь төрийн албатай үл нийцэх дараах үйл ажиллагаа хийхийг хориглоно (§22):

- хууль тогтоомжид зааснаас бусад тохиолдолд байгууллагаас ашиг хайдаггүй аж ахуйн нэгжийн удирдлагын байгууллагын гишүүн байх;
- төрийн албан хаагч ажиллаж байгаа байгууллагын нэрийн өмнөөс хувийн өмчит хуулийн этгээдтэй гүйлгээ хийх;
- аж ахуйн нэгж, дотоодын болон гадаадын орны ашиг сонирхлыг төлөөлөх, эсхүл аж ахуйн нэгжийн зардлаар гадаадад аялах;
- хувийн байгууллага, аж ахуйн нэгжид ажилтан, зөвлөх, шинжээч, зөвлөхөөр ажиллах, түүнчлэн бүх шатны сонгуулийн хороод, ард нийтийн санал асуулга явуулах хороодод ажилласны цалинг эс тооцвол хуульд зааснаас бусад цалин хөлс авах;
- ажил хаялтад оролцох;
- улс төрийн нам, улс төрийн байгууллага, үйлдвэрчний эвлэл, холбооны гишүүн байх, улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцох;
- төрийн албаны нэгээс олон албан тушаалд ажиллах.

Зөрчлийг ноцтой, дунд зэргийн, хөнгөн зөрчил гэж 3 ангилна.

1) Үндсэн хуулиар олгогдсон хүний эрхийг шууд зөрчсөн, хуулийг бүдүүлгээр зөрчсөн, эсхүл Төрийн албаны тухай хуульд заасан төрийн албан хаагчийн үүргийг бүдүүлгээр зөрчсөн, төрийн албан хаагчийн үүргээ биелүүлээгүй буюу зохих ёсоор биелүүлээгүйг **ноцтой зөрчил** гэж ойлгох ба дараах үйлдлийг ноцтой зөрчилд тооцно (§40):

- Литва улсад үнэнч бус байх;
- сонирхогч талуудтай бүдүүлэг харьцах, хүмүүсийн Үндсэн хуулиар олгогдсон эрхийг шууд зөрчсөн бусад үйлдэл;
- төрийн болон албаны нууцыг зүй бусаар ашиглах, хадгалах;
- төрийн албатай үл нийцэх үйл ажиллагаанд оролцох;
- үүргээ биелүүлээгүй буюу зохих ёсоор биелүүлээгүйн улмаас ноцтой үр дагаварт хүргэх;
- өөртөө болон бусдад хууль бус орлого олох зорилгоор албан тушаалын байдлаа ашиглах;
- хууль бус даалгавар, тушаал биелүүлэхийг харьяалагдах албан хаагчаас шаардах;
- хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ажлын байранд нэг ба түүнээс дээш хоногийн хугацаанд байхгүй байх;
- ажлын байранд согтуу байх;
- эмэгтэйчүүд, эрэгтэйчүүдийн тэгш эрхийг зөрчих, бэлгийн дарамт үзүүлэх;
- ноцтой зөрчлийг 1 жилийн дотор 3 удаа үйлдэх.

Ноцтой зөрчил үйлдсэн шалтгаан, нөхцөл байдал, тэдгээрийн үр дагаврыг харгалзан дараах шийтгэлийн аль нэгийг ногдуулна:

- төрийн албанаас халах;
- цалинг 1 сараас 2 ангиллаар 6 сараас 3 жил хүртэл хугацаагаар бууруулах;
- албан тушаалаас нь 1-6 сарын хугацаагаар түдгэлзүүлэх;
- хатуу зэмлэл.

2) **Дунд зэргийн зөрчил** гэдэг нь тогтсон дүрэм, ажлын цагийн хуваарийг бүдүүлгээр зөрчсөн төрийн албан хаагчийн үүргээ биелүүлээгүй буюу зохих ёсоор биелүүлээгүйг ойлгох ба дараах үйлдлүүдийг дунд зэргийн зөрчилд тооцно (§41):

- зөрчил нь тухайн байгууллагаас төрийн захиргааны журмыг цаг тухайд нь хэрэгжүүлэхэд саад болж байгаа бол үүргээ биелүүлээгүй буюу зохих ёсоор биелүүлээгүй;
- сонирхогч талууд болон бусад төрийн албан хаагчдад өрөөсгөл хандах;
- сонирхогч талуудтай зүй бус харьцах;
- төрийн албанд байх хугацаандаа улс төрийн үйл ажиллагаа явуулах (үүнд төрийн улс төрийн албан хаагч хамаарахгүй);
- төрийн алба хашиж байгаа төрийн албан хаагч үйлдлээр, үгээр доромжлох;
- мэдээлэл өгөхөөс үндэслэлгүй татгалзах, эсхүл санаатайгаар буруу мэдээлэл өгөх;
- хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ажлын байранд 1 цагаас илүү хугацаагаар давтан (сард 2-оос дээш удаа) байхгүй байх;
- хөнгөн зөрчлийг (амаар сэрэмжлүүлснээс бусад) 1 сарын дотор 3 удаа үйлдэх.

Дунд зэргийн зөрчил үйлдсэн шалтгаан, нөхцөл байдал, тэдгээрийн үр дагаврыг харгалзан дараах шийтгэлийн аль нэгийг ногдуулна:

- цалинг 1 сараас 2 ангиллаар 6 сар хүртэл хугацаагаар бууруулах;
- албан тушаалаас нь 10 хоногоос 1 сар хүртэл хугацаагаар түдгэлзүүлэх;
- хатуу зэмлэл;
- зэмлэл.

3) Хөнгөн зөрчил гэдэг нь тухайн байгууллагад тогтоосон журам, хөдөлмөрийн журмыг ялимгүй зөрчсөн төрийн албан хаагчийн үйлдэл, зан үйлийг хэлэх ба зөрчлийн шалтгаан, үйлдсэн нөхцөл байдал, түүний үр дагаврыг харгалзан дараах шийтгэлийн аль нэгийг ногдуулна (§42):

- 3 хоногийн болон түүнээс бага дүнгээр цалингийн хэмжээг бууруулах;
- зэмлэл;
- аман сэрэмжлүүлэг.

Төрийн албан хаагч нь санаатайгаар гаргасан хууль бус шийдвэрээс, үүргээ биелүүлээгүйгээс, албан үүргээ гүйцэтгэхэд ноцтой хайхрамжгүй хандсанаас байгууллагад учирсан шууд бодит хохирлыг нөхөн төлж материаллаг хариуцлага хүлээнэ (§45). Харин тухайн зөрчилд эрүүгийн шинж илэрвэл ял шийтгэл оногдуулах журмыг түдгэлзүүлж, шалгалтын материалыг хэрэг бүртгэх байгууллагад шилжүүлнэ. (§43.3)

5.5.Бүгд Найрамдах Солонгос Улс

Төрийн албаны ёс зүйн асуудлыг Төрийн албаны ёс зүйн тухай хууль (1981)-иар төрийн албан хаагчид, тэдгээрийн хамаарал бүхий этгээдүүдэд хөрөнгө, хувьцаа, бэлэг мэдүүлэх, тэтгэвэрт гарсан төрийн албан хаагчдын хөдөлмөр эрхлэлтэд тавих хязгаарлалт, тэдгээрт хяналт тавих Төрийн албаны ёс зүйн хороо (ТАЁЗХ) хариуцна.

Төрийн бүх түвшний албан хаагчид нь Ерөнхийлөгчийн зарлигаар тогтоосон Төрийн албан хаагчдын ёс зүйн дүрмийн дагаж мөрдөнө. Мөн тус улсад төрийн албаны ёс зүйн асуудлыг авлига, хээл хахуулаас урьдчилан сэргийлэх асуудалтай хамт зохицуулдаг байна.

Төрийн албаны ёс зүйн тухай хуульд зааснаар ТАЁЗХ-г дараах байгууллагуудад байгуулах бөгөөд одоогийн байдлаар тус улсын хэмжээнд нийт 265 хороо³⁴⁸ ажиллаж байна. (§9) Үүнд:

- Үндэсний Ассамблей;
- Засгийн газар;
- Дээд шүүх;

³⁴⁸ Public Service Ethics Program. <https://www.peti.go.kr/peSsmHist.do>

- Үндсэн хуулийн шүүх;
- Сонгуулийн үндэсний хороо;
- орон нутгийн захиргаа;
- тусгай метрополитен хотууд (Special Metropolitan City), метрополитен хотууд, өөрөө удирдах тусгай хотууд (Special Self-Governing Cities), өөрөө удирдах тусгай мужууд (Special Self-Governing Provinces)-ын боловсролын байгууллагууд³⁴⁹.

Тухайн байгууллагын ТАЁЗХ нь өөрийн харьяаллын төрийн албан хаагчид болон тухайн байгууллагаас тэтгэвэрт гарсан төрийн албан хаагчдын асуудлыг хариуцна. Тухайлбал, Үндэсний Ассамблей дахь ТАЁЗХ нь Үндэсний Ассамблейн гишүүд, Үндэсний Ассамблейн харьяанд байдаг төрийн албан хаагчид болон тус байгууллагаас тэтгэвэрт гарсан төрийн албан хаагчдын асуудлыг, Дээд шүүхийн дэргэдэх ТАЁЗХ нь шүүгчид, шүүхийн харьяанд байдаг төрийн албан хаагчид болон шүүхээс тэтгэвэрт гарсан төрийн албан хаагчдын асуудлыг тус тус хариуцдаг.

Шигтгээ 4.

ТАЁЗХ нь дарга, орлогч дарга зэрэг нийт 11 гишүүнээс бүрдэх бөгөөд хорооны даргыг багтаасан 7 гишүүн нь шүүгч, багш болон бусад мэргэжлийн ёс суртахуунтай хүмүүс, эсхүл төрийн бус байгууллагаас санал болгосон хүмүүсээс томилогдог байна.

ТАЁЗХ-д нь харьяа төрийн албан хаагчдын эд хөрөнгийн бүртгэлийг шалгах, хяналт тавих, ажиллах зөвшөөрөл олгох, Төрийн албаны ёс зүйн тухай хуулийг зөрчсөн эсэхийг шийдвэрлэх үүрэгтэй. Харин **Боловсон хүчний удирдлагын яам** (Ministry of Personnel Management) нь Төрийн албаны ёс зүйн тухай хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавина.

Төрийн албаны ёс зүйн тухай хуулийг зөрчсөн этгээдэд торгууль ногдуулах болон ажлаас халах харуцлагын арга хэмжээ авахаар зохицуулсан байна.

Үндэсний Ассамблейн тухай хуульд зааснаар төрийн өндөр албан тушаалтныг огцруулах санал гарсан тохиолдолд дараах журмаар шийдвэрлэхээр зохицуулсан байна.

- Үндэсний Ассамблейн дарга саналыг хүлээн авсны дараа хамгийн эхний нэгдсэн чуулганд энэ талаар танилцуулна;
- Үндэсний Ассамблейн тогтоолоор саналыг Хууль зүйн байнгын хороонд шилжүүлж санал дүгнэлт гаргуулж болно;
- Байнгын хороонд шилжүүлээгүй бол нэгдсэн хуралдаанд танилцуулснаас хойш 24-72 цагийн дотор нууц санал хураалтаар уг асуудлыг шийдвэрлэнэ. Энэ хугацаанд санал хураалт явуулаагүй бол уг санал хүчингүй болно;

Огцруулах тухай тогтоолыг холбогдох байгууллагад хүргүүлсний дараа огцорсон албан тушаалтны бүрэн эрх түдгэлзэх бөгөөд эрх бүхий томилсон этгээд уг албан тушаалтны чөлөөлөгдөх хүсэлтийг хүлээн авалгүйгээр түүнийг огцруулна³⁵⁰.

5.6. Сингапур Улс

Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн нийтлэг шаардлагыг Үндсэн хууль, Төрийн албаны тухай хуулиар зохицуулж байна. Төрийн албаны тухай хуулийн 2 дугаар бүлэгт дараах байдлаар зохицуулсан байна:

- төрийн албаны үнэт зүйлийг дээдлэх, сурталчлах;

³⁴⁹ Төрийн албан хаагчийн ёс зүй, сахилга хариуцлагын эрх зүйн зохицуулалт: гадаадын зарим орны туршлага харьцуулсан судалгаа, ПСХ, 2021 он.

³⁵⁰ Үндэсний Ассамблейн тухай хуулийн Арван нэгдүгээр бүлэг. Гарын авлага, Монгол Улсын төлөөллийн байгууллагыг бэхжүүлэх нь төсөл, 2017 он.

- төрийн байгууллагын бодлого, төрийн үйлчилгээний хүртээмжийг дээшлүүлэн ажиллах;
- төрийн үйл ажиллагааны тасралтгүй байдлыг хангах;
- төрийн байгууллагын эд хөрөнгө, тоног төхөөрөмжид хариуцлагатай, хянамгай, арвич хямгач хандах;
- улс төрийн болон маргаантай асуудлуудад төрийн албан хаагч нь төвийг сахин ажиллах;
- Засгийн газрын нэгдмэл бодлого, хандлагыг дэмжиж ажиллах.

Тус улсын төрийн өндөр албан тушаалтны хувьд дээрх нийтлэг шаардлагаас гадна **“Сайд нарын ёс зүйн дүрэм”**-ийг мөрдөнө. Энэхүү дүрэм нь сайд нараас гадна Байнгын нарийн бичгийн дарга³⁵¹ нарт мөн хамаатай.

“Сайд нарын ёс зүйн дүрэм”-д ёс зүйн дараах шаардлагыг тусгажээ. Үүнд:

- сайд нар ёс зүйгээрээ олон нийтийн өөртөө итгэх итгэлийг бууруулж, Засгийн газрын нэр хүндийг унагахгүй байх;
- сайд нар өндөр хариуцлага, шударга байдал, хичээл зүтгэлтэйгээр өөрсдийн чиг үүргээ хэрэгжүүлэн ажиллах.

Сингапур Улсын Үндсэн хуулийн 110.1-д заасны дагуу Төрийн албаны комисс (ТАК) нь төрийн албан хаагчдад сахилгын хяналт тавих чиг үүрэгтэй бөгөөд төрийн албан хаагчид зөрчил гаргасан тохиолдолд сахилгын зөрчлийг хянан шийдвэрлэх бүрэн эрхийг Байнгын нарийн бичгийн дарга (Permanent Secretary) хэрэгжүүлдэг.

Төрийн албан хаагчдын сахилгын асуудлыг зохицуулсан ТАК-ын зааврыг Үндсэн хуулийн хавсралт байдлаар баталсан. Уг зааварт доорх зөрчлүүдийг гаргасан бол хариуцлага хүлээлгэхээр заажээ. Үүнд:

- Сингапур Улсын Засгийн газрыг гутаан доромжлох байдлаар нэр хүндгүй болгох;
- олон нийтийн өмнө илтгэл тавих, үг хэлэхдээ бүдүүлэг үг хэллэг хэрэглэх;
- иргэдтэй бүдүүлэг, ёс зүйгүй харилцах;
- албан ажилдаа хайнга хандах;
- хүндэтгэх шалтгаангүйгээр ажлаа таслах;
- ажлын цагаар ажлын байрандаа унтах;
- хууль журам, ёс зүйг үл тоомсорлох;
- үүрэг даалгавраа биелүүлэхгүй байх;
- албан үүргээ гүйцэтгэж байхдаа согтууруулах ундаа, мансууруулах бодис хэрэглэх;
- дур зоргоор аашлах;
- албан үүргээ үл тоомсорлох;
- албан тушаалаа урвуулан ашиглах;
- ажилдаа хайхрамжгүй хандсанаас болж төрийн өмчид хохирол учруулах;
- төрийн өмчийг санаатайгаар устгах, гэмтээх;
- биеэ зохисгүй авч явах (хувцаслалт, гадаад үзэмж);
- албан үүргээ гүйцэтгэх үедээ худал, төөрөгдүүлсэн мэдэгдэл хийх зэрэг болно.

Албан тушаалтантай холбоотой 127 сахилгын хэрэг 2019 онд ТАК-д бүртгэгдсэн тухай тус комиссын тайлан³⁵²-д дурджээ. Мөн онд шийдвэрлэсэн хэргүүдийн нийтлэг зөрчил нь Шударга

³⁵¹ Сингапур Улсын Үндсэн хуульд зааснаар Байнгын нарийн бичгийн дарга гэдэг Ерөнхий хуульч, Ерөнхий аудитор, Парламентын нарийн бичгийн дарга, Төрийн албаны комиссын нарийн бичгийн дарга, Дээд шүүхийн Гүйцэтгэх захирал, Шүүхийн захиргааны газрын нарийн бичгийн дарга, Ерөнхийлөгчийн хувийн нарийн бичгийн дарга, Ерөнхий сайд, Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын нарийн бичгийн дарга, Бүгд Найрамдах Сингапур Улсын хилийн чанад дахь Дипломат төлөөлөгчийн газрын тэргүүн багтана.

³⁵² <https://annualreport.psc.gov.sg/constitutional-roles/>

бус байдал (хөрөнгө шамшигдуулах), итгэлцлийн гэмт хэрэг, бэлгийн хүчирхийлэл, ёс зүйн зөрчил зэрэг байсан байна.

5.7.Турк Улс

Төрийн албан хаагчдын тухай хуулийн дагуу төрийн албан хаагчид хууль, дүрэм, журамд заасан зарчмуудыг баримтлах, дээд албан тушаалтны өгсөн үүрэг даалгаварыг биелүүлэх үүрэгтэй бөгөөд түүний өмнө хариуцлага хүлээнэ. Хэрэв төрийн албан хаагч нь дээд албан тушаалтнаасаа хүлээн авсан үүрэг даалгаврыг хууль тогтоомжид харшилсан гэж үзвэл түүнийг дагаж мөрдөхгүй бөгөөд энэ нөхцөл байдлын талаар мэдэгдэнэ. (§11)

Хэрэв төрийн албан тушаалтны санаатай, хайхрамжгүй байдлын улмаас байгууллагад хохирол учруулсан бол тухайн албан тушаалтан хохирлыг бодит үнээр төлөх ёстой. (§12)

Төрийн албан хаагчдад хориглосон ажиллагааг тусгасан байна (§26-31):

- олон нийтийн жагсаал, хөдөлгөөнд оролцохыг;
- ажил хаяхыг;
- худалдааны болон бусад ашигтай үйл ажиллагаа эрхлэхийг;
- ашиг сонирхол бүхий бэлэг авахыг;
- хяналтын үйл ажиллагаанд саад болохыг;
- нууцын зэрэглэлтэй мэдээлэл задруулахыг.

Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн зарчим, ёс зүйн зөрчил хянан шийдвэрлэх журамд³⁵³ зааснаар төрийн албан хаагчид дараах ёс зүйн зарчмуудыг баримтална:

- албан үүргийн гүйцэтгэлийг сайжруулах – үйл ажиллагаагаа байнга сайжруулж байх, олон нийтийн ашиг сонирхол нэн тэргүүнд тавих, хариуцлагатай байх;
- төрийн үйлчилгээг олон нийтэд хүргэх – хүмүүсийн хэрэгцээг хурдан, үр дүнтэй хангах, үйлчилгээний чанарыг сайжруулах, хүмүүсийн сэтгэл ханамжийг нэмэгдүүлэх, тэдний хэрэгцээнд анхаарлаа төвлөрүүлэхийг эрмэлзэх;
- үйлчилгээний стандартыг мөрдөх – төрийн үйлчилгээг тогтсон стандартын дагуу үзүүлж, хүмүүст шаардлагатай мэдээлэл өгч, үйлчилгээний туршид сурч боловсрох;
- зорилгодоо үнэнч байх – байгууллагын зорилгын дагуу, мөн улсын ашиг сонирхол, нийгмийн сайн сайхан, институтэд үйлчлэх үзэл санааны дагуу ажиллах;
- шударга, алагчлалгүй байх – бүх үйлдэлдээ хууль ёсны, тэгш, шударга зарчимд нийцүүлэх, ялгаварлан гадуурхахгүй байх, тэгш боломж олгоход саад болж буй зан үйл, дадал зуршилгүй байх;
- нэр төр, итгэлцэлийг хангах – төрийн байгууллагын итгэл үнэмшлийг хангах үүднээс биеэ авч явах, үүргээ гүйцэтгэхдээ олон нийтийн итгэлийг бууруулах, хардлага төрүүлэх, шударга ёсны зарчмыг алдагдуулах үйлдлээс татгалзах;
- сайхан сэтгэлтэй, хүндэтгэлтэй байх – хамт ажиллагсад болон төрийн үйлчилгээ хүртэж буй хүмүүстэй эелдэг, хүндэтгэлтэй хандаж, анхаарал хандуулах;
- эрх бүхий байгууллагад мэдэгдэх – хууль бус, зохисгүй үйл ажиллагааны талаар эрх бүхий байгууллагуудад мэдэгдэх, тухайн байгууллагын дарга зөрчлийн талаар мэдээлсэн төрийн албан хаагчийн хувийн нууцыг хадгалж, тэдэнд хохирол учруулахаас урьдчилан сэргийлэх;
- ашиг сонирхлын зөрчлөөс зайлсхийх – ямар нэгэн ашиг сонирхол бүхий нөхцөл үүсэхээс зайлсхийх, хэрэв үүссэн бол нэн даруй зогсоох, энэ талаар холбогдох албан тушаалтанд мэдэгдэх;

³⁵³ Regulation on the Principles of Ethical Behavior of the Public Officials and Application Procedures and Essentials. Entered into effect as published in Official Gazette dated 04/13/2005 and numbered 25785. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/02/etik_regulation.pdf

- давуу эрх олж авахын тулд хариуцлага, эрх мэдлээ ашиглахгүй байх – албан тушаал, цол, эрх мэдлээ ашиглан өөрсдөдөө, хамаатан садан, гуравдагч этгээдэд ашиг тус өгөхийг хориглоно;
- бэлэг авах, тэтгэмж авахыг хориглох – үйл ажиллагаанд ямар нэгэн байдлаар нөлөөлөх бүх төрлийн бараа, бэлгэнд шууд болон шууд бусаар хүлээн авахгүй;
- олон нийтийн бараа, нөөцийг ашиглах – нийтийн зориулалттай хөрөнгийг нийтийн болон албан хэрэгцээний зориулалтаар ашиглах, хамгаалах;
- үрэлгэн байхаас зайлсхийх – нийтийн зориулалттай барилга байгууламж, тээврийн хэрэгсэл, бусад нийтийн бараа, нөөцийг ашиглахдаа үрэлгэн байдлаас зайлсхийх;
- мэдүүлэг хийхээс зайлсхийх – албан үүргээ хэрэгжүүлэхдээ мэдэгдэл гаргах, амлалт өгөх, худал мэдэгдэл хийхийг хориглох;
- мэдээллээр хангах – олон нийтэд мэдээлэл олж авах эрхээ хэрэгжүүлэхэд нь туслах; хуульд зааснаас бусад тохиолдолд хувь хүн, хуулийн этгээдийн хүсэлтээр мэдээлэл, баримт бичгээ зохих ёсоор гаргаж өгөх;
- хариуцлагатай байх – төрийн үйлчилгээ үзүүлэх явцад хүлээсэн үүрэг, хариуцлагаа хариуцаж, олон нийтийн үнэлгээ, хяналтад үргэлж нээлттэй, бэлэн байх;
- төрийн хуучин албан тушаалтнуудтай харилцах – өмнө нь ажиллаж байсан төрийн албан хаагчдад төрийн үйлчилгээнээс ашиг тус хүртэхийг албадаж болохгүй;
- өмчлөлөө мэдүүлэх – өөрийн хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгө, авлага, өр, төлбөрийн талаар мэдэгдэх.

5.8.Франц Улс

Францын төрийн байгууллагууд иргэдэд төрийн үйлчилгээг хүргэхдээ хуулийн хүрээнд ажиллаж байгаа эсэхэд хяналт тавих, төрийн албанд мөрдөх ёс зүйн дүрмийг боловсруулах ажлыг удирдах чиг үүрэгтэй Ёс зүйн дээд зөвлөлийг 1995 онд байгуулсан. Төрийн албан хаагчийн иргэдэд үйлчлэхдээ баримтлах стандартыг Марианны тунхаг 2005 (La Charte Marianne)³⁵⁴ -аар зохицуулсан байна.

Францын төрийн албан хаагчид нийгмийн өмнө онцгой хариуцлага хүлээж, нийтийн ашиг сонирхолд үйлчлэх үүрэгтэй тул өндөр хариуцлага хүлээдэг.

Мөн албан үүргээ гүйцэтгэх явцдаа ажлын шаардлагаар мэдэж авсан, танилцсан мэдээллийн нууцлалыг чанд хадгалах, хамааралгүй этгээдэд мэдүүлэх, өөр бусад албаны хүмүүст задлахгүй байх үүрэгтэй.

Албан тушаалтан сахилгын шийтгэлээр төрийн албанаас халагдсан тохиолдолд тэтгэвэр тогтоолгох эрхээ хасуулдаг. Энэ нь захиргааны шийтгэлийн дээд хэмжээ бөгөөд тухайн албан тушаалд тэнцэхгүй тул комиссын шийдвэрээр тэтгэмж авах эрхгүйгээр халагдах шийтгэл хүлээдэг.

5.9.Хятад Улс

Төрийн албан хаагчид албан үүргээ үнэнч, үлгэр жишээчээр гүйцэтгэх, ард түмэнд үнэнчээр үйлчилж, тэдний хяналтыг соргоогоор хүлээн авах, аюулгүй байдлыг хамгаалах, улсын нэр хүнд, эрх ашгийг хамгаалах, улсын болон албаны нууцыг чанд хадгалах, сахилга бат, ёс зүй, ёс суртахууны хэм хэмжээг сахих зэрэг үүргийг тогтоожээ.

Улс төрийн албан тушаалтнууд албан тушаалын үүргээ чин үнэнчээр биелүүлж, Засгийн газрын ашиг сонирхлыг дэмжихийн тулд чадах бүхнээ хийх ёстой байдаг байна. Төрийн албан хаагчийн сахилга хариуцлагыг сайжруулах зорилгоор хууль тогтоомжид тусгасан байх бөгөөд дараах хууль, журмуудаар төрийн албан хаагчийн сахилга хариуцлагыг сайжруулах талаар

³⁵⁴ <https://www.rhone.gouv.fr/content/download/6160/35161/file/referentielMARIANNEv.pdf>

тодорхой зохицуулалтуудыг тусгаж өгсөн байна.

Нам, засгийн газрын тэргүүлэх албан тушаалтныг огцруулах тухай журмаар удирдах албан тушаалтны эрх, үүрэг, хариуцлагын талаар тусгаж өгсөн байдаг бөгөөд энэхүү журмыг удирдлага болгож удирдах албан тушаалтанг огцруулдаг ба хариуцлагын механизмыг нарийвчлан тодорхойлсон ³⁵⁵ байдаг. (Хүснэгт 9)

Хүснэгт 10. Хятад Улсын албан хаагчдын сахилга хариуцлагыг сайжруулах талаар хууль, журмуудын жагсаалт

Хууль, журмын нэр	Хэрэгжүүлэх огноо
"Үндэсний төрийн албан хаагчдын тухай түр журам"	1993 оны 4-р сарын 24-нд болсон Төрийн зөвлөлийн гүйцэтгэх хоёрдахь хуралдаанаар батлагдаж, мөн оны 8-р сарын 14-ний өдөр батлагдаж, 10-р сарын 1-ний өдрөөс хэрэгжиж эхэлсэн.
"БНХАУ-ын Коммунист намын гишүүд ба тэргүүлэх боловсон хүчний шалгуур (туршилтыг хэрэгжүүлэх зорилгоор)"	Хятадын Коммунист Намын Төв Хорооноос 1997 оны 3-р сарын 28-ны өдөр гаргасан.
"БНХАУ-ын Захиргааны хяналтын тухай хууль"	1997 оны 5-р сарын 9-ний өдөр болсон Наймдугаар Ардын Төлөөлөгчдийн Их Хурлын Байнгын хорооны 25-р хуралдаанаар батлав.
"Намын үйл ажиллагаа, төрийн байгууламжийн хариуцлагын тогтолцоог хэрэгжүүлэх журам"	1998 оны 11-р сарын 21.
"Нам, засгийн газрын тэргүүний ажилтан сонгох, томилох журам"	2002 оны 7-р сарын 9.
"БНХАУ-ын Коммунист намын дотоод намын хяналт шалгалтын журам"	2003 оны 12-р сарын 31.
"БНХАУ-ын Төрийн албаны тухай хууль"	Аравдугаар Ардын Төлөөлөгчдийн Их Хурлын Байнгын хорооны 2005 оны 4-р сарын 27-ны өдрийн 15-р хуралдаанаар батлагдсан бөгөөд 2006 оны 1-р сарын 1-ний өдрөөс эхлэн хүчин төгөлдөр болсон; "Үндэсний төрийн албан хаагчдын тухай түр журам" -ыг нэгэн зэрэг хүчингүй болгоно.
"Захиргааны байгууллагын төрийн албан хаагчдад хариуцлага тооцох журам"	2007 оны 4-р сарын 4-ний өдөр Төрийн Зөвлөлийн 173-р гүйцэтгэх хуралдаанаар баталж, 2007 оны 6-р сарын 1-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр болсон.
"Нам, засгийн газрын тэргүүлэх албан тушаалтныг огцруулах тухай түр зохицуулалт"	2008 оны 6-р сарын 26-нд Төв Хорооны Зохион байгуулалтын хэлтэс (Жунбанфа [2004] No 13).
"Нам, засгийн газрын тэргүүлэх боловсон хүчний хариуцлагын хэрэгжилтийг хангах тухай түр зохицуулалт"	2009 оны 6-р сарын 30-ны өдөр ХКН-ын Төв Хорооны Ерөнхий ТГ, Төрийн Зөвлөлийн Ерөнхий Газраас гаргасан.

5.10. Энэтхэг Улс

Төрийн албан хаагч нь үндсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхдээ Энэтхэг Улсын Үндсэн хууль, бусад хууль тогтоомжийг чандлан баримталж, үнэнч шударга байх, эх оронч үзэл, үндэсний бахархалтай байж, ард иргэддээ үйлчлэхдээ шударга, алагчлалгүй, ил тод байх зарчмыг удирдлага болгож ажиллана.

Төрийн албан хаагч дараах зарчмыг дагаж мөрдөнө:³⁵⁶

- үнэнч шударга, өндөр ёс зүйтэй байх;
- төвийг сахих бодлого баримтлах;

³⁵⁵ <https://baike.baidu.com/item>

³⁵⁶ Бүх Энэтхэгийн үйлчилгээний Ёс зүйн дүрэм.

https://upload.indiacode.nic.in/showfile?actid=AC_CEN_26_36_00002_195161_1517807321358&type=rule&filename=revised_ais_rule_vol_i_rule_10.pdf

- албан үүргээ хариуцлагатай, шударга, ил тод, ялгаварлалгүйгээр гүйцэтгэх;
- олон нийтэд, ялангуяа нийгмийн эмзэг хэсэгт хүрч үйлчлэх;
- иргэдтэй эелдэг харьцах, олон нийтийн дунд биеэ зөв авч явах.

Бүх Энэтхэгийн үйлчилгээний Сахилга хариуцлага ба давж заалдах журам (The All India Services (Discipline and Appeal) Rules, 1969)³⁵⁷ нь 7 бүлэг, 31 хэсэгтэй бөгөөд нийт төрийн албан хаагчид дагаж мөрдөнө. Журмаар дараах асуудлуудыг зохицуулж байна:

- төрийн албанаас түтгэлзүүлэх тухай;
- торгууль болон сахилгын шийтгэл ногдуулах эрх бүхий байгууллагын тухай;
- шийтгэл ногдуулах журмын тухай;
- давж заалдах тухай;
- хянах, дахин хянах, өргөх бичиг;
- бусад асуудлын тухай тусгасан байна.

5.11.Эстони Улс

Төрийн албан тушаалтны ёс зүй, сахилга хариуцлагын асуудлыг “Албан ажилтны ёс зүйн дүрэм”-ээр зохицуулж байна. Төрийн албан тушаалтан болон албан хаагчид энэхүү дүрмийг заавал мөрдөх ёстой бөгөөд нийтийн албанд хөдөлмөрийн гэрээгээр ажиллаж байгаа ажилтнууд адил зарчмыг баримталдаг байна.

Албан тушаалтны ёс зүйн дүрэмд зааснаар албан хаагчийн ажлын зорилго нь төр, нийгмийн ач тусын төлөө үнэнч шударга, нэр төртэйгөөр ажиллах явдалд оршино. Төрийн эрх мэдэл бүхий хүний баримтлах төрийн албаны ёс зүйн үнэ цэнийг Албан хаагчдын ёс зүйн дүрэмд тусгасан. Сайн албан хаагчийн үндсэн үнэт зүйлс буюу үнэ цэнэ нь:

- хуулиа сахисан (lawfulness);
- хүн ардаа анхаарсан (focus on people);
- найдвартай (trustworthiness);
- мэргэжлийн (professionalism);
- хэнийг ч ялгаварлалгүй тэгш харилцдаг (impartiality);
- ямагт нээлттэй бөгөөд хамтын ажиллагаатай байх зэрэг болно.

Эдгээр ёс зүйн дүрмийн бүрэлдүүлэгч үнэ цэнэ нь ардчилсан төрийн албаны шинж чанарыг агуулсан байдаг. Ёс зүйн дүрмийн гол цөм нь дээрх 6 үнэ цэнэ, эрхэмлэх зүйлс байна. Гол үнэ цэнэ тус бүртээ тайлбар зарчимуудтай. Жишээлэхэд, Ялгаварлалгүй тэгш харилцах үнэ цэнэд хүн бүртэй тэгш харицах зарчимд багтаж байхад хүн ардаа анхаарах үнэ цэнд эелдэг харилцааны зарчим агуулагдана. Тиймээс Албан хаагчийн ёс зүйн дүрмийн тайлбарын хэсэгт үндсэн үнэ цэнэ болон зарчмуудыг илүү сайн ойлгож, хэрэгжүүлэхэд тус дөхөм болох жишээнүүдийг өгсөн байдаг байна.

Ёс зүйн дүрэмд зааснаар төрийн албан тушаалтан хэн боловч нь хуулиар олгосон дараах үүргийг хүлээсэн байна³⁵⁸:

- 1) Төрийн албаны тухай хуульд зааснаас бусад төрлийн цалин хөлсийг олгох, авахыг хориглох;
- 2) цалин орлогыг нийтэд мэдээлэх (үндсэн цалин, хувьсах цалин ба бусад орлогыг төрийн албаны төв цахим хуудсанд өмнөх хуанлийн жилийн нийт дүнгээр мэдээлэх;
- 3) албан тушаалтан өөртөө болон шууд хамаарал бүхий хүнтэй холбогдсон этгээдэд шууд болон байнгын хяналт тавихыг хориглох;

³⁵⁷ Бүх Энэтхэгийн үйлчилгээний Сахилга хариуцлага ба давж заалдах журам,
https://upload.indiacode.nic.in/showfile?actid=AC_CEN_26_36_00002_195161_1517807321358&type=rule&filename=revised_ais_rule_vol_i_rule_12.pdf

³⁵⁸ <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c017bdc1-960e-11e8-8bc1-01aa75ed71a1/language-en>

- 4) албан тушаалтнуудад ажил хаяхыг хориглох;
- 5) албан үүргээ гүйцэтгэхдээ хууль зөрчсөн албан тушаалтанд сахилгын хариуцлага хүлээлгэх. Сахилгын шийтгэлийн төрлүүд нь сануулах, үндсэн цалингийн хэмжээг зургаан сар хүртэл хугацаагаар 30 хүртэл хувиар бууруулах, эсхүл ажлаас чөлөөлөх зэрэг болно.

Төрийн албаны тухай хуулийн дагуу албан тушаалтны үүрэг нь албан тушаалтны үйл ажиллагааны хууль ёсны байдал, албан тушаалтныг ажил хаяхыг хориглох, үйл ажиллагааг хязгаарлах, нэмэлт нэг удаагийн чиг үүрэг гүйцэтгэх үүрэг, аливаа ажил үүрэгтэй холбоотой нууц мэдээллийг задруулахгүй хадгалах, бусад нийтлэг үүрэг хариуцлага юм.

Ёс зүйн дүрмийг илүү сайн мөрдүүлэхийн тухайд эдгээр дүрмийг юуны түрүүнд байгууллагын дотоод дүрэмд багтааж өгөхийг шаарддаг.

5.12. Япон Улс

Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн тухай хуулиар төрийн албан хаагчийн ёс зүйтэй холбоотой аливаа харилцааг зохицуулсан бөгөөд уг хуульд зааснаар төрийн албан хаагч хэн боловч бүгд Үндэсний төрийн албаны хууль, Төрийн албаны ёс зүйн хуулийн өмнө тэгш захирагдах ёстой. Тэрээр чиг үүргээ хэрэгжүүлэхдээ энгийн иргэн биш, бүх ард түмний өмнө үүрэг хүлээсэн төрийн албан хаагч гэдгээ ухамсарлан ажил үүргээ гүйцэтгэх явцдаа олж авсан мэдээллийг шударга бусаар ашиглахгүй, тэгш бус байдал бий болгохгүйгээр албан үүргээ шударгаар биелүүлэх ёстой.

Мөн төрийн албан хаагч нь хуулиар олгогдсон бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх явцдаа тухайн албан тушаалын бүрэн эрхийн хүрээнд үйлчилгээ авч буй этгээдээс бэлэг сэлт, шан харамж, давуу байдал зэрэг иргэд, олон нийтээс сэжиглэх болон үл итгэх байдал үүсгэхээс ямагт зайлсхийх ёстой.

Захиргааны төв байгууллагын хэлтсийн орлогч дарга болон түүнээс дээш албан тушаалтнууд бизнес эрхлэгчээс мөнгө, бараа, эд хөрөнгийн бусад тусламж, үйлчилгээ ("бэлэг сэлт")-г авсан бол Төрийн албаны ёс зүйн дүрэмд зааснаар бэлэг сэлтийн үнэ 5000 иенээс давсан тохиолдолд харьяалах яам, агентлагийн удирдлагад тайлагнах үүрэгтэй. Улирал тутамд авсан бэлэг сэлтийн талаар тайланд тусган дараа улирлын эхний 14 хоногийн дотор холбогдох яам, агентлагийн удирдлагад хүргүүлэх ёстой. Холбогдох яам, агентлагийн удирдлага, эсхүл тэдний томилсон хүн тайланг хүлээн аваад хуулбарыг Төрийн албаны ёс зүйн зөвлөлд илгээдэг байна.

Үндэсний төрийн албаны тухай хуулийн 74 дүгээр зүйлд төрийн албаны статус, сахилгын арга хэмжээ, баталгаа зэрэг нь төрийн албан хаагчдад тэгш үйлчлэхээр зохицуулсан байна.

Тус хуульд зааснаар (82 дугаар зүйл) төрийн албан хаагчид дараах хариуцлагыг ногдуулна. Үүнд:

- сахилгын арга хэмжээ авах,
- төрийн албанаас халах,
- төрийн албанаас түдгэлзүүлэх,
- цалин бууруулах,
- сануулах.

Албанаас түдгэлзүүлэх хугацаа нь 1 жилээс ихгүй байх бөгөөд албан хаагчийн статус нь хадгалагдана. Энэ хугацаанд ямар нэгэн шагнал урамшуулал авахгүй.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

Герман Улс

- “Төрийн албан хаагчдын цалин, хөлс, нийгмийн баталгааны талаарх гадаадын зарим орны эрх зүйн зохицуулалт” харьцуулсан судалгаа. УИХ-ын Тамгын газрын Судалгаа, шинжилгээний хэлтэс. 2014 он.
- Bundesbeamtengesetz (BBG), 2009. https://www.gesetze-im-internet.de/bbg_2009/
- Бундестагийн цахим хуудас - www.bundestag.de/gg
- Грек, Европын олон нийтийн салбарын ажилд зуучлах тогтолцооны харьцуулсан шинжилгээ.
https://www.researchgate.net/publication/315955831_Comparative_Analysis_of_Recruitment_Systems_in_the_Public_Sector_in_Greece_and_Europe_Trends_and_Outlook_for_Staff_Selection_Systems_in_the_Greek_Public_Sector
- Холбооны Засгийн газрын цахим хуудас - http://www.bundestag.de/htdocs_e/bundestag/

Гүрж Улс

- Law fo Georgia on Public Service. 27 October 2015.
<https://matsne.gov.ge/en/document/download/3031098/1/en/pdf>
- Закон О несовместимости интересов и коррупции на публичной службе. (27.10.2015 N4358, ввести в действие с 1 января 2017 года.) (21.12.2016 N157).
<https://matsne.gov.ge/ru/document/view/33550?publication=77>

Казахстан Улс

- Конституция Республики Казахстан. (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.)
<http://online.zakon.kz>
- **Закон о государственной службе Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года.** (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2021 г.) <http://online.zakon.kz>
- “Об утверждении Реестра должностей политических и административных государственных служащих” Указ Президента Республики Казахстан от 29.12.2015 года № 150. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000150>
- “Об утверждении квалификационных требований к отдельным политическим государственным должностям” Указ Президента Республики Казахстан от 31.12.2020 года № 485. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000485>

Өмнөд Солонгос Улс

- “Төрийн албан хаагчийн ёс зүй, сахилга хариуцлагын эрх зүйн зохицуулалт: гадаадын зарим орны туршлага” Харьцуулсан судалгаа, ПСХ, 2021 он.
- <https://namu.wiki/w/%EA%B3%B5%EB%AC%B4%EC%9B%90/%EA%B3%84%EA%B8%89>
- Public Service Ethics Program. <https://www.peti.go.kr/peSsmHist.do> Хандалт: 2021.04.08.
- Ерөнхийлөгчийн 31336 дугаар зарлиг, 2020.12. 29 고위공무원단 인사규정
- Үндэсний Ассамблейн тухай хууль. Гарын авлага. Монгол Улсын төлөөллийн байгууллагыг бэхжүүлэх нь төсөл, 2017.
- Улсын төрийн (нийтийн) албаны тухай хууль 국가공무원법 <https://www.law.go.kr>
- Төрийн (нийтийн) албаны ёс зүйн тухай хууль 공직자윤리법 <https://www.law.go.kr/%EB%B2%95%EB%A0%B9/%EA%B3%B5%EC%A7%81%EC%9E%90%EC%9C%A4%EB%A6%AC%EB%B2%95>
- Төрийн өндөр албан тушаалтны боловсон хүчний журам 고위공무원단 인사규정
<https://www.law.go.kr/LSW//lumLsLinkPop.do?lspttninfSeq=135691&chrClsCd=010202>

Сингапур Улс

- Сингапур Улсын Төрийн албаны тухай хууль
- Сингапур Улсын Үндсэн хууль

- <https://annualreport.psc.gov.sg/constitutional-roles/>
- https://publicofficialsfinancialdisclosure.worldbank.org/sites/fdl/files/assets/law-library-files/Singapore_Code%20of%20Conduct%20for%20Ministers_2005_en.pdf
- <https://sso.agc.gov.sg/Act/CONS1963>
- <https://sso.agc.gov.sg/Act/PSGA2018>
- <https://sso.agc.gov.sg/SL/CONS1963-DIRN1?DocDate=20171201>
- <https://sso.agc.gov.sg/SL/CONS1963-RG1?DocDate=20130201>
- www.nytimes.com/2005/09/14/opinion/singapore-and-katrina.html

Турк Улс

- Төрийн албан хаагчдын тухай хууль - www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf
- “Төрийн өндөр албан тушаалтан, олон нийтийн байгууллагуудад томилон ажиллах Ерөнхийлөгчийн зарлиг” - www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.3.pdf?fbclid=IwAR0CRW8k9Fflaj0U9LVitRPBqQsb_6E1x5cHs1Rv-r1zQ6C1AbsyPVCi2y8
- Туркийн Засгийн газрын сайд, дэд сайдын хэрэгжүүлэх шинжилгээ, үнэлгээ тайлан <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/63536?fbclid=IwAR0sCPmw8UgERD3NhuOWHgeQfeoEnAzaSKPDIUkP-XSa5yalZtgOFIvfr6Y>
- Code of Ethics for Executive branch officers and employees <https://gov.georgia.gov/document/executive-order/01141903-establishing-code-ethics-executive-branch-officers-and-employees/download>
- Хэмжих, сонгох, томилох төв байгууллага ÖSYM) - www.osym.gov.tr
- Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн зарчим, ёс зүйн зөрчил хянан шийдвэрлэх журам, 2005 №25785. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/02/etik_regulation.pdf

Франц Улс

- “Төрийн албаны тогтолцоо, шинэтгэлийн талаарх бусад орнуудын туршлага ба Монгол Улсын нөхцөл байдал”, СТ-12/220, СШХ, 2012 он.
- “Төрийн албаны эрх зүйн зарим асуудлаарх бусад орны туршлага”, СТ-14/217, СШХ, 2014 он.
- <https://argumenta.ru/mn/emigraciya/osnovnye-cherty-zakrytoi-modeli-gosudarstvennoi-grazhdanskoi-sluzhby-modeli/>
- La loi n° 2001-1117 du 28 novembre 2001.
- La loi n° 2008-572 du 19 juin 2008.
- La loi n° 94-628 du 25 juillet 1994.
- www.fonction-publique.gouv.fr
- www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000504704/
- www.rhone.gouv.fr/content/download/6160/35161/file/referentielMARIANNEv.pdf

Хятад Улс

- БНХАУ-ын Төрийн албаны тухай хууль
- www.gov.cn/zhengce/2019-03/17/content_5374532.htm
- <https://baike.baidu.com/item>

Энэтхэг Улс

- БНЭУ-ын Үндсэн хууль www.constituteproject.org/constitution/India_2016?lang=en
- Бүх Энэтхэгийн үйлчилгээний Ёс зүйн дүрэм, https://upload.indiacode.nic.in/showfile?actid=AC_CEN_26_36_00002_195161_1517807321358&type=rule&filename=revised_ais_rule_vol_i_rule_10.pdf
- Бүх Энэтхэгийн үйлчилгээний Сахилга хариуцлага ба давж заалдах журам, https://upload.indiacode.nic.in/showfile?actid=AC_CEN_26_36_00002_195161_1517807321358&type=rule&filename=revised_ais_rule_vol_i_rule_12.pdf